

Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury
w Poznaniu

PORADNIK
BIBLIOGRAFICZNO-METODYCZNY

Kwartalnik

Poznań 2020

Przewodniczący Zespołu Redakcyjnego

Iwona Smarsz

Redaguje zespół:

Aneta Szczepaniak-Głębocka

Andrzej Dudziak

ISSN 0238-9142

Materiał szkoleniowy

Powielono w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu

A-5 325 egz.

S P I S T R E Ś C I

	str.
I. KALENDARZ ROCZNIC, OBCHODÓW I WYDARZEŃ (Oprac. Andrzej Dudziak).....	5
II. ZESTAWIENIA BIBLIOGRAFICZNE	
Sylwia Karolak – Wobec wojny. Wrzesień 1939 roku w dwóch opo- wieściach	15
Marcin Radomski – Polacy w obronie chrześcijańskiej Europy oraz ich miejsce w historiografii i malarstwie.....	24
Andrzej Dudziak – Rok 1920 – Warszawa, Komarów, Niemen	36
Bibliografie osobowe:	
Tadeusz Rozwadowski.....	54
III. MATERIAŁY METODYCZNE	
Małgorzata Derwich – <i>Szyfry zwycięstwa. Cud nad Wisłą</i> , czyli opo- wieść o Janie III Kowalewskim.....	59
IV. MATERIAŁY REGIONALNE	
A. Przegląd nowości regionalnych	76
B. Imprezy kulturalne w bibliotekach publicznych woj. wielkopolskiego..	87
C. Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury na łamach prasy	100
V. KRONIKA.....	102

I. KALENDARZ ROCZNIC, OBCHODÓW I WYDARZEŃ

Poniższy kalendarz, to wybrane daty rocznic, obchodów i wydarzeń na III kwartał 2020 roku. Szerszy zestaw dat na III kwartał znajduje się w „Poradnikach Bibliograficzno-Metodycznych” z lat ubiegłych.

L i p i e c

- 1 VII – Światowy Dzień Architektury
- 1 VII – Dzień Spółdzielczości uchwalony przez Sejm RP w 1995 roku
- 2 VII – Międzynarodowy Dzień UFO; *wydarzenia w Roswell w 1947 roku (USA)*
- (220) 2 VII 1800 – Ur. Piotr Michałowski, malarz (zm. 9 VI 1855)
- (20) 4 VII 2000 – Zm. Gustaw Herling-Grudziński, pisarz, eseista, krytyk literacki, dziennikarz, żołnierz, więzień Gułagu (ur. 20 V 1919)
- 5 VII – Dzień Słowiańskich Apostołów, Cyryla i Metodego
- 6 VII – Międzynarodowy Dzień Spółdzielczości obchodzony od 1922 r. z inicjatywy Międzynarodowego Związku Spółdzielczego
- 6 VII – Dzień Radcy Prawnego ustanowiony przez Krajową Radę Radców Prawnych w październiku 2010 roku
- (70) 6 VII 1950 – W Zgorzelcu podpisano układ z NRD o wytyczeniu granicy polsko-niemieckiej na Odrze i Nysie Łużyckiej. Układ wszedł w życie 12 I 1950 roku
- (160) 7 VII 1860 – Ur. Gustaw Mahler, kompozytor i dyrygent austriacki (zm. 18 V 1911)
- (90) 7 VII 1930 – Zm. Arthur Conan Doyle, powieściopisarz angielski (ur. 22 V 1859)
- (170) 9 VII 1850 – Ur. Iwan Wazow, poeta bułgarski (zm. 22 IX 1921)

- (75) 9 VII 1945 – Zm. Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, poetka (ur. 24 XI 1891)
- (185) 10 VII 1835 – Ur. Henryk Wieniawski, kompozytor i skrzypek (zm. 31 III 1880)
- (95) 10 VII 1925 – Ur. Edmund Niziurski, powieściopisarz, autor utworów dla młodzieży, scenarzysta (zm. 9 X 2013)
- 11 VII – Światowy Dzień Ludności ogłoszony w 1987 r. przez ONZ jako dzień narodzin pięciomiliardowego mieszkańca Ziemi
- 11 VII – Narodowy Dzień Pamięci Ofiar Ludobójstwa dokonanego przez ukraińskich nacjonalistów na obywatelach II RP
- (135) 11 VII 1885 – Zm. Maciej Palacz, sołtys z Górczyna (obecnie dzielnica Poznania), działacz polityczny i społeczny, uczestnik powstań (ur. 20 II 1806)
- 12 VII – Dzień Walki i Męczeństwa Wsi Polskiej obchodzony od 2017 roku
- (20) 13 VII 2000 – Zm. Jan Karski (właśc. Jan Koziielewski), kurier Rządu RP w okresie II wojny światowej, świadek Holocaustu, odznaczony Medalem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata (ur. 24 VI 1914)
- 15 VII – Światowy Dzień bez Telefonu Komórkowego
- (610) 15 VII 1410 – Bitwa pod Grunwaldem; zwycięstwo sprzymierzonych wojsk polskich, litewskich, ruskich i czeskich, pod dowództwem króla Władysława Jagiełły, nad Zakonem Krzyżackim
- (35) 16 VII 1985 – Zm. Heinrich Boll, pisarz niemiecki, laureat Nagrody Nobla w 1972 r. (ur. 21 XII 1917)
- (75) 17 VII 1945 – Konferencja w Poczdamie (17 lipca do 2 sierpnia) szefów trzech mocarstw koalicji antyhitlerowskiej (USA, Wielkiej Brytanii i ZSRR)
- (410) 18 VII 1610 – Zm. Caravaggio (właśc. Michelangelo Merisi da Caravaggio), włoski malarz okresu baroku (ur. 28 IX 1573)

- (150) 18 VII 1870 – Ur. Emil Młynarski, kompozytor (zm. 5 IV 1935)
- (40) 18 VII 1980 – Zm. Hanna Januszewska, prozaik, poetka, autorka książek dla dzieci i młodzieży (ur. 20 IV 1905)
- (70) 19 VII 1950 – Zm. Jan Antoni Grabowski, pisarz i pedagog, autor książek dla dzieci (ur. 16 III 1882)
- (35) 19 VII 1985 – Zm. Janusz Zajdel, pisarz, autor fantastyki naukowej (ur. 15 VIII 1938)
- (75) 20 VII 1945 – Zm. Paul Valéry, poeta francuski, symbolista, eseista i krytyk (ur. 30 X 1871)
- 24 VII – Święto Policji
- (125) 24 VII 1895 – Ur. Robert Graves (właśc. Robert von Ranke Graves), prozaik, poeta i eseista angielski, pochodzenia irlandzkiego (zm. 7 XII 1985)
- (40) 25 VII 1980 – Zm. Władimir Wysocki, rosyjski aktor teatralny i filmowy, poeta i pieśniarz (ur. 25 I 1938)
- (145) 26 VII 1875 – Ur. Antonio Machado (właśc. Antonio Machado y Ruiz), poeta hiszpański (zm. 22 II 1939)
- (135) 26 VII 1885 – Ur. André Maurois (właśc. Emile Herzog), pisarz francuski (zm. 9 X 1967)
- (185) 27 VII 1835 – Ur. Giosue Carducci, poeta i krytyk włoski, laureat Nagrody Nobla w 1906 r. (zm. 16 II 1907)
- (110) 27 VII 1910 – Ur. Julien Gracq (właśc. Louis Poirier), francuski powieściopisarz, eseista i krytyk (zm. 22 XII 2007)
- 28 VII – Światowy Dzień Wirusowego Zapalenia Wątroby
- (270) 28 VII 1750 – Zm. Johann Sebastian Bach, kompozytor niemiecki (ur. 21 III 1685)
- (120) 28 VII 1900 – Ur. Artur Maria Swinarski, dramaturg, poeta, tłumacz, związany z Wielkopolską w okresie międzywojennym (zm. 21 IV 1965)
- (130) 29 VII 1890 – Zm. Vincent van Gogh, malarz holenderski (ur. 30 III 1853)

S i e r p i e ń

- 1 VIII – Święto Bambińskie obchodzone corocznie w Poznaniu w pierwszą sobotę sierpnia
- (45) 1 VIII 1975 – Podpisanie w Helsinkach przez przywódców 35 krajów Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
- (40) 1 VIII 1980 – Protest robotników – strajki w zakładach pracy. Zawarcie porozumień z władzami państwowymi PRL: w Szczecinie – 30 VIII; w Gdańsku – 31 VIII; w Jastrzębiu – 3 IX
- 2 VIII – Dzień Pamięci o Zagładzie Romów w rocznicę likwidacji przez Niemców tzw. obozu rodzinnego dla Cyganów w Birkenau (w nocy z 2/3 sierpnia 1944 roku wymordowano prawie 3 tys. osób – dzieci, kobiet i mężczyzn)
- (265) 2 VIII 1755 – Ur. Jan Henryk Dąbrowski, generał wojsk polskich, związany z Wielkopolską (zm. 6 VI 1818)
- (145) 4 VIII 1875 – Zm. Hans Christian Andersen, bajkopisarz duński (ur. 2 IV 1805)
- (170) 5 VIII 1850 – Ur. Guy de Maupassant, pisarz francuski (zm. 6 VII 1893)
- (75) 6 VIII 1945 – Zrzucenie bomby atomowej na Hiroszimę
- (110) 7 VIII 1910 – Zm. Zygmunt Gloger, etnograf i archeolog polski (ur. 3 XI 1845)
- (130) 8 VIII 1890 – Ur. Zofia Kossak-Szczucka-Szatkowska, polska powieściopisarka (zm. 9 IV 1968)
- (45) 9 VIII 1975 – Zm. Dymitr Szostakowicz, kompozytor radziecki (ur. 25 IX 1906)
- (125) 10 VIII 1895 – Ur. Michał Zoszczenko, pisarz radziecki (zm. 22 VII 1958)

- (75) 11 VIII 1945 – Zm. Stefan Jaracz, aktor, artysta, społecznik, twórca teatru „Ateneum” (ur. 24 XII 1883)
- (110) 12 VIII 1910 – Ur. Leon Pasternak, poeta, tłumacz i satyryk (zm. 14 X 1969)
- (65) 12 VIII 1955 – Zm. Thomas Mann, pisarz niemiecki, laureat Nagrody Nobla w 1929 roku (ur. 6 VI 1875)
- 15 VIII – Święto Wojska Polskiego w rocznicę zwycięstwa nad Rosją Sowiecką w 1920 roku
- (100) 15 VIII 1920 – Bitwa Warszawska – zwycięstwo nad Rosją Sowiecką
- (120) 15 VIII 1900 – Ur. Jan Brzechwa, poeta, satyryk, autor wierszy dla dzieci (zm. 2 VII 1966)
- (85) 15 VIII 1935 – Zm. Stanisława Przybyszewska, pisarka, autorka dramatów o rewolucji francuskiej (ur. 1 X 1901)
- (115) 16 VIII 1905 – Ur. Marian Rejewski, matematyk i kryptolog: członek zespołu, który złamał (styczeń 1933) szyfr Enigmy, absolwent Uniwersytetu Poznańskiego (zm. 13 II 1980)
- (65) 17 VIII 1955 – Zm. Fernand Léger, malarz francuski (ur. 4 II 1881)
- (170) 18 VIII 1850 – Zm. Honoré de Balzac, pisarz francuski (ur. 20 V 1799)
- 19 VIII – Światowy Dzień Fotografii
- (100) 19 VIII 1920 – II powstanie śląskie – walka z Niemcami od 19/20 sierpnia do 25 sierpnia 1920
- (50) 19 VIII 1970 – Zm. Paweł Jasienica (właśc. Leon Lech Beynar), pisarz historyczny, publicysta (ur. 10 XI 1909)
- (45) 20 VIII 1975 – Zm. Maria Jarochowska, pisarka i publicystka (ur. 15 XII 1918)
- (45) 21 VIII 1975 – Zm. Adolf Dymśa (właśc. Adolf Bagiński), aktor kabaletowy i filmowy (ur. 7 IV 1900)
- 23 VIII – Europejski Dzień Pamięci Ofiar Stalinizmu i Nazizmu ogłoszony przez Parlament Europejski w 2008 roku znany też jako *Europejski Dzień Pamięci Ofiar Reżimów Totalitarnych* czy *Międzynarodowy Dzień Czarnej Wstążki*

- (140) 23 VIII 1880 – Ur. Aleksander Grin (właśc. Aleksander Griniewski), pisarz rosyjski (zm. 8 VII 1932)
- (120) 25 VIII 1900 – Zm. Fryderyk Nietzsche, niemiecki filozof, filolog klasyczny i pisarz (ur. 15 X 1844)
- (75) 25 VIII 1945 – Założenie Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet (obecnie Liga Kobiet Polskich – nazwa przyjęta w 1918 roku na zjeździe zjednoczeniowym organizacji kobiecych z zaborów austriackiego i rosyjskiego)
- (140) 26 VIII 1880 – Ur. Guillaume Apollinaire (właśc. Wilhelm Apollinaris Kostrowicki), poeta francuski polskiego pochodzenia (zm. 9 XI 1918)
- (100) 26 VIII 1920 – Ur. Stefan Stuligrosz, dyrygent i kompozytor, twórca Chóru Chłopięco-Męskiego Filharmonii Poznańskiej „Poznańskie Słowiki” (zm. 15 VI 2012)
- (20) 26 VIII 2000 – Zm. Wojciech Żukrowski, prozaik, poeta, reportażysta, eseista, krytyk literacki (ur. 14 IV 1916)
- (385) 27 VIII 1635 – Zm. Felix Lope de Vega (właśc. Felix Lope de Vega y Carpio), dramaturg hiszpański (ur. 25 XI 1562)
- (250) 27 VIII 1770 – Ur. Georg Wilhelm Hegel, filozof niemiecki (zm. 14 XI 1831)
- (110) 27 VIII 1910 – Ur. Teresa z Kalkuty, Matka (właśc. Agnes Gonxha Bojaxhiu), katolicka siostra zakonna, z pochodzenia Albanka, prowadziła działalność charytatywną w Indiach, od 2003 roku błogosławiona, w 2016 roku kanonizowana (zm. 5 IX 1997)
- (55) 27 VIII 1965 – Zm. Le Corbusier (właśc. Charles Edouard Jeanneret-Gris), architekt, urbanista i malarz francuski pochodzenia szwajcarskiego, współtwórca puryzmu (ur. 6 X 1887)
- 28 VIII – Święto Lotnictwa Polskiego obchodzone w rocznicę zwycięstwa Franciszka Żwirko i Stanisława Wigury w międzynarodowych zawodach Challenge 1932 w Berlinie
- (85) 30 VIII 1935 – Zm. Henri Barbusse, pisarz francuski (ur. 17 VI 1873)

- (25) 30 VIII 1995 – Zm. Adam Wiśniewski-Snerg, pisarz science fiction (ur. 1 I 1937)
- 31 VIII – Święto Wolności i Solidarności ustanowione przez Sejm RP
- 31 VIII – Święto Kawalerii Polskiej
- (75) 31 VIII 1945 – Zm. Stefan Banach, matematyk, współtwórca analizy funkcjonalnej, profesor Uniwersytetu im. Jana Kazimierza we Lwowie (ur. 20 III 1892)

W r z e s i e ń

- 1 IX – Międzynarodowy Dzień Pokoju w rocznicę wybuchu II wojny światowej
- (50) 1 IX 1970 – Zm. Francois Mauriac, pisarz francuski, laureat Nagrody Nobla w 1952 roku (ur. 11 X 1885)
- (75) 2 IX 1945 – Kapitulacja Japonii; koniec II wojny światowej
- (145) 3 IX 1875 – Ur. Ferdinand Porsche, niemiecki konstruktor samochodów, wynalazca (zm. 30 I 1951)
- (55) 4 IX 1965 – Zm. Albert Schweitzer, niemiecki lekarz, filozof, misjonarz, muzyk, laureat Pokojowej Nagrody Nobla w 1952 r. (ur. 14 I 1875)
- (105) 5 IX 1915 – Zm. Stanisław Witkiewicz, prozaik, krytyk artystyczny, malarz (ur. 8 V 1851)
- 8 IX – Międzynarodowy Dzień Piśmiennictwa uchwalony przez UNESCO w 1965 roku
- 8 IX – Międzynarodowy Dzień Walki z Analfabetyzmem
- (100) 8 IX 1920 – Ur. Lesław Marian Bartelski, pisarz, prozaik, eseista; uczestnik powstania warszawskiego, oficer pułku AK. (zm. 27 III 2006)
- (15) 11 IX 2005 – Zm. Henryk Tomaszewski, polski grafik i scenograf (ur. 10 VI 1914)

- 12 IX – Światowy Dzień Zdrowia Jamy Ustnej ustanowiony przez Światową Organizację Dentystyczną (FDI) w dniu urodzin jej założyciela dra Charlesa Godona
- 12 IX – Święto Wojsk Lądowych obchodzone w Polsce od 1996 roku na pamiątkę odsieczy wiedeńskiej Jana III Sobieskiego w 1683 roku
- (90) 12 IX 1930 – Ur. Piotr Skrzynecki, reżyser, scenarzysta, twórca i kierownik artystyczny Piwnicy pod Baranami (zm. 27 IV 1997)
- (50) 12 IX 1970 – Zm. Jan Sztaudynger, poeta, satyryk, związany z Wielkopolską (ur. 28 IV 1904)
- 14 IX – Dzień Solidarności z Osobami Chorymi na Schizofrenię
- (20) 14 IX 2000 – Zm. Jerzy Giedroyc, polski publicysta i działacz emigracyjny (ur. 27 VII 1906)
- 15 IX – Międzynarodowy Dzień Pokoju ustanowiony podczas XXVI sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ w 1981 roku (obchodzony w trzeci wtorek września – dzień rozpoczęcia dorocznej sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ)
- (130) 15 IX 1890 – Ur. Agatha Christie, pisarka angielska, autorka powieści kryminalnych (zm. 12 I 1976)
- 16 IX – Dzień Polskiego Bluesa
- (195) 16 IX 1825 – Zm. Franciszek Karpiński, poeta (ur. 4 X 1741)
- 17 IX – Dzień Sybiraka obchodzony w dniu agresji Związku Radzieckiego na Polskę w 1939 r.
- (50) 18 IX 1970 – Zm. Jimi Hendrix (właśc. James Marshall Hendrix), amerykański gitarzysta, wokalista, kompozytor, autor tekstów (ur. 27 XI 1942)
- (85) 19 IX 1935 – Zm. Konstanty Ciołkowski, rosyjski uczonec i wynalazca, twórca naukowych podstaw lotu rakiet (ur. 5 IX 1857)
- (35) 19 IX 1985 – Zm. Italo Calvino, włoski prozaik (ur. 15 X 1923)

- 20 IX – Dzień Środków Społecznego Przekazu obchodzony przez Kościół katolicki w Polsce w trzecią niedzielę września
- (45) 20 IX 1975 – Zm. Perse Saint-John (właśc. Alexis Saint-Léger Léger), poeta francuski, laureat Nagrody Nobla w 1960 roku (ur. 31 V 1887)
- 21 IX – Światowy Dzień Choroby Alzheimera obchodzony od 1994 roku
- (175) 21 IX 1845 – Zm. Klementyna z Tańskich Hoffmanowa, prozaik, pierwsza w Polsce autorka książek dla młodzieży (ur. 23 XI 1798)
- 22 IX – Europejski Dzień bez Samochodu
- (80) 22 IX 1940 – Zm. Michał Kajka, poeta ludowy, działacz mazurski (ur. 27 IX 1858)
- (150) 23 IX 1870 – Zm. Prosper Mérimée, francuski pisarz i dramaturg, historyk i archeolog (ur. 27 IX 1803)
- 24 IX – Światowy Dzień Morza obchodzony z inicjatywy Międzynarodowej Organizacji Morskiej w ostatni czwartek września (*także 17 marca*)
- (50) 25 IX 1970 – Zm. Erich Maria Remarque (właśc. Erich Paul Remark), powieściopisarz niemiecki (ur. 22 VI 1898)
- (75) 26 IX 1945 – Zm. Bela Bartok, kompozytor węgierski (ur. 25 III 1881)
- 27 IX – Międzynarodowy Dzień Turystyki obchodzony od 1980 roku na wniosek Światowej Organizacji Turystyki
- 27 IX – Dzień Polskiego Państwa Podziemnego
- 27 IX – Światowy Dzień Serca obchodzony w Polsce w ostatnią niedzielę września pod hasłem „Miej serce dla serca”
- (415) 27 IX 1605 – Bitwa pod Kircholmem – zwycięstwo wojsk polskich nad szwedzkimi
- (45) 27 IX 1975 – Zm. Kazimierz Moczarski, prozaik i publicysta, żołnierz AK (ur. 21 VII 1907)

- (205) 28 IX 1815 – Prezentacja w Pradze pierwszego polskiego samochodu skonstruowanego przez Józefa Bożka, Polaka ze Śląska Cieszyńskiego
- (125) 28 IX 1895 – Zm. Gustaw Ehrenberg, poeta, działacz polityczny (ur. 14 II 1818)
- (125) 28 IX 1895 – Zm. Ludwik Pasteur, uczonec francuski, bakteriolog i chemik (ur. 27 XII 1822)
- (50) 28 IX 1970 – Zm. John Dos Passos, pisarz amerykański (ur. 14 I 1896)
- (225) 29 IX 1795 – Ur. Konrad Rylejew, poeta rosyjski, *jeden z organizatorów i przywódców powstania dekabrystów* (zm. 25 VII 1826)
- (65) 29 IX 1955 – Zm. Lucyna Krzemieniecka, poetka, pisarka, autorka książek dla dzieci (ur. 11 V 1907)
- (320) 30 IX 1700 – Ur. Stanisław Konarski (właśc. Hieronim Franciszek Konarski), pedagog, publicysta (zm. 3 VIII 1773)
- (110) 30 IX 1910 – Inauguracja działalności Teatru Wielkiego w Poznaniu *spektaklem „Czarodziejski flet” Wolfganga Amadeusza Mozarta*

II. ZESTAWIENIA BIBLIOGRAFICZNE

Sylvia Karolak

WOBEC WOJNY. WRZESIEŃ 1939 ROKU W DWÓCH OPOWIEŚCIACH

Wojna jest rzeczywista dlatego, że jest ludzka i jest ludzka dlatego, że jest rzeczywista. Jej przestrzenią jest nie tylko pole bitewne, obóz koncentracyjny, okupowane miasto czy okupowany kraj. Wojna jest zjawiskiem przekształcającym zewnętrzną strukturę życia społecznego i w tym sensie jest wszędzie, uciec od niej nie sposób¹.

Dane meteorologiczne wskazują, że wrzesień 1939 roku nie różnił się zasadniczo od innych polskich wrześni – był pogodny i ciepły². Pogodę kształtowały wyższe baryczne³. Do połowy miesiąca było gorąco – ponad 20, a nawet prawie 30 stopni, z kolei druga połowa przyniosła spadki temperatury do kilkunastu stopni Celsjusza. Deszcz pojawił się dopiero po pierwszej dekadzie września, wcześniej panowała dotkliwa susza, trwająca już od sierpnia. Zygmunt Bartkowski wskazuje, że „ze względu na klimat meteorolodzy niemieccy zaliczali Polskę do środkowej Europy (Mitteleuropa), co nie jest sprzeczne z meteorologią, ale nie odpowiada realiom politycznym”⁴. Właściwe rozpoznanie klimatu, tego, co w pogodzie stałe, miało w tym wypadku niebagatelne znaczenie. Według niemieckiego podręcznika geografii wojennej Polski: „Różne czynniki składają się na to, że kampanie w Polsce zawsze zależały od kaprysów pogody”⁵. Pogoda wpływa na przebieg działań wojennych, na ich powodzenie, zwiększa lub zmniejsza walory obronne kraju, może okazać się służebna wobec posunięć jednej ze stron konfliktu. W 1939 roku, w końcówce meteorologicznego lata, Niemcy obawiali się przede wszystkim silnego deszczu, który mógłby wpłynąć tak na stan polskich dróg, uniemo-

¹ P. Rodak, *Idee wychowawcze czasu okupacji. Wokół Kamieni na szaniec*, „Społeczeństwo Otwarte” 1997, nr 7/8, s. 38.

² Jak całe lato, które według słów poety „było piękne tego roku” (K.I. Gałczyński, *Pieśń o żołnierzach z Westerplatte*). We wspomnieniach z tego okresu przeczytać można, że lato i jesień tego roku były cieplejsze niż w innych latach.

³ Zob. *Kalendarz meteorologiczno-wojenny września 1939 r.*, w: Z. Bartkowski, *Pogoda września 1939 r. a wojna obronna Polski*, „Przegląd Geofizyczny” 1999, z. 3, s. 155.

⁴ Tamże, s. 154.

⁵ Tamże, s. 153.

żliwiając transport ciężkiego sprzętu i przemarsz wojsk, jak i poziom wody w rzekach, utrudniając przeprawy, a wreszcie – na skuteczność niemieckiego lotnictwa. Jak wskazuje przywołany uprzednio Bartkowski, złota polska jesień, obok sytuacji geopolitycznej, przewagi technicznej i liczebnej wojsk III Rzeszy, wpłynęła w 1939 roku zasadniczo na błyskawiczny sukces niemieckiej armii⁶. Znaczenie pogody było więc strategiczne. Jednak nie tylko dla wojska i służb pomocniczych, ale i tzw. zwykłych obywateli. Zofia Zaleska pisała w swej relacji z wrześniowych dni:

Dawno nie było w Polsce tak słonecznego, pogodnego lata jak w tym roku. Ranek 1-go września rozblękitnił się nad podwarszawskimi lasami czystym bez chmurki niebem. (...) – Leci samolot (...) Straszny huk wstrząsnął powietrzem, ściany zachwiały się, z brzękiem posypało się tłuczone szkło. Rzuceni okropną siłą na podłogę leżeli wśród zdruzgotanych sprz[ę]tów bez ruchu dorośli i dzieci⁷.

We Wrześniu 1939 roku, gdy nieprzebrane rzesze cywilów przemieszczały się w poszukiwaniu schronienia, chcąc umknąć przed wojną (a wtedy ta uciezka wydawała się jeszcze możliwa), gdy wędrowcy spali w lasach i rowach, pod gołym niebem, dobra pogoda zdawała się być ich sprzymierzeńcem. Paradoksalnie przecież – to samo słońce świeciło też Niemcom, ułatwiając podbój. W opowiadającej o Wrześniu powieści Wandy Melcer pociąg wiozący uciekinierów osłania „noc czarna jak przepaść”, inaczej jest za dnia, w pełnym słońcu:

Prędko jednak okazało się, że i tu nie byliśmy bezpieczni, rzeczywiście nasz pociąg był pociągiem śmierci. Bomby waliły w tory, słychać było szczęk nastawionych na nas cekaemów, pociąg stawał zamiast uciekać, byliśmy wystawieni na grad, skazani. Podczas pierwszych nalotów wybiegamy teraz za innymi w pole i kładziemy się w kartoflisko. (...) Przy tym wszystkim świeci słońce, pachnie rozgrzana ziemia, do której nachylamy twarze⁸.

Literatura wojny i okupacji każe nam myśleć o doświadczeniu wojny w perspektywie podziału na to, co militarne i cywilne. Pisze się więc o walce oraz „codziennosci”, mimo iż szczęśliwszy wydaje się podział na codzienność walk zbrojnych i codzienność walki cywilnej, choć ta ostatnia nie jest przecież – najczęściej – walką z bronią w ręku, to cywil, podobnie jak żołnierz, walczy o życie – swoje i innych. Trzeba było sporu o *Pamiętnik z powstania warszawskiego* Mirona Białoszewskiego, by naszym oczom ukazał się w pełni nie tylko

⁶ Tamże, s. 161.

⁷ Z. Zaleska, *Przez płonący kraj. Oni mordują dzieci*, odc. 1, „Głos Polski” 1939, nr 16.

⁸ W. Melcer, *Wrzesień kobiety*, Łódź 1965, s. 13.

rozziew pomiędzy tym, co wojskowe i cywilne, ale przede wszystkim prymat tego, co „żołnierskie», «bohaterskie» i «lotne» nad tym, co «cywilne», «związane» i «przziemne»⁹. Podział ten pozostaje widoczny także w przypadku doświadczenia początku wojny¹⁰. W kanonie literatury Września, a więc w obrębie tych publikacji, które są czytane, doczekały się recenzji, ogniskowały dyskusje, dominują opowieści żołnierskie, w których ledwo obecne są „przejawy cywilności”¹¹. Są wśród nich utwory wpływowe, bardzo znane i przez krytykę cenione, by wymienić tylko *Lotną* i *Dni kłęski* Wojciecha Żukrowskiego¹², *Wrzesień żagwiący* (ze słynnym *Westerplatte*) Melchiora Wańkowicza¹³ czy *Polską jesień* Jana Józefa Szczepańskiego¹⁴. Natomiast opisów eksponujących cywilne doświadczenie Września trzeba szukać gdzie indziej.

Maria Janion wskazywała, że „[o]kreślenie wydarzeń początku drugiej wojny światowej przechodzi w potocznej świadomości językowej znamienne mutacje znaczeniowe, zależne od punktu widzenia: od «kłęski wrześniowej» do «kampanii 1939 roku»”¹⁵. Rozpoznanie to kieruje naszą uwagę ku innym przeobrażeniom w obrębie tegoż uzusu. Określenia „kampania wrześniowa” czy „wojna obronna” odsyłają jednoznacznie ku temu, co żołnierskie, podkreślają militarny charakter doświadczenia, które poddane zostaje opisowi. Inaczej natomiast rezonują, konotując szersze sensy te nazwy, o których Tomasz Burek pisał, iż sięgają „głębiej w pokłady duszy zbiorowej, tam, gdzie odkłada się pamięć i świadomość”, i stwierdzał:

Otóż – „wrześniowym szokiem”, „kataklizmem”, „Apokalipsą roku 1939” określano tę rzecz, która się rozegrała na polach bitew, na drogach odwrotu, w bombardowanych i masakrowanych skupiskach ludności cywilnej, zarazem zaś w umysłach i duszach większości Polaków¹⁶.

Wrzesień 1939 był początkiem nowego okresu – wojny, ale i okupacji, jednocześnie zaś sam w sobie stanowił czas wyjątkowy i odrębny – jawił się

⁹ M. Janion, *Wojna i forma*, w: tejsze, *Plac generała. Eseje o wojnie*, Warszawa 2007, s. 28.

¹⁰ Stefan Zabierowski wyróżnia następujące symbole-klucze, powtarzające się w utworach literackich, poświęconych wydarzeniom Września: Wybuch wojny, Obrona samotnych placówek, Obrona wielkich miast, „Z lancami na czołgi”, Wielkie bitwy, Zdrada aliantów zachodnich, „Cios w plecy”, „Pięta kolumna”, „Rajza”, „Szosa zaleszczycka”, Ostatnia bitwa, Kapitulacja. Zob. S. Zabierowski, *Symboli Września*, w: tegoż, *Wojna i pamięć*, Katowice 2006, s. 11-13. O powtarzających się motywach w literaturze o początku wojny pisze także Stanisław Rogala w pracy *Echa września 1939 w polskiej prozie literackiej w latach 1945-1969*, Kraków 1981.

¹¹ Określenie Janion, zob. tejsze, dz. cyt., s. 89.

¹² W. Żukrowski, *Lotna*, w: tegoż, *Z kraju milczenia*, Warszawa 1946; W. Żukrowski, *Dni kłęski*, Warszawa 1952.

¹³ M. Wańkowicz, *Westerplatte*, w: tegoż, *Wrzesień żagwiący*, Londyn 1947.

¹⁴ J.J. Szczepański, *Polska jesień*, Kraków 1955.

¹⁵ M. Janion, dz. cyt., s. 25.

¹⁶ Określenia te wymienia Tomasz Burek we wstępie do niewielkiej antologii *Wrzesień 1939. Niezabliżniona rana. Wiersze poetów polskich*, Warszawa 2016, s. 7.

jako nieprawdopodobny, w swym przebiegu – niemożliwy do zaakceptowania, jak koszmar i zły sen. Był – niczym trzynasty miesiąc w literackim świecie Brunona Schulza – tym, który nie powinien się zdarzyć¹⁷. Gdy piszę o „Wrześniu 1939”, sięgam po określenie możliwie najszerze, którego spektrum znaczeniowe obejmuje tak „kampanię wrześniową”, jak i „kataklizm”, tak doświadczenie walki zbrojnej, jak i perspektywę cywila; określenie, w którym mieszczą się wszystkie te wydarzenia, doznania, przeżycia, które przypadły Polakom w udziale na początku II wojny światowej.

Chciałabym dzisiaj przyrzeć się właśnie cywilnemu doświadczeniu Września, utrwalonemu na kartach literatury polskiej, sięgając po dwie mniej znane, w zasadzie nieomawiane przez krytykę, cytowane już tutaj publikacje: *Przez płonący kraj* Zofii Zaleskiej i *Wrzesień kobiety* Wandy Melcer.

Analizowane powieści łączą osoby autorek – aktywnych w dwudziestolecie międzywojennym pisarek, publicystek, działaczek kobiecych – reprezentujących jednak odmienne światopoglądy.

Bardziej znana z nich – Wanda Melcer (1896-1972) była (wraz z Zofią Nałkowską) współzałożycielką Związku Literatów Polskich, członkinią „Ligi Reformy Obyczajów”, założonej przez Tadeusza Boya-Żeleńskiego, zaangażowaną w działania ruchu świadomego macierzyństwa. Opublikowała m.in. „Czarny ład – Warszawę” (1936). W czasie wojny walczyła w szeregach Armii Krajowej i współpracowała z konspiracyjnym „Głosem Demokracji”. *Wrzesień kobiety* opublikowała późno, bo w 1965 roku¹⁸.

Mniej wiadomo o Zofii Zaleskiej (1893-1974), informacje o pisarce pozostają bowiem rozproszone. Na pewno z ramienia endecji weszła w 1933 roku do Sejmu III kadencji (1930-1935)¹⁹, a także działała m.in. w Narodowej Organizacji Kobiet oraz Lidze Katolickiej Stowarzyszeń Kobiety. We wrześniu 1939 roku uczestniczyła w samoobronie stolicy i już w tym samym roku znalazła się na uchodźstwie²⁰. Do Rady Narodowej istniejącej przy ówczesnym rządzie weszła z ramienia Stronnictwa Narodowego w 1940 roku²¹. Powieść

¹⁷ „Každy wie, że w szeregu zwykłych, normalnych lat rodzi niekiedy zdziwaczały czas ze swego łona lata inne, lata osobliwe, lata wyrodne, którym – jak szósty, mały palec u ręki – wyrasta kędyś trzynasty, fałszywy miesiąc” (B. Schulz, *Noc wielkiego sezonu*, w: tegoż, *Sklepy cynamonowe. Sanatorium pod klepsydłą*, Kraków 1957, s. 108).

¹⁸ Najobszerniejszy jak dotąd artykuł poświęcił Wandzie Melcer Aneta Górnicka-Boratyńska. Zob. tejże, *W poszukiwaniu starszych siostr. Wanda Melcer – próba portretu*, „Teksty Drugie” 1995, 3-4, s. 212-233.

¹⁹ K. Luksa, *Gabriela Balicka (1867-1962), naukowiec, posłanka Narodowej Demokracji*, „Wieki Stare i Nowe” 2014, nr 6 (11), s. 136.

²⁰ Zob. J. Święch, *Literatura polska w latach II wojny światowej*, Warszawa 1997, s. 411-412.

²¹ *Angielski łącznik. Albin Tubylewicz (1929-2014)*, pod red. K. Niewiadomskiego i M. Jaworskiego, Warszawa 2016, s. 17.

Przez płonący kraj ukazywała się w odcinkach w „Głosie Polskim”²² – emigracyjnym dzienniku, wydawanym w Paryżu w latach 1939-1940.

Ponadto dla analizowanych tutaj powieści wspólny jest z pewnością czas akcji, która rozgrywa się na początku wojny, oraz cywilna perspektywa kobiecej bohaterki. Jerzy Świąch wskazywał, że wrześniowa opowieść Zaleskiej oparta jest na jej własnej biografii:

to zarazem biografia głównej bohaterki i narratorki powieści, poszukującej syna, który zagubił się w wirze tamtych wydarzeń. Wątek ten stanowi jedynie fabularny szkielet reportażowej opowieści o niektórych epizodach kampanii wrześniowej, jak obrona Warszawy, wkroczenie Armii Czerwonej do Tarnopola, gdzie przebywał syn pani Zofii, wyprawy tysięcy Polaków przez „zieloną granicę” do Rumunii itp. Wszystko to w celu poinformowania czytelnika jak było naprawdę, z troską o maksymalną rzeczowość opisu, z nieznacznym tylko udziałem fikcji²³.

Z kolei Aneta Górnicka-Boratyńska tak pisała o *Wrześniu kobiety* Wandy Melcer, iż jest to:

zapis bardzo osobistego doświadczenia zagubionego w uniwersalnym koszarze, pozbawiony wszelkich pretensji do uniwersalności, diagnoz moralnych, etycznych ocen postaw bohaterów. Pierwszoosobowa narracja podkreśla prywatność wizji. Narratorką i bohaterką zarazem jest kobieta, która pragnie tylko jednego – przeżyć i ocalić swoje dzieci²⁴.

W interesujących mnie tutaj powieściach pisarki opowiadają o cywilnym doświadczeniu Września 1939 roku, nie szczedząc czytelnikowi tak drastycznych, jak i intymnych szczegółów, które się nań składały. Opowiadają o szoku i uporczywym trwaniu, o sile i słabości, o śmierci i życiu, o sobie i świecie, który nagle, z dnia na dzień, zmienił się do poznania. Wreszcie – mówią o chęci zachowania sprawstwa, o działaniu. Choć ukazują historię życia jednostkowych bohaterów, ich los przecież jednostkowy nie jest.

Główną oś konstrukcyjną powieści Zaleskiej stanowi zatem, jak wskazywał przywołany uprzednio Świąch, forma wrześniowej „rajzy”, a więc „[t]ragicznej ucieczki ludności cywilnej przed najeźdźcą, która narażała tę ludność na wszelkie nieszczęścia, jakie niosła ze sobą wojna totalna”²⁵. Cywil, którego

²² Od numeru 16 w roku 1939 do numeru 53 w roku 1940.

²³ J. Świąch, dz. cyt., s. 411.

²⁴ A. Górnicka-Boratyńska, dz. cyt., s. 221. Wspomnieć trzeba w tym miejscu, że Melcer tak kończy swą powieść: „Więc to pamiętnik? Bynajmniej. Nie mam męża zagranicą [tak w oryg. – SK], nie mam synów, a jednostkowe wypadki, które tu opisuję na tle wielkich, powszechnie znanych wydarzeń, przytrafiły się może mnie, może komu innemu, a może nie zdarzyły się wcale. Jak to, więc nic tu nie jest prawdziwe? Przeciwnie, cierpienie. I może, może nadzieja” (W. Melcer, *Posłowie*, w: tejsze, dz. cyt., s. 205).

²⁵ S. Zabierowski, dz. cyt., s. 13.

widzimy w analizowanych tutaj powieściach, to cywil pozbawiony dachu nad głową, wędrujący i szukający schronienia. Główna bohaterka w chaosie pierwszych dni wojny decyduje się wyruszyć w drogę, by odnaleźć syna, który jest lotnikiem. Siłę czerpie z wiary w to, że dziecko żyje. Motyw wędrowki, ucieczki przed siebie, „byle dalej” od Warszawy, pojawia się również w inicjalnych partiach powieści Melcer. Jej bohaterka, wraz z synami, po pierwszych nalotach, postanawia opuścić miasto, wierząc – podobnie jak inni cywile – że poza stolicą będą bezpieczni, a wojna za chwilę się skończy. Śmierć, ale także nagłe ocalenie, niespodziewana pomoc, stanowią stały element w opisie „rajzy”. Oczyma obydwu protagonistek obserwujemy nieprzebrane tłumy – w lęku i chaosie przemierzające się w różnych kierunkach, widzimy bagaże, tłumoki, które niosą, obserwujemy jak szukają transportu i schronienia, jak korzystają z pomocy mieszkańców terenów, które przemierzają. Wreszcie – obserwujemy spotkanie miasta i wsi, zderzenie (często diametralnie różnych) grup społecznych, światów, które wcześniej istniały obok siebie, których kontakt odbywał się przed wojną jedynie w określonym zakresie.

Niemiecki nalot na Józefów nad Świdrem, który ma miejsce 1 września, przynosi śmierć członków rodziny spowinowaconej z główną bohaterką powieści *Przez płonący kraj*. To jeden z wielu takich zbrodniczych napadów na cywilów, którzy – to Polacy wiedzieli od początku wojny – nie mogli czuć się bezpieczni. Wojna, która właśnie się rozpoczęła, od początku odzierała ze złudzeń – nie była jak wcześniejsze, nie toczyła się na polach bitew, nie została ograniczona do okopów. Była totalna, to znaczy, że działaniami wojennymi objęte zostało nie tylko wojsko, ale cały naród. Na wojnie byli teraz wszyscy. Zaleska już w pierwszych partiach powieści opisuje szczegółowo, co dzieje się z ludzkim ciałem, rozerwanym przez pociski. Chce opisać szok – chce, by czytelnik poczuł, co się tak naprawdę wydarzyło, czym był dla społeczeństwa polskiego początek wojny. Rozpoczyna więc swą opowieść o letniku, bez trosce, końcu wakacji, śniadaniu na werandzie. Po ataku pozostaje już tylko pełna napięcia relacja o śmierci dziecka:

– On nie-ma gło-wy – wymówiła z trudem pani Nina [siostra głównej bohaterki – SK] (...) Odruchowo podniosła wzrok w górę, jakby chcąc Boga pytać, Boga wołać... Oczy jej przywarły do sufitu jak urzeczone. Zwieszały się tam jeszcze rozprysnięte szczątki mózgu z przyklepionymi do nich włosami²⁶.

Wanda Melcer o podobnej sytuacji napisze autotematycznie:

Od pierwszej strony obawialiśmy się zobaczyć trup [tak w oryg. – SK] dziecka, a musiał on przecież paść. Rozbawieni żołnierze wymięli nas i przeszli,

²⁶ Z. Zaleska, dz. cyt., odc. 1, „Głos Polski” 1939, nr 16.

więc stoimy teraz na drodze z trupem w ręku i ja podnoszę go wysoko, pokazując każdemu na wielkiej, pustej wojennej scenie²⁷.

Świat cywilów ukazanych w obydwu powieściach to, jak wspomniałam, świat kobiet. U Białoszewskiego²⁸, do którego odwoływałam się już wcześniej, w sytuacji wyjątkowej, kryzysowej to kobiety przejmują stery, kierują codziennością. W analizowanych tutaj opowieściach o Wrześniu w zasadzie nie ma mężczyzn. Melcer ujmuje tę sprawę następująco: „Mężczyzn mało, zdawało się nam wtedy, że nie ma ich wcale, i że wszystkie żony zostały wdowami”²⁹. To właśnie bohaterce *Września kobiety* trudniej będzie przystosować się do życia bez męża u boku, co zostanie w powieści stematyzowane wielokrotnie. Zmuszona będzie sama walczyć o przetrwanie swoje i dwóch dorastających synów. Świat wrześniowej Warszawy to w opowieści Melcer świat kobiet z różnych sfer, połączonych jednak jednakim, wojennym losem: stojących w kolejkach po zupę i mleko, po pończochy i inną odzież („Kobiety popychają się, biją i przeklinają, wokół widać twarze wykrzywione wściekłością, zawiścią i strachem, migają zaciśnięte pięści”)³⁰, gospodarujących bez gazu, węgla i elektryczności („Paradoksem wojennej gospodarki było, że nie mieliśmy czym palić”³¹), gotujących bez mięsa i jajek („Prowadzenie kuchni polegało na wiecznym obieraniu kartofli i gotowaniu całymi godzinami buraków albo kapusty, która nie chciała zmięknąć – wszystko na kradzionych gałązeczках”³²), reprezentujących swych bliskich w kontaktach z Niemcami („Niemiecki adwokat ma ładne mieszkanie (...) W dużym holu siedzą prawie same kobiety i prawie wszystkie w odartej żałobie”³³), kradnących i oszukujących, by tylko zaspokoić głód i nakarmić dzieci („A kiedy już zupełnie nie mamy co jeść – kradnę”³⁴).

W analizowanych tutaj cywilnych opowieściach dominantę stanowi chęć uchronienia świata, zachowania rodziny, zapewnienia jej bytu, choćby w ograniczonym zakresie, wreszcie – dominuje służba. Bohaterki pozostają w szczególnym rozdarciu – świat się dramatycznie, drastycznie zmienił. One jednak, niejako wbrew wszystkiemu, próbują walczyć nie tyle o to, by nadać mu nowy

²⁷ W. Melcer, dz. cyt., s. 198.

²⁸ W *Pamiętniku z powstania warszawskiego* czytamy: „W czasach wojny zawsze chyba jest nawrót do matriarchatu. A jeszcze ta wojna. (...) To był nawrót – wybuch. Matriarchatu. Piwnicznego? Jaskiniowego? Co za różnica. Kupy ludzi. Rządzą matki” (M. Białoszewski, *Pamiętnik z powstania warszawskiego*, Warszawa 1988, s. 87–88).

²⁹ W. Melcer, dz. cyt., s. 68.

³⁰ Tamże, s. 107.

³¹ Tamże, s. 63.

³² Tamże, s. 63.

³³ Tamże, s. 132.

³⁴ Tamże, s. 84.

kształt, by go odmienić, ale by mimo okoliczności, zachować go w formie, którą znały.

Dość trzeba na zakończenie, że jako jeden z najważniejszych, przełomowych momentów wojny Wrzesień 1939 roku stale pobudza zbiorową wyobraźnię, przede wszystkim jednak jako wydarzenie czy ciąg wydarzeń o charakterze militarnym³⁵. Cywilna historia początku wojny długo czekała na historyczne opracowanie. Jacek Chrobaczyński pisał w 2001 roku w pionierskiej pracy poświęconej społecznym aspektom września 1939 roku, iż:

Nadal więcej wiemy o postawach i świadomości społeczeństwa tamtego wrześniowego czasu z literatury pięknej (...) niż prac historyków. Przyczyną tego nie jest wyłącznie niechęć historyków, ale również bariera zbiorowej historycznej kliszy pamięci ukształtowanej najczęściej przez szkołę, propagandę oraz publicystykę – postrzegania tego okresu przede wszystkim przez martyrologię i heroizm walki. (...) Nie zamierzam negować ani martyrologii, ani heroizmu wrześniowego pokolenia, chciałbym jedynie wskazać, iż występowały również i inne zbiorowe i pojedyncze postawy, inna świadomość, wreszcie inna hierarchia ważności³⁶.

Przed historykami literatury stoi obecnie zadanie opowiedzenia o cywilnym doświadczeniu początku wojny, jakie utrwalone zostało na kartach literatury polskiej – wszak omówione tutaj (pokrótce zaledwie) książki Melcer i Zaleskiej nie są przecież jedynymi, które należy przywołać³⁷. Będzie to również dobra okazja do analizy recepcji poszczególnych utworów literackich poświęconych temu ważnemu okresowi. Sądzę, że wnioski z tej próby mogą okazać się nader ciekawe³⁸.

³⁵ Wskazują na to jednoznacznie wyniki projektu *Druga wojna światowa w pamięci współczesnego społeczeństwa polskiego*, zrealizowanego przez Muzeum II Wojny Światowej i TNS Pentor w 2009 oraz 2014 roku. I tak, np. odpowiadając w 2009 roku na pytanie: „Gdy myśli Pan(i) o historii Polski w czasie II wojny światowej, co przychodzi Panu(i) przede wszystkim na myśl?” aż 15% respondentów wskazało na „Początek wojny, wybuch wojny, wojnę obronną we wrześniu 1939”. Był to jeden z najwyższych wyników. Co ciekawe, pięć lat później – w roku 2014 te samą odpowiedź wskazało zaledwie 5% badanych. W przypadku pytania: „Czy Pana(i) zdaniem były w okresie II wojny światowej fakty lub wydarzenia, z których Polacy mogą być dumni? Proszę wymienić kilka takich faktów lub wydarzeń” – aż 13% respondentów wymieniło „Obronę Westerplatte”, 5% wskazało na „Bitwy kampanii wrześniowej 1939”, zaś 3% odpowiedziało: „Wojna obronna – ogólnie o obronie we wrześniu 1939 r.”. Dla porównania dodać warto, że 23% badanych za powód do dumy uznało „Powstanie Warszawskie”, a 10% „Monte Cassino”. Zob. http://www.tnsglobal.pl/archiwumraportow/files/2014/09/K.059_II-wojna_swiatowa_w_pamieci_Polakow_O08a-14.pdf (data dostępu: 24.05.2020).

³⁶ J. Chrobaczyński, *„Nie odkrył się niesławą naród polski”. Społeczne aspekty września 1939 roku*, Kraków 2002, s. 5-6.

³⁷ Wskazuje na to choćby obszerna bibliografia M. Gettera i A. Tokarza, *Wrzesień 1939 w książce, prasie i filmie. Poradnik bibliograficzny*, Warszawa 1970.

³⁸ Zob. także na temat literackiego obrazu początku wojny: *Wrzesień w literaturze i historii polskiej. Materiały sesji naukowej zorganizowanej przez IKNiBO we Wrocławiu 15 września 1979 r.*, cz. I: *Wrzesień w literaturze*, pod red. M. Inglota, Wrocław 1980.

Bibliografia

Pozycje zwarte:

1. *Angielski łącznik. Albin Tubylewicz (1929-2014)*, pod red. K. Niewiadomskiego i M. Jaworskiego, Warszawa 2016.
2. Białoszewski Miron, *Pamiętnik z powstania warszawskiego*, Warszawa 1988.
3. Burek Tomasz, *Wstęp*, w: *Wrzesień 1939. Niezabliźniona rana. Wiersze poetów polskich*, Warszawa 2016.
4. Chrobaczyński Jacek, „*Nie okrył się niestawą naród polski*”. *Společne aspekty września 1939 roku*, Kraków 2002.
5. Getter Marek, Tokarz Adam, *Wrzesień 1939 w książce, prasie i filmie. Poradnik bibliograficzny*, Warszawa 1970.
6. Janion Maria, *Wojna i forma*, w: tejże, *Placz generała. Eseje o wojnie*, Warszawa 2007, s. 25–139.
7. Melcer Wanda, *Wrzesień kobiety*, Łódź 1965.
8. Rogala Stanisław, *Echa września 1939 w polskiej prozie literackiej w latach 1945-1969*, Kraków 1981.
9. Schulz Bruno, *Noc wielkiego sezonu*, w: tegoż, *Sklepy cynamonowe. Sanatorium pod klepsydrą*, Kraków 1957, s. 108–117.
10. Szczepański Jan Józef, *Polska jesień*, Kraków 1955.
11. Święch Jerzy, *Literatura polska w latach II wojny światowej*, Warszawa 1997.
12. Wańkiewicz Melchior, *Westerplatte*, w: tegoż, *Wrzesień żagwiący*, Londyn 1947.
13. *Wrzesień w literaturze i historii polskiej. Materiały sesji naukowej zorganizowanej przez IKNiBO we Wrocławiu 15 września 1979 r.*, cz. I: *Wrzesień w literaturze*, pod red. M. Inglota, Wrocław 1980.
14. Zabierowski Stefan, *Symbole Września*, w: tegoż, *Wojna i pamięć*, Katowice 2006, s. 8-146.
15. Żukrowski Wojciech, *Dni kłęski*, Warszawa 1952.
16. Żukrowski Wojciech, *Lotna*, w: tegoż, *Z kraju milczenia*, Warszawa 1946, s. 45–96.

Artykuły:

1. Bartkowski Zygmunt, *Pogoda września 1939 r. a wojna obronna Polski*, „Przegląd Geofizyczny” 1999, z. 3, s. 153–161.
2. Górnicka-Boratyńska Aneta, *W poszukiwaniu starszych siostr. Wanda Melcer – próba portretu*, „Teksty Drugie” 1995, 3-4, s. 212–233.

3. Luksa Katarzyna, *Gabriela Balicka (1867-1962), naukowiec, postanka Narodowej Demokracji*, „Wieki Stare i Nowe” 2014, nr 6 (11), s. 126-139.
4. Rodak Paweł, *Idee wychowawcze czasu okupacji. Wokół Kamieni na szaniec*, „Społeczeństwo Otwarte” 1997, nr 7/8, s. 33–40.
5. Zaleska Zofia, *Przez płonący kraj*, „Głos Polski” 1939, nr 16 – 1940, nr 53.

Netografia:

Muzeum II Wojny Światowej i TNS Pentor, *Druga wojna światowa w pamięci współczesnego społeczeństwa polskiego*, 2014,
http://www.tnsglobal.pl/archiwumraportow/files/2014/09/K.059_II-wojna_swiatowa_w_pamieci_Polakow_O08a-14.pdf (data dostępu: 24.05.2020).

Sylvia Karolak – doktor, literaturoznawczyni, pracuje w Instytucie Filologii Polskiej UAM. Autorka monografii *Doświadczenie Zagłady w literaturze polskiej 1947-1991. Kanon, który nie powstał* (Poznań 2014) oraz *Sporów o „Kamienie na szaniec” Aleksandra Kamińskiego* (2019). Współredagowała: *Ślady II wojny światowej i Zagłady w najnowszej literaturze polskiej* (2016), *Amerykę Barańczaka* (2018), tomy *Stulecia poznańskiej polonistyki (1919-2019)* (2018-2019). Publikowała w „Czasie Kultury”, „Poznańskich Studiach Polonistycznych”, „Slavii Occidentalis”, „Politei”, a także wielu tomach zbiorowych.

Marcin Radomski

Dział Informacji Bibliograficznej i Regionalnej

POLACY W OBRONIE CHRZEŚCIJAŃSKIEJ EUROPY
ORAZ ICH MIEJSCE W HISTORIOGRAFII
I MALARSTWIE

W 100. rocznicę wiktoria warszawskiej Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwalił 2020 Rokiem Bitwy Warszawskiej. W uzasadnieniu czytamy, że „Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, przekonany o szczególnym znaczeniu Bitwy Warszawskiej dla zachowania niepodległości przez Polskę i zatrzymania bolszewic-

kiej nawały na Europę Zachodnią, ustanawia rok 2020 Rokiem Bitwy Warszawskiej”. Przypomnijmy, iż batalia o stolicę odrodzonego niecałe dwa lata wcześniej państwa rozegrała się na przedpolach Warszawy w sierpniu 1920 roku. Była to decydująca faza zmagających podczas wojny polsko-bolszewickiej prowadzonej w latach 1919-1921. Przełomowe boje warszawskie, o Lwów czy starcia nad Niemnem zdecydowały o losach tak długo wyczekiwanej II Rzeczypospolitej (1918-1939). W kontekście religijnym konfrontacja orła białego z gwiazdą czerwoną zakończyła się triumfem chrześcijaństwa nad ateistycznym światopoglądem propagowanym przez rosyjskich bolszewików. Historia narodu polskiego nierozdzielnie związana jest z usytuowaniem geopolitycznym kraju oraz wiarą i jej pośrednim wpływem na spostrzeganie świata przez naszych antenatów. Zasługi Polaków dla chrześcijańskiej Europy wydają się niepodważalne, mimo iż poświęcenie implikowały przede wszystkim aktualne procesy historyczne. Racja stanu czy pragmatyzm polityczny stawiały pozycję państwa na pierwszym miejscu, lecz etos narodowy nawiązywał już do wspólnoty kręgu kultury śródziemnomorskiej.

W drugiej połowie X wieku kształtowane przez pierwszych Piastów państwo weszło do coraz liczniejszego grona krajów chrześcijańskich. W 966 roku książę Mieszko I wraz z dworem celebrowali przyjęcie chrztu. Od tego wydarzenia władza konsekwentnie forsowała nową filozofię rozwoju w oparciu o silną administrację. Żyjąca na tych terenach ludność słowiańska praktykująca politeizm w myśl nowej polityki księcia zobowiązana była przyjąć religię monoteistyczną. Rządzący konsekwentnie obalali posągi starych bogów – bałwany, stopniowo chrzcząc poddanych. Dziewięć stuleci później Janusz Suchodolski stworzył dzieło malarskie do poznańskiej Kaplicy Królewskiej (potocznie zwanej Żółtą Kaplicą) „*Mieczysław I kruszy bałwany*” przedstawiające wizję okoliczności zaprowadzenia chrześcijaństwa. W oparciu o nowe credo państwo rozwijało się prężnie do momentu załamania podczas najazdu Czechów w latach trzydziestych XI stulecia. Tragiczna w skutkach reja była wynikiem osłabienia struktur okresu bezkrólewia po śmierci Mieszka II Lamberta oraz szeregu powstań ludowych, tzw. reakcji pogańskiej. Wydarzenia te odzwierciedlały tendencje społeczeństwa oczekującego powrotu ładu z czasów plemiennych. Dopiero dzięki interwencji Kazimierza Mnicha, zwanego później Odnowicielem udało się opanować kryzys monarchii wczesnopiastowskiej. Działania księcia pozwoliły także na zachowanie uprzywilejowanej roli chrystianizmu. Wydarzenia odbudowy kraju i stabilizację w tej części średniowiecznej Europy zapowiada obraz Wojciecha Gersona „*Kazimierz Odnowiciel wracający do Polski*”. Następnym przywracaniem władzy centralnej było zbrojne scalanie ziem piastowskich oraz odbudowa splądrowanej w trakcie czeskiego ataku „matki polskich katedr”

– świątyni poznańskiej na Ostrowie Tumskim. Od tej pory religijność populacji umacniała się.

W XIII wieku jednym z zagrożeń podzielonego na dzielnice kraju były najazdy koczowniczych Mongołów. Inwazyjne plany podboju części Europy bez skutku próbowało zatrzymać rycerstwo dzielnicowe pod Legnicą w 1241 roku. Wojska mongolskie, pokonując także Królestwo Węgier na krótko zajęły podbite obszary kontynentu. Dwa kolejne najazdy nastąpiły na przełomie lat 1259/1260 i 1287/1288. W konsekwencji ucierpiały małopolskie i śląskie obszary wiejskie, a także miasta. Udało się natomiast nie podzielić losu zniewolenia ziem ruskich. Już wtedy rysowała się wyraźna granica między światem chrześcijańskiego krzyża a obcymi kulturowo i religijnie azjatyckimi ludami. Szczęśliwie wiek XIV przyniósł krajowi potężny sojusz w postaci unii polsko-litewskiej oraz zasługę chrystianizacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w 1387 roku. W następnym stuleciu ponownie dochodziło do konfrontacji między odmiennymi cywilizacjami. Tym razem między wojskami węgierskimi a rosnącymi w siłę islamskimi Turkami. W 1444 roku w trakcie katastrofalnej bitwy pod Warną – mimo wcześniejszych sukcesów – zginął król Polski i Węgier Władysław III Jagiellończyk (zwany odtąd Warneńczykiem). Od tego czasu osmańska Turcja coraz częściej będzie zagrażała najbliższym państwom europejskim.

Wiek XVI i XVII to szereg krwawych wojen religijnych toczonych w Europie, które spowodowane były ruchami religijnymi postulującymi reformy Kościoła katolickiego. Warto dodać, że Polska podówczas była spostrzegana jako terytorium przyjazne i tolerancyjne dla innowierców. Tymczasem w świecie nadal obowiązywał dwubiegunowy podział na chrześcijaństwo w kontrze do islamu, który reprezentowało ekspansywne Imperium Osmańskie. Wojny z Turcją w XVII wieku Rzeczpospolita Obojga Narodów (1569-1795) toczyła w obronie własnych interesów lub ich poszerzania na granicach rozległego państwa. W ówczesnej Polsce określenie kraju jako „przedmurze chrześcijaństwa” było powszechnie znane. Naszym rodakom przypisywano, a szczególnie oni sami wierzyli w namaszczonej rolę obrońców cywilizowanego świata przed barbarzyńsko-prymitywną siłą islamu. Filozofię polskiego *antemurale christianitatis* opiewali również uznani europejscy myśliciele i filozofowie. W kulturze baroku na samo wspomnienie dziejowej misji sarmacka szlachta dumnie podkręcała wąsa. Przekonanie to wynikało z usytuowania kraju w tej części Europy Środkowo-Wschodniej, które determinowało kontakty i konflikty na styku kultur i religii. Ponadto staropolskie wychowanie naszych przodków wzmacniało spostrzeganie własnego, szlacheckiego ego. Szlachta kontuszowa pielęgnowała przekonanie o swojej wyjątkowej waleczności oraz przywiązanie do tradycji. Kulturowano także poświęcenie dla wartości chrześcijańskich, na których *de facto* została zbudowana Europa. Ludność poprzez przywiązanie dla Kościoła kato-

lickiego odwoływała się do głęboko zakorzenionego przeświadczenia o opatrnościowej roli Polaków stojących na pierwszej linii frontu. Przecież zagrożenie tureckie godziło bezpośrednio w mołdawskie czy wołoskie interesy państwa polsko-litewskiego.

W tym samym czasie największym przeciwnikiem Turcji na Bałkanach byli austriacy Habsburgowie. Zaangażowane papieństwo lobbowało politycznie i wspierało finansowo przedsięwzięcia antytureckie, obawiając się dalszych podbojów w Europie. Nierozstrzygnięta pozostaje kwestia potencjału Turcji na podjęcie ewentualnych dalszych kroków. Na pewno sukcesy kampanii otworzyłyby nowe perspektywy dla podejmowania działań zarówno w polityce międzynarodowej jak i ekspansji militarnej. Tak wyglądała sytuacja polityczna w momencie inwazji Wielkiej Porty na Austrię i przystąpienie Polski do antytureckiego przymierza. Poprzez zabiegi dyplomatyczne proszono katolicką Rzeczpospolitą o pomoc, odwołując się do potrzeby ocalenia europejskiej kultury przed zalewem tureckiego islamu. Obawiając się, że następnym przystankiem w trakcie europejskiego pochodu Turcji będzie Kraków postanowiono udzielić wsparcia. Na ratunek cesarzowi Leopoldowi I Habsburgowi ruszyła odsiecz złożona z wojsk przymierza pod dowództwem doświadczonego w walkach z Tatarami i Turkami – Jana III Sobieskiego. Przypomnijmy, że król miał wówczas na swoim koncie spektakularne sukcesy w zmaganiach z Osmanami. Ten wykształcony katolik zasłużył sobie autorytetem doświadczonego stratega. Za idealny przykład może posłużyć bitwa pod Chocimiem z 1673 roku, kiedy to hetmańskie wojska polsko-litewskie zadały przeciwnikowi druzgocącą klęskę. To właśnie po niej wrogowie mianowali go „lwem Lechistanu”, a w kraju w niedalekiej przyszłości miał zostać koronowany. Dziesięć lat później we wrześniu 1683 roku na polach pod Wiedniem siły koalicji chrześcijańskiej zwały się z Turkami w śmiertelnym uścisku. Szarża sprzymierzonej polsko-niemieckiej kawalerii prowadzonej przez husarię w niespotykanej dotąd liczbie dwudziestu tysięcy szabel i kopii rozstrzygnęła losy bitwy. Zwycięstwo wiedeńskie i październikowa wygrana pod Parkanami doprowadziły do całkowitego rozbicia i pozbawienia możliwości operacyjnych oddziałów tureckich. Jan III Sobieski ze swoimi żołnierzami wracali do domów w glorii „obrońców wiary”. Wieści roznosiły się szybko i daleko, a dokonania robiły wrażenie. Notabene wiktoria wiedeńska niestety nie przełożyła się na wymierne korzyści w polityce międzynarodowej. Dzisiaj zbiory watykańskiej pinakoteki zdobi wszakże obraz pędzla Jana Matejki „*Sobieski pod Wiedniem*” będący wyrazem hołdu dla zasług Polaków w obronie chrześcijańskiej Europy. W polskiej tradycji batalia wiedeńska zajmuje poczesne miejsce na kartach podręczników historii. Uznawana jest także za przełomową bitwę w historii wojskowości XVII stulecia.

W XIX wieku najsilniejsze państwa rywalizowały w wyścigu o zamorskie kolonie, uprzywilejowaną pozycję i uzyskanie lukratywnych stref wpływów. Świat spolaryzował się na sojuszników Trójprzymierza i Trójporozumienia (ententa). Przedstawiciele wrogich aliansów graniczyli na terytorium przedrozbiorowego kraju nad Wisłą. Prusy, Austria i Rosja (jej rubież sięgała teraz znacznie bliżej Europy Zachodniej) przeznaczały olbrzymie kwoty na budowę nowożytnych fortyfikacji. Przy pomocy licznie obsadzonych garnizonów zaborcy manifestowali swój stosunek do sąsiadów oraz militarną władzę nad podbitym narodem. Już w pierwszej połowie wieku XX doszło do ich bezpośredniej konfrontacji w trakcie zmagania pierwszowojennych. W interesie państw zachodnich oraz pokonanych, powojennych Niemiec leżało tym samym podjęcie tajnych działań dyplomatycznych w celu dogadania się z coraz silniejszymi rosyjskimi bolszewikami. Oczywiście do czasu odbudowy niemieckiego potencjału militarnego Republiki Weimarskiej. Kwestie te przybliży Andrzej Nowak w publikacji „Pierwsza zdrada Zachodu : 1920 – zapomniany appeasement”.

11 listopada 1918 roku zakończyła się I wojna światowa (1914-1918), a Polska odzyskała niepodległość. Odtąd państwa europejskie podnosiły się mozolnie z wojennych gruzów. Zwycięscy kreślili na mapach symulacje granic nowego porządku, dzieląc Stary Kontynent podczas paryskiej konferencji pokojowej w 1919 roku. Tymczasem ówczesny świat przypominał – parafrazując polskiego noblistę Henryka Sienkiewicza – „postaw czerwonego sukna, za które ciągnie kto żyw naokoło”. Polityczne i zbrojne konflikty o granice wstrząsały poszczególnymi narodami – wśród nich – Polaków z Ukraińcami czy Niemcami, Turków z Grekami albo Rosjan czerwonych z białymi w destrukcyjnej wojnie domowej. Na Polakach sytuacje takie wymuszały podejmowanie zdecydowanych działań w celu wyznaczenia granic państwa metodą faktów dokonanych. Bez oczekiwania na decyzje podejmowane przez zachodnich decydentów obradujących przy konferencyjnym stole. Dla narodu polskiego był to okres powstań i wojen, spośród których kulminacyjnym stadium była obronna bitwa o Warszawę z przeprowadzonym manewrem kontruderzenia znad Wierprza. Polskie zwycięstwo nad postimperialną Armią Czerwoną w tej bitwie oraz całej wojnie pozwoliło na zachowanie suwerenności nowo powstałego bytu państwowego. Także wolności osobistej i religijnej zamieszkującego te tereny społeczeństwa. Dzięki ogromnemu wysiłkowi narodu udało się zatrzymać europejską ekspansję Rosji, wkrótce nazwaną radziecką. Była to przede wszystkim walka niepodległościowa, o być albo ponownie zostać zniewolonym przez wschodniego sąsiada występującego tylko pod zmienionym „szyldem”. Państwu zagrażało widmo przekształcenia w kolejną republikę pod zarządem politbiura bolszewickiej wierzuszki zamiast dotychczasowego ucisku carsko-imperialnej Rosji. W Warszawie nie myślano o następstwach tragicznego scenariusza kłę-

ski w tej wojnie. Przede wszystkim skupiano się na celu tu i teraz – zachowaniu niepodległości kraju. Nie zmienia to faktu, że wojna miała znaczenie międzynarodowe, a państwa zainteresowane bacznie przyglądały się rozwojowi sytuacji. Był to przecież największy konflikt zbrojny po zakończeniu Wielkiej Wojny bezpośrednio zagrażający ustalonemu na mocy traktatu wersalskiego porządkowi. Te wydarzenia interpretuje wielowątkowy, pełen dynamiki batalistyczny obraz „*Cud na Wiśle*” pędzla Jerzego Kossaka z 1930 roku. W niedalekiej przyszłości zwycięstwo umożliwiło przeprowadzenie istotnych reform w procesie odbudowy państwa. Należy podkreślić, że osiągnięć polskiego dwudziestolecia było sporo. Na przykład unifikacja ziem trzech zaborów w spójny organizm, budowa „miasta z morza” – Gdyni czy Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP). Stabilizacja II Rzeczypospolitej wpływała wyraźnie na stosunek do niej największych sąsiadów.

W polskiej pamięci historycznej podkreśla się znaczenie sukcesu pod Warszawą i nad Niemnem dla przyszłości Europy Zachodniej. Niepowodzenie militarne prawdopodobnie dałoby początek alternatywnej wersji historii. W dalszej perspektywie konsekwencje byłyby trudne do przewidzenia. Buńczuczne zapowiedzi dowódców bolszewików wieszczły „trupa białej Polski” i dalej „pojemnie koni w Sekwanie” co jednoznacznie zdradzało kierunek polityki zagranicznej – Włodzimierza Lenina. Idea wszechświatowej rewolucji w wydaniu rosyjskiego bolszewizmu miałyby szansę na realizację. Treści te były przygotowane dla węgierskich i niemieckich proletariuszy. Szczególnie liczono na niemieckich komunistów, gdzie pobrzmiwały jeszcze echa rewolucji listopadowej z 1918 roku. Hasła te kolportowane za pomocą tysięcy bagnatów i szabel czerwonych żołdatów zagrażały stabilizacji zachodnioeuropejskiego świata. Często cytowany szef brytyjskiej misji dyplomatycznej w Polsce lord Edgar Vincent d'Abernon klasyfikował bitwę warszawską jako osiemną w dziejach, która miała przełomowy wpływ na losy świata. Ostatecznie jednak nie uchroniło to Europy i świata przed zagrożeniem powstających systemów totalitarnych – faszyzmem, komunizmem i nazizmem. Spowodowane to było powszechną pauperyzacją społeczeństw w czasie prowadzenia działań na frontach. Prędzej niż później musiało dojść do konfrontacji agresywnych systemów społeczno-politycznych na polu militarnym. Na zgliszczach odradzającej się Europy coraz łatwiej było promować cele totalitaryzmów sterowanych przez silnych, ekspansywnych liderów. Następstwem braku równowagi politycznej i ekonomicznej był wybuch II wojny światowej (1939-1945). Polska zatem chwilowo tylko zatrzymała rozwój i ekspansję ideologii bolszewickiej ewoluującej w komunizm. Mimo zasygnalizowanych sukcesów nie była też w stanie poradzić sobie z trudnościami nowej rzeczywistości.

Historia Polski na przestrzeni dziejów przypomina falę sinusoidalną. Najpierw początki tworzenia państwa przez pierwszych Piastów, potem długi okres

rozbicia dzielnicowego, odnowienie królestwa i potęga Jagiellonów. Następnie permanentne wojny wieku XVII, aż po upadek ojczyzny i demokracji szlacheckiej w kolejnym stuleciu. Trudne czasy niebytu podczas zaborów i wielka radość po odzyskaniu niepodległości okupionej krwią i bohaterstwem rodaków. Sukcesy międzywojnia i tragiczny czas okupacji. Dalej smutny okres PRL-u i przemiany ustrojowe po 1989 roku. Wreszcie budowa III Rzeczypospolitej! Naród zawsze wychodził obronną ręką z dramatycznych sytuacji. Szkoda tylko, że nie udało się utrzymać dominującej pozycji Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie „złotego wieku”. Historia uczy, że mocarstwa w końcu tracą swój status lub po prostu upadają. Przez wszystkie te stulecia społeczeństwo odwoływało się do przeszłości narodowej, religii i symboliki chrześcijańskiej. Historia każdego narodu stanowi jego spuściznę. W 100. rocznicę urodzin papieża-Polaka Jana Pawła II można skonstatować wkład Polaków dla obrony chrześcijańskiej Europy (*nomen omen* podzielonej na odłamy w okresie reformacji). Wymienione w tekście obrazy wybitnych polskich artystów malarzy nawiązują właśnie do zwrotnych wydarzeń historycznych oraz znakomitych osiągnięć polskiego oręcza. Te dzieła sztuki tworzone z myślą o nadejściu lepszych dni i *pro memoria* w czasach, gdy podzielony między zaborców naród walczył o zachowanie tożsamości. Po serii nieudanych zrywów narodowych dla Polaków żyjących pod zaborami warunkiem *sine que non* zachowania polskości był również żarliwy katolicyzm. Silny kult maryjny jednoczył naród, dając nadzieję w trudnych chwilach. Stąd uwzględniana w dziełach symbolika religijna. Jedynie ostatni z wymienionych obrazów „*Cud na Wisłą*” powstał w wolnej Polsce. Przedstawia zatrzymanie bolszewickiej nawały dzięki poświęceniu polskiego żołnierza, ofiary społeczeństwa oraz symbolicznego patronatu Najświętszej Panny. Ukształtowanie granicy wschodniej młodego państwa i – w domyśle – utrzymania pokoju w niestabilnej Europie. Obecnie naszym obowiązkiem jest zachowanie wiedzy historycznej, świadomości zasług oraz miejsca Polski i Polaków w dziejach Europy.

Bibliografia: (w zebranych wyborze wyodrębniono pozycje wydane po 2000 roku)

Opracowania ogólne:

1. 966 : chrzest Polski / Krzysztof Ożóg. – Warszawa : Biały Kruk, 2016. – 231 s. : il., mapy
2. HISTORIA powszechna Wiek XVI-XVII / Zbigniew Wójcik. – Wyd. 12 – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2020. – 694 s. : il., mapy
3. JAGIELLONOWIE. Schyłek średniowiecza / Sławomir Koper. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2017. – 392 s.

4. JAN III Sobieski / Leszek Podhorodecki. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2010. – 270 s. : il. – (Biografie Bellona)
5. KATEDRA Poznańska / Szczęsny Skibiński. – Poznań: Drukarnia i Księgarnia Św. Wojciecha, 2001. – 156 s. : il.
6. KAZIMIERZ Odnowiciel (1034-1058) / Stanisław Kętrzyński. – Wyd. 2 – Kraków : Wydawnictwo Avalon T. Janowski, 2010. – 128 s.
7. MIESZKO I / Jerzy Strzelczyk. – Wyd. 3 – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2013. – 232 s. – (Poczet władców)
8. MIESZKO II król Polski (1025-1034) : czasy przełomu w dziejach państwa polskiego / Gerard Labuda. – Wyd. 2 – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2008. – 235 s.
9. MIESZKO Pierwszy. Chrzt i początki Polski / Jerzy Strzelczyk. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2016. – 232 s.
10. PIERWSZA zdrada Zachodu : 1920 – zapomniany appeasement / Andrzej Nowak. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2015. – 603 s. : il.
11. POLAKÓW dzieje malowane / red. Elżbieta Olczak. – Warszawa : Wydawnictwo Demart, 2008. – 287 s. : il.
12. POLSKIE imperium. Wszystkie kraje podbite przez Rzeczpospolitą / Michael Morys-Twarowski. – Kraków : Wydawnictwo Znak Horyzont, 2016. – 347 s.
13. POZNAŃ : przewodnik po zabytkach i historii / red. Janusz Pazder. – Poznań : Wydawnictwo Miejskie, 2003. – 387 s.
14. PRZEDMURZE cywilizacji : Polska od 1000 lat na straży Europy / Michael Morys-Twarowski. – Kraków : Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, 2019. – 377 s. : il.
15. ROSJA wyparta z Europy : geopolityka granicy pokoju brzeskiego 1918 r. / Artur Kozłowski. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2000. – 259 s.
16. STOSUNKI polsko-tatarskie 1595-1623 / Dariusz Skorupka. – Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2004. – 294 s., mapy
17. TAJEMNICE początków państwa polskiego – 966 / Robert F. Barkowski. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2016. – 280 s.
18. WARNA 1444 / Edward Potkowski. – Wyd. 2 – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2007. – 207 s. : il., mapy – (Historyczne Bitwy)
19. WŁADYSŁAW III Warneńczyk (1424-1444) / Karol Olejnik. – Wyd. 2 – Kraków : Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2007. – 276 s. : il. – (Władcy Polscy)
20. WOJNY Jagiellonów z wschodnimi i południowymi sąsiadami Królestwa Polskiego w XV wieku / Marek Plewczyński. – Wyd. 3 – Oświęcim : Wydawnictwo Napoleon V, 2014. – 282 s., mapy

21. WOJNY polsko-rosyjskie od XVIII do XX wieku / Marek Gędek. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2016. 384 s. : il., mapy
22. WOJSKO polskie w drugiej połowie XVII wieku / Jan Wimmer. – Wyd. 2 – Oświęcim : Wydawnictwo Napoleon V, 2019. – 380 s.

Średniowiecze (najazdy mongolskie):

1. BITWA pod Legnicą : mongolski atak gazowy w 1241 roku / Mirosław Przyłęcki. – Wrocław : Agencja Wydawniczo-Poligraficzna Rubikon, 2006. – 48 s. : il.
2. HENRYK II Pobożny : najazd mongolski na Polskę 1241 r. / Witold Chrzanowski. – Kraków : „Eventus” : „Helicon”, 2001. – 135 s. : il. – (Biografie Heliconu)
3. LEGNICA 1241 / Jerzy Maroń. – Wyd. 3 – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2017. – 160 s. : il. – (Historyczne Bitwy)
4. WOJNA tatarska : najazd mongolski na Polskę 1241 r. / Witold Chrzanowski. – Kraków : Libron, 2006. – 214 s. : il.

Epoka nowożytna (wojny z Imperium Osmańskim):

1. BUŃCZUK i koncerz. Z dziejów wojen polsko-tureckich / Janusz Pajewski. – Wyd. 2 – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2003. – 278 s. : il., mapy
2. CHOCIM 1673 / Damian Orłowski. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2007. – 256 s.
3. CHOCIM 1673 / Karol Olejnik. – Warszawa : Wydawnictwo Edipresse, 2014. – 93 s. – (Zwycięskie bitwy Polaków)
4. CZERWONE sztandary Osmanów : wojna roku 1683 opisana na nowo / Andrzej Witkowicz. – Warszawa : Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2016. – 567 s. : il.
5. OBLĘŻENIE Wiednia / John Stoye. Spuścizna Sobieskiego / Norman Davies. – Kraków : Wydawnictwo Znak, 2009. – 334 s.
6. ODSIECZ wiedeńska 1683 / Simon Millar. – Warszawa : Wydawnictwo Amercom, 2011. – 98 s. – (Wielkie Bitwy Historii)
7. PARKANY 1683 / Tomasz Młeczek. – Warszawa : Wydawnictwo Edipresse, 2016. – 96 s. – (Zwycięskie bitwy Polaków)
8. WIEDEŃ 1683 / Iwona Kienzler. – Warszawa : Wydawnictwo Edipresse, 2014. – 91 s. – (Zwycięskie bitwy Polaków)
9. WIEDEŃ 1683 / Leszek Podhorodecki. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2012. – 200 s., mapy – (Historyczne Bitwy)
10. WIEDEŃ 1683 / opracowanie zbiorowe. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2014. – 216 s. : il.

11. WIEDEŃ 1683. Rok, który zdecydował o losach Europy / Johannes Sachslehner. – Kraków : Wydawnictwo Znak Horyzont, 2018. – 400 s.
12. WOJNA polsko-turecka w latach 1672-1676, t. 1 / Marek Wagner. – Zabrze : Wydawnictwo: INFORTeditions, 2009. – 408 s.
13. WOJNA polsko-turecka w latach 1672-1676, t. 2 / Marek Wagner. – Zabrze : Wydawnictwo: INFORTeditions, 2009. – 375 s.
14. WYPRAWA Sobieskiego na czambuły tatarskie 1672 / Michał Sikorski. – Zabrze : Wydawnictwo : INFORTeditions, 2007. – 280 s.
15. ZWYCIĘSTWO Jana III Sobieskiego pod Wiedniem : echa wiktorii / Michał Rożek. – Kraków : Wydawnictwo „Petrus”, 2008. – 142 s.

Historia najnowsza (wojna z bolszewicką Rosją):

1. BITWA na przedpolach Warszawy / Lech Wyszczelski. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2000. – 459 s. : il., mapy – (O Wolność i Niepodległość)
2. BITWA niemeńska / red. Urszula Kraśnicka. – Białystok : MW, 2000. – 200 s. : il.
3. BITWA u wrót Warszawy 1920 / Lech Wyszczelski. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2013. – 368 s. : il.
4. BITWA Warszawska 1920 r. : Jabłonna, Legionowo, Nieporęt, Serock, Wieliszew / Krzysztof Klimaszewski. – Legionowo : Starostwo Powiatowe, 2016. – 434 s. : il.
5. BITWA Warszawska 1920 : dzieła sztuki, fotografie, odezwy / pod red. Tadeusza Skoczka. – Wyd. 2 – Warszawa : Muzeum Niepodległości, 2020. – 255 s. : il., mapy – (Nasza Historia)
6. BITWA Warszawska 1920. Rok niezwykły, rok zwyczajny / Janusz Osica. – Poznań : Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2000. – 484 s.
7. BITWA Warszawska. Zwycięstwo ratujące Polskę i Europę / Dariusz Wizor. – Ożarów Mazowiecki : Wydawnictwo Arti, 2019. – 64 s.
8. CUD Wisły : wspomnienia korespondenta wojennego / Adam Grzymała-Siedlecki. – Łomianki : Wydawnictwo LTW, 2016. – 176 s.
9. DWIE rocznice : obraz wojny polsko-bolszewickiej i zbrodni katyńskiej w historiografii i edukacji historycznej / pod red. Marka Białokura. – Toruń : Dom Wydawniczy Duet, 2010. – 151 s.
10. DZIENNIK 1920 / Izaak Babel. – Kraków : Oficyna Wydawnictwo Mireki, 2007. – 180 s.
11. GRANICE Rzeczypospolitej i konflikt polsko-bolszewicki w świetle amerykańskich raportów dyplomatycznych i wojskowych (1919-1921) / Janusz Cisek. – Kraków : Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2012. – 324 s. : il. – (Societas / Księgarnia Akademicka ; 39)

12. KAWALERYJSKIE boje : w 85 rocznicę zakończenia wojny polsko-sowieckiej / Janusz Odziemkowski. – Grajewo : Wydawnictwo Eko-Dom, 2005. – 176 s. : il
13. LEKSYKON wojny polsko-rosyjskiej : 1919-1920 / Janusz Odziemkowski. – Warszawa : Rytm, 2004. – 523 s. : il., mapy
14. LISTY z frontu 1920 / Lech Jan Dymecki. – Warszawa : Wydawnictwo Burchard, 2004. – 107 s. : il
15. LISTY z wojny polsko-bolszewickiej 1918-1920 / Stanisław Rostworowski. – Kraków : Wydawnictwo Mireki, 2015. – 490 s.
16. LWÓW 1920 / Lech Wyszczelski. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2014. – 200 s. – (Historyczne Bitwy)
17. MARSZAŁEK Piłsudski i Polacy w obronie Europy – Cud nad Wisłą 1920 / Józef Szaniawski. – Warszawa : Wydawnictwo Ex Libris, 2007. – 112 s.
18. MARSZAŁEK Piłsudski w obronie Polski i Europy / Józef Szaniawski. – Warszawa : Wydawnictwo Exlibris, 2008. – 190 s. : il
19. NA STOS rzucili : relacje legionistów, powstańców, ochotników 1920 roku / Alicja Basta. – Warszawa : Wydawnictwo Mada, 2000. – 219 s.
20. NAD Wieprzem 1920 / Piotr Krukowski. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2016. – 203 s. : il. – (Historyczne Bitwy)
21. NIEMEN 1920 / Lech Wyszczelski. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2008. – 330 s. – (Historyczne Bitwy)
22. OBRONA Płocka przed bolszewikami 18-19 sierpnia 1920 r. / Grzegorz Gołębiwski. – Płock : Towarzystwo Naukowe Płockie, 2004. – 194 s.
23. OJCZYŻNA ocalona : wojna sowiecko-polska 1919-1920 / Andrzej Nowak. – Kraków : Wydawnictwo Biały Kruk, 2010. – 167 s. : il., mapy
24. ORZEŁ biały, czerwona gwiazda / Norman Davies. – Wyd. 4 – Kraków : Wydawnictwo Znak, 2018. – 360 s. : il.
25. OSSÓW 1920. Początek Cudu nad Wisłą / Wysocki Wiesław Jan. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2017. – 112 s.
26. OSTATNIA epopeja : kawaleria polska w wojnie z bolszewikami w 1920 roku / Tadeusz Machalski. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza Mireki, 2014. – 358 s. : il.
27. PAKT Piłsudski-Lenin, czyli jak Polacy uratowali bolszewizm / Piotr Zychowicz. – Poznań : Wydawnictwo Rebis, 2015. – 472 s.
28. POLSKA i Ukraina w walce o niepodległość 1918-1920 / pod red. Tadeusza Krząstka. – Warszawa : Wydawnictwo Vipart, 2009. – 469 s. : il.
29. PŁOCK 1920 / Marcin Olechowski. – Warszawa : Taktyka i Strategia, 2011. – 64 s. : il. – (Wielkie Bitwy Historii ; t. 11)
30. POZNAŃCZYCY w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1921 / Bartosz Kruszyński. – Poznań : Dom Wydawniczy Rebis, 2010. – 510 s. : il.

31. RADZYMIN : cud nad Wisłą 1920 : opis bitwy o miasto, bohaterowie walk, żołnierskie wspomnienia, relacje świadków wydarzeń, rozkazy i meldunki, fragmenty dzieł literackich i utwory poetyckie / Jan Wnuk. – Wyd. 2 – Radzymin : Towarzystwo Przyjaciół Radzymina, 2010. – 142 s. : il.
32. RADZYMIN 1920 / Wiesław Jan Wysocki. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2018. – 104 s.
33. ROK 1920 : wojna i polityka / pod red. Mirosława Szumiły. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2011. – 178 s.
34. ROK 1920 : wojna polsko-bolszewicka / Janusz Cisek. – Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2010. – 170 s. : il., mapy
35. ROK 1920 : z perspektywy osiemdziesięciolecia / pod red. Andrzeja Ajnenkiela. – Warszawa : Instytut Historii PAN, 2001. – 338 s.
36. ROK 1920. Bitwy i fronty : relacje i wspomnienia / Barbara Tarkowska. – Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 2011. – 223 s.
37. ROZWAŻANIA o Bitwie Warszawskiej 1920 r. / pod red. Jędrzeja Giertycha. – Warszawa : Wydawnictwo Iota Unum, 2013. – 484 s. : il.
38. SAMHORODEK – Komarów 1920 : walki jazdy polskiej z konnicą Buccionego, maj-wrzesień 1920 / Włodzimierz Nowak. – Warszawa : Bellona, 2010. – 268 s. : il.
39. W OBRONIE Europy : wojna z bolszewicką Rosją w 1920 roku / Jacek Arkadiusz Goclon. – Wyd. 2 – Brzezia Łąka : Wydawnictwo Poligraf, 2009. – 316 s. : il.
40. W OCZEKIWANIU na przełom : na drodze od odrodzenia do załamania państwa polskiego : listopad 1918 – czerwiec 1920 / Kazimierz Badziak. – Łódź : Wydawnictwo Ibidem, 2004. – 626 s.
41. WALKA Józefa Piłsudskiego o nowy kształt polityczny Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1918-1921 / Antoni Czubiński. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek , 2002. – 443 s.
42. WALECZNI na polu chwały : żołnierze polscy w wojnie z Rosją Sowiecką 1919-1920 / Tomasz Kopański. – Warszawa : Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2011. – 109 s. : il.
43. WARSZAWA 1920 / Adam Zamoyski. – Warszawa : Wydawnictwo Literackie, 2009. – 287 s.
44. WARSZAWA 1920 / Iwona Kienzler. – Warszawa : Wydawnictwo Edipresse, 2014. – 93 s. – (Zwycięskie bitwy Polaków)
45. WARSZAWA 1920 : nieudany podbój Europy : klęska Lenina / Adam Zamoyski. – Kraków : Wydawnictwo. Literackie, 2009. – 287 s.
46. WOJNA 1920. 100-lecie Cudu nad Wisłą – album / praca zbiorowa. – Warszawa : Wydawnictwo Demart, 2019. – 456 s.

47. WOJNA domowa. Nowe spojrzenie na odrodzenie Polski / Jochen Böhrer. – Kraków : Wydawnictwo Znak Horyzont, 2018. – 336 s.
48. WOJNA o wszystko : opowieść o wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920 / red. Witold Sienkiewicz. – Warszawa : Wydawnictwo Demart, 2010. – 440 s. : il.
49. WOJNA polsko-bolszewicka 1919-1920 w ocenach historyków / red. Anna M. Cienciąła. – Warszawa : Agencja Wydawnicza MakPrint, 2003. – 71 s.
50. WOJNA polsko-rosyjska 1919-1920 : mity, legendy i fakty : kto był w tej wojnie agresorem, dlaczego Piłsudski wstrzymał ofensywę jesienią 1919 roku i czy istotnie zdarzył się „cud” nad Wisłą? / Lech Wyszczelski. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2016. – 310 s.
51. WOJNA polsko-rosyjska 1919-1920. t. 1 / Lech Wyszczelski. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2010. – 691 s. : il.
52. WOJNA polsko-rosyjska 1919-1920. t. 2 / Lech Wyszczelski. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2010. – 782 s. : il.
53. WOJNA z bolszewicką Rosją o niepodległość Polski (1919-1920) / Jacek Arkadiusz Goclon. – Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, 2003. – 211 s., mapy

Andrzej Dudziak

Dział Informacji Bibliograficznej i Regionalnej

ROK 1920 – WARSZAWA, KOMARÓW, NIEMEN

Pierwsze walki polsko-bolszewickie miały miejsce w styczniu lub lutym (według różnych źródeł) 1919 roku. Równocześnie na terenach Rosji toczyła się wojna domowa. Ścierała się Armia Czerwona z wojskami „białych”. Zarówno bolszewicka Rosja z Leninem na czele i gen. Anton Denikin dążyli do odbudowy Wielkiej Rosji Cel był ten sam, tylko motywacje Lenina i Denikina jakże różne. Lenin na bazie wielkiego państwa chciał stworzyć możliwości do „eksportu rewolucji”, natomiast Denikin dążył do odbudowy Rosji w granicach sprzed I wojny światowej. W takich okolicznościach po zakończeniu wojny o granice (1918/1919) pomiędzy Polską a Ukrainą w kwietniu (noc z 21/22) 1920 roku zo-

stała podpisana w Warszawie „umowa polityczna pomiędzy Polską a Ukraińską Republiką Ludową”, reprezentowaną przez Symona Petlurę. W wyniku tego porozumienia po stronie polskiej miała pozostać cała Galicja i większa część Wołynia. Oba rządy zobowiązały się do niezawierania umów skierowanych przeciwko sobie. Polska uznała prawo Ukrainy do niezależnego bytu państwowego.

Przypomnijmy, że ciągle trwała wojna polsko-bolszewicka z rozejmem, czy pozorowanymi walkami w 1919 roku, co wykorzystali bolszewicy, by pokonać armię Denikina. Józef Piłsudski doszedł do wniosku, że łatwiejszym przeciwnikiem będzie państwo Lenina niż „biali” popierani przez Zachód.

Zimę 1919/1920 roku Rosja i Polska wykorzystały na przygotowania do rozstrzygającego starcia. 25 kwietnia 1920 roku ruszyła ofensywa sprzymierzonych wojsk polskich i ukraińskich znana jako „wyprawa kijowska”. Po początkowych sukcesach, wspomaganych także przez ukraińską partyzantkę, nastąpił odwrót oddziałów wymuszony głównie przez Armię Konną dowodzoną przez Siemiona Budionnego. Napór wojsk bolszewickich Frontu Południowo-Zachodniego, kierowanych przez Aleksandra Jegorowa, nie spowodował chaosu czy paniki. Wojsko polsko-ukraińskie wycofywało się na skutek groźby okrążenia. Gorzej sytuacja przedstawiała się na kierunku północno-wschodnim. Tutaj działania Armii Czerwonej pod wodzą Michaiła Tuchaczewskiego (Front Zachodni) spowodowały odwrót, w niektórych oddziałach przechodzący w ucieczkę.

Na dalszy przebieg wydarzeń decydujący wpływ miały decyzje podejmowane w Moskwie i Warszawie. Na Kremlu, z uwagi na szybkie zdobywanie terenu przez Armię Czerwoną, postawiono na zaniesienie idei rewolucyjnych do Europy przez Niemcy, czego „po trupie burżuazyjnej Polski” miały dokonać oddziały Frontu Zachodniego. Zdobycie po drodze Warszawy było konieczne ze względów propagandowych i politycznych. Natomiast Front Południowo-Zachodni miał obrać „kierunek budapeszteński”, z Lwowem po drodze, by wzniecić rewolucję na ziemiach dawnego cesarstwa Habsburgów (Austro-Węgry).

W czasie gdy wojska bolszewickie podeszły do bram Warszawy (sierpień 1920) i przygotowywały się do decydującego szturmów naród polski podjął żarliwą modlitwę błagalną z procesjami pokutnymi o ocalenie Ojczyzny przed barbarzyńskim najeźdźcą. Księża z ambon wzywali do wstępowania do wojska. W tym okresie w Sztabie Generalnym Wojska Polskiego rozważano trzy koncepcje obrony stolicy: gen. Maxima Weyganda (francuskiego doradcy) – wzmocnionej obrony Warszawy; gen. Tadeusza Rozwadowskiego – płytkiego oskrzydlenia wojsk Tuchaczewskiego i marszałka Piłsudskiego – głębokiego oskrzydlenia i uderzenia na tabory i linie komunikacyjne wroga. Ostatecznie do realizacji został przyjęty trzeci wariant rozpracowywany pod kierunkiem szefa sztabu gen. Rozwadowskiego i przekazany do realizacji jako rozkaz o numerze 8358, zmodyfikowany później, za zgodą Marszałka, i oznaczony numerem 10000.

„Manewr znad Wieprza” nazywany powszechnie Bitwą Warszawską (również bitwą na przedpolach Warszawy) składał się z kilku faz; zatrzymanie i związanie głównych sił rosyjskich, utrzymanie miasta i utworzenie zgrupowań do działań na północ od Warszawy, które miały uniemożliwić przekroczenie Wisły przez wojska rosyjskie. To miało być połączone z uderzeniem sił skoncentrowanych nad Wieprzem na lewe skrzydło i tyły Frontu Zachodniego, przecięcie linii zaopatrzeniowych, komunikacji, łączności i zdeorganizowanie zaplecza frontu. Obrona Warszawy wytrzymała, choć ciężkie chwile przeżywali żołnierze pod Radzyminem i Ossowem. Polski Front Północny, na który skierowane zostały główne siły bolszewików, nie dopuścił do przekroczenia Wisły i obejścia Warszawy z możliwością ataku od zachodu. Wojsko polskie zorganizowane w Grupę Uderzeniową oraz Pościgową rozpoczęło atak 16 sierpnia i odniosło zwycięstwo. Olbrzymi wkład w ten sukces miał polski radiowywiad. Polacy przejęli inicjatywę strategiczną.

Na południu pod Zamościem i Komarowem toczyły się ciężkie walki z niepokonaną Armią Konną, która miała wspomóc wojska Tuchaczewskiego. Zamość nie został zdobyty dzięki bohaterskiej postawie obrońców z udziałem wojsk ukraińskich. O losach bitwy pod Komarowem (31 sierpnia) przesądziła szarża 8. Pułku Ułanów im. Księcia Józefa Poniatowskiego. Konarmia straciła miano niepokonanej. Choć nie została rozbita, to ciągle uciekała przed pościgiem.

O ostatecznym zwycięstwie wojsk polskich nad bolszewickimi zadecydowała bitwa nad Niemnem, w której dowodził marszałek Piłsudski. W wyniku znacznych strat i rozbicia bolszewickich oddziałów Armia Czerwona straciła możliwość dalszego prowadzenia wojny. W październiku 1920 roku podpisano rozejm, a 18 marca 1921 roku wojnę zakończył traktat ryski. Warunki pokoju przyjęte przez Polskę, m.in. uznanie Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej, były złamaniem umowy sojuszniczej zawartej z Ukrainą 22 kwietnia 1920 roku.

Setna rocznica Bitwy Warszawskiej (15 sierpnia 1920 roku) stała się inspiracją do prezentowanego zestawienia. Zawiera ono pozycje zwarte (od 1990 roku), artykuły (od 2000 roku) oraz materiały audiowizualne i netografię. Całość bibliografii podzielono na cztery części. Pierwsza z nich gromadzi opracowania ogólne. Kolejne działy zawierają opracowania o Bitwie Warszawskiej (manewr znad Wieprza), bitwie pod Komarowem (zmagania z Armią Konną Budionnego) oraz bitwie nad Niemnem.

I. Opracowania ogólne

a. Pozycje zwarte

1. 1920 – „OJCZYŻNA w niebezpieczeństwie” / Jacek Arkadiusz Goclon. – Wrocław : Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000. – 140 s. : il., mapy.
2. 1920 – WOJNA o Polskę / [wybór i oprac. Agnieszka Knyt ; tł. tekstów z ros. Agnieszka Knyt, Dorota Pazio]. – Warszawa : Ośrodek „Karta” : Narodowe Centrum Kultury, 2010. – 228 s. : il.
3. DZIAŁANIA armii konnej Budiennego w kampanji polsko-rosyjskiej 1920 r. : 26.V – 20.VI 1920 / oprac. Mieczysław Biernacki ; [red. Monika Wrzesińska-Klocek, Krzysztof Klocek]. – Warszawa : Wydawnictwo Tradycjonista, 2012. – 140 s. : il.
Przedr., oryg.: Warszawa : Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, 1924. (Studia Taktyczne z Historji Wojen Polskich 1918-21; t. 3).
4. DZIENNIK 1920 / Izaak Babel ; przeł. i wstępem opatrzył Jerzy Pomianowski. – Warszawa : „Czytelnik”, 1990. – 158 s. : il.
5. CZERWONY marsz na Zachód 1918-1919 / Anna Zechenter. – Kraków : Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2018. – 55 s. : il.
6. EPISKOPAT Polski wobec najazdu bolszewickiego (1919-1920) / Zdzisław M. Musialik. – Częstochowa : [b.w.], 1996. – 159 s. : il.
7. HUZARZY śmierci wojny 1920 r. / Marek Gajewski ; Ośrodek Badań Historji Wojskowej. Muzeum Wojska w Białymstoku. – Białystok : MW, 1999. – 55 s. : il.
8. „I DO szabli i do szklanki” w świetle najnowszych dziejów / oprac. Bożena Bogdańska-Szadai i Attila Szalai ; Polskie Stowarzyszenie Kulturalne im. J. Bema na Węgrzech. – Budapeszt : Bem József Magyarországi Lengyel Kulturális Egyesület, 2011. – 69 s. : il. – (Zeszyt Historyczny PSK im. J. Bema na Węgrzech ; nr 6)
9. JAK patrzeć na Polskę, Niemcy i świat? : księga jubileuszowa profesora Eugeniusza Cezarego Króla / redakcja Joanna Szymoniczek. – Warszawa : Bellona : Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2017. – 1193, [18] s. : il.
Zawiera: Wojna Polski z bolszewicką Rosją : chronologia i periodyzacja / Grzegorz Nowik, s. 908-919.
10. KLĘSKA imperium zła : rok 1920 / Andrzej Nowak. – Kraków : Biały Kruk, 2020. – 366 s. : il., mapy.
11. KSIĄDZ Ignacy Skorupka – bohater narodowy : „cud Wisły” / Jan Kisz. – Wrocław : „Alpaca”, 1997. – 111 s. : il.

12. LEKSYKON wojny polsko-rosyjskiej : 1919-1920 / Janusz Odziemkowski. – Warszawa : Rytm, 2004. – 523 s. : il., mapy.
13. LOTNICTWO polskie w wojnie z Rosją Sowiecką : 1919-1920 / Krzysztof A. Tarkowski. – Warszawa : Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, 1991. – 150 s. : il., mapy.
14. NIEPOKONANI 1920 : wojna polsko-bolszewicka / [Witold Sienkiewicz ; zdj. Maciek Sawicki]. – Warszawa : Demart, 2011. – 271 s. : il.
15. NIEWYPOWIEDZIANA wojna 1919-1920 : w świetle dokumentów, depesz korespondentów zagranicznych akredytowanych w Warszawie i artykułów w prasie zagranicznej / Norbert Michta, Zbigniew B. Kumoś. – Warszawa : Wydawnictwo Comandor : Wydawnictwo Instytut Badań Naukowych, 2009. – 336 s.
16. NIEWYPOWIEDZIANA wojna : polsko-rosyjskie działania militarne w 1919 roku / Lech Wyszczelski. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005. – 205 s. : il.
17. O GRANICE, niepodległość i cywilizację : szkice o wojnie polsko-bolszewickiej / pod redakcją Jacka Kloczkowskiego. – Kraków : Ośrodek Myśli Politycznej, 2017. – 263 s. – (Polskie Tradycje Intelktualne; 280)
Zawiera: Żydzi wobec wojny polsko-bolszewickiej : Tomasz Gąsowski / [rozm. Adrian Matuła], s. 235-254
18. OJCZYŻNA ocalona : wojna sowiecko-polska 1919-1920 / Andrzej Nowak ; koncepcja, red. i graf. Leszek Sosnowski ; fot. z inscenizacji Bitwy Warszawskiej Michał Klag. – Kraków : Biały Kruk, 2010. – 167 s. : il.
19. ORZEŁ biały, czerwona gwiazda : wojna polsko-bolszewicka 1919-1920 / Norman Davies ; przekł. Andrzej Pawelec. – Wyd. 3. – Kraków : Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, 2011. – 356 s. : il., mapy.
20. PAKT Piłsudski-Lenin czyli Jak Polacy uratowali bolszewizm i zmarnowali szansę na budowę imperium / Piotr Zychowicz. – [Poznań] : Dom Wydawniczy Rebis, [2019]. – 450 s. : il., mapy.
21. PIERWSZA zdrada Zachodu : 1920 – zapomniany appeasement / Andrzej Nowak. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2015. – 603 s. : il.
22. POKÓJ ryski : wspomnienia, pertraktacje, tajne układy z Joffem, listy / Jan Dąbski. – Warszawa : Graf_ika Usługi Wydawnicze Iwona Knechta, 2014. – 224 s. : il.
23. POLSKIE lotnictwo wojskowe 1918-1920 : narodziny i walka / Hubert Mordawski. – Poznań ; Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie Oddział Publicat, 2009. – 375 s.
24. POZNAŃCZYCY w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1921 : [album] / Bartosz Kruszyński ; przewodn. kol. red. Zbigniew Pilarczyk. – Poznań : Dom Wydawniczy Rebis, 2010. – 510 s. : il.

25. ROK 1920 / Józef Piłsudski. Pochód za Wisłę / Michaił Tuchaczewski ; przeł. [z ros.] Antoni Bogusławski. – Łódź : Wydaw. Łódzkie, 1989. – 235 s. : mapy.
26. ROK 1920 : wojna polsko-bolszewicka / Janusz Cisek. – Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe : Muzeum Wojska Polskiego, 2010. – 170 s. : il.
27. SAÐ Boży 1920 roku / Bohdan Skaradziński. – Warszawa : Świat Książki, 1996. – 355 s. : il., mapy.
28. SPOŁECZEŃSTWO Polski w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku / Janusz Szczepański. – Warszawa ; Pułtusk : Oficyna Wydawnicza Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, 2000. – 551 s. : il., mapa.
29. W BLASKACH wojny : wspomnienia z wojny polsko-bolszewickiej / Mieczysław Lepecki ; [redakcja Beata Gołkowska]. – Łomianki : Wydawnictwo LTW, 2017. – 215 s. : faksymilia.
30. W OBRONIE Europy : wojna z bolszewicką Rosją w 1920 roku / Jacek Arkadiusz Goclon. – Wydanie 4. zm. i poszerz. – Komorów : „Wydawnictwo Antyk – Marcin Dybowski”, 2015. – 531 s. : il., mapy.
31. WALKA o granice wschodnie Polski w latach 1918-1921 / Antoni Czubiński. – Opole : Instytut Śląski, 1993. – 313 s., [6] k. map.
32. WALKA Rzeczypospolitej o kresy północno-wschodnie : 1918-1920 : polityka i działania militarne / Grzegorz Łukomski. – Poznań : Wydaw. Naukowe UAM, 1994. – 182 s. : il., mapy. – (Historia / Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, nr 184)
33. WARSZAWA 1920 : nieudany podbój Europy : klęska Lenina / Adam Zamojski ; przeł. Michał Ronikier. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2009. – 287 s. : il.
34. WIELKOPOLANIE wobec wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920 : wybrane aspekty z perspektywy 90 lat / red. nauk. Janusz Karwat ; Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa. – Poznań : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa, 2011. – 155 s.
35. WOJNA 1920 : dramat Piłsudskiego / Mieczysław Pruszyński. – Wyd. 3 rozsz. z przedmową Janusza Pajewskiego. – Warszawa : „Graf Punkt”, 1999. – 318 s. : il., mapy.
36. WOJNA o Polskę 1920. – Warszawa : Ośrodek „Karta” : Narodowe Centrum Kultury, 2010. – 228 s. : il.
37. WOJNA o wolność 1920. T. 1, Wyprawa kijowska / wybór i opracowanie Agnieszka Knyt. . – Warszawa : Ośrodek Karta, 2020. – 263 s. : il., mapa.
38. WOJNA o wszystko : opowieść o wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920 / [red. Witold Sienkiewicz ; aut. tekstów Janusz Cisek i in.]. – Warszawa : Demart, 2010. – 440 s. : il.

39. WOJNA polsko-bolszewicka 1919-1920 / Zbigniew Markowiak. – Kraków : nakładem własnym autora, 2011. – 117 s. : mapy, wykresy.
40. WOJNA polsko-bolszewicka 1919-1920 / Zdzisław Marian Musialik. – Włocławek : Włocławskie Wydaw. Diecezjalne, [1991]. – 158 s. : il., mapy.
41. WOJNA polsko-bolszewicka 1919-1920 a Żydzi / Zdzisław M. Musialik. – Częstochowa : [nakł. autora], 1995. – 142 s. : il.
42. WOJNA polsko-bolszewicka 1919-1920 : działania bojowe : kalendarium. T. 1, (1 stycznia 1919 – 29 lutego 1920 r.). T. 2, (Marzec – październik 1920 r.) / Grzegorz Łukomski, Bogusław Polak, Mieczysław Wrzosek ; red. nauk. B. Polak ; Wyższa Szkoła Inżynierska w Koszalinie. – Koszalin : Wydaw. WSI, 1990. – 2 t. (168 s., [8] s. map ; 166, s., [16] s. map). – (Monografie Instytutu Nauk Społecznych, nr 35)
43. WOJNA polsko-rosyjska 1919-1920. T.1-2 / Lech Wyszczelski. – Warszawa : Bellona, 2010. – 2 t. (782 ; 691 s.) : il.
44. WOJNA polsko-sowiecka 1920 roku : przebieg walk i tło międzynarodowe : materiały z sesji naukowej w Instytucie Historii PAN 1-2 październik 1990 / pod red. Andrzeja Koryna. – Wyd. 2. – Warszawa : Instytut Historii PAN : Warszawska Oficyna Wydawnicza „Gryf”, 1993. – 235 s.
45. WOJNA w roku 1920 : (wspomnienia i rozważania) / Lucjan Żeligowski ; [red. Tomasz Stasiak]. – Wyd. 3. – Warszawa : Wydawnictwo 2 Kolory, 2015. – 189 s. : il.
46. WOJNA z bolszewicką Rosją o niepodległość Polski (1919-1920) / Jacek Arkadiusz Goclon ; Uniwersytet Wrocławski. – Wrocław : Wydawnictwo i Drukarnia Dolnośląskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego „Silesia” : na zlec. Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003. – 211 s. : il.
47. WOJNY o granice Polski Odrodzonej 1918-1921 / Mieczysław Wrzosek. – Warszawa : „Wiedza Powszechna”, 1992. – 376 s. : il., mapy. – (Biblioteka Wiedzy Historycznej)
48. WSPOMNIENIA wojenne 1918-1920 / Tadeusz Kossak major ; [redakcja naukowa Andrzej Gładysz]. – [Lublin] : [Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej], [2018]. – 157 s. : il., mapa.

b. Artykuły

1. ANTON Denikin a sprawa polska : co by było, gdyby... : czy jesienią 1919 r. Józef Piłsudski powinien pomóc białym pokonać czerwonych? / Mirosław Maciorowski. W: *A l e H i s t o r i a*. – 2019, nr 44, s. 6
2. BOLSZEWICY u wrót Warszawy / Janusz Szczepański. W: *K r o n i k a W a r s z a w y*. – 2000, [nr] 3/4, s. 111-135

3. BITWA o granice / Leszek Masierak. W: Tyg. Solidarność. – 2017, nr 38, s. 46-49
4. CZY Lenin zawdzięcza coś Piłsudskiemu? : wojna polsko-bolszewicka / Andrzej Nowak ; rozm. przepr. Adam Leszczyński. W: Ale Historia. – 2015, nr 19, s. 8-9
5. KLUCZ do zwycięstwa / Janusz Odziemkowski ; rozm. Tomasz Plaskota. W: Sieci. – 2017, nr 33, s. 70-72
Polski wywiad wojskowy.
6. „LEWA wolna”, albo o spiskach Piłsudskiego z Leninem / Andrzej Nowak. W: Arcana. – 2007, nr 2/3, s. 184-204
7. OCHOTNICZY amerykańscy w wojnie polsko-bolszewickiej : z działalności dyplomatycznej gen. Tadeusza Jordan Rozwadowskiego / Mariusz Patelski. W: Zeszyty Historyczne / Instytut Literacki. – 2000, z. 132, s. 215-225
8. PATRON wielkiego zwycięstwa / Joanna Wieliczka-Szarkowa. W: Nasz Dziennik (Wyd. zasadnicze). – 2016, nr 189, s. 12
Święty Andrzej Bobola.
9. PIŁSUDSKIEGO projekt wschodni / Andrzej Nowak, Anna Zechenter. W: Biuletyn IPN. – 2020, nr 1-2 (170-171).
10. PO TRUPIE pańskiej Polski / Piotr Dmitrowicz. W: Gaz. Polska. – 2017, nr 32, dod. Historia: Drogi do Niepodległości, s. 82-83
11. POMOC państwa węgierskiego dla Polski w 1920 roku / Piotr Uwijała ; Uniwersytet Śląski w Katowicach. W: Wieki Stare i Nowe. – 2018, t. 13, s. 184-205
12. ROK 1920, Polaków bój o wszystko / Grzegorzem Nowik ; rozm. Adam Leszczyński. W: Ale Historia. – 2017, nr 32[33], s. 2-4
Zawiera: Musieli zwyciężyć ; Powrót Paderewskiego ; Ułani, ułani ; Zwycięstwo.
13. STRACONA szansa / Mirosław Szumiło. W: Do Rzeczy. - 2020, nr 22, s. 56-57
Współpraca polsko-ukraińska.
14. WIELKOPOLANIE wobec najazdu bolszewickiego w 1920 roku / Henryk Lisiak. W: Kronika Wielkop. . – 1999, nr 1, s. 23-30
15. WOJNA duchowa i militarna / Grzegorz Górny. W: Sieci. - 2020, nr 33, s. 68-70
16. WOJNA nieunikniona / Tadeusz A. Olszański. W: Tyg. Powszechny. – 2019, nr 28, s. 64-67
17. WOJNA wywiadów, która poprzedziła wojnę 1920 / Jakub Szczepański. W: Polska (Metropolia Warszawska, wyd. zasadnicze). – 2016, nr 65, dod. Magazyn, s. 24-25

18. WIELKI plan Piłsudskiego / Piotr Zychowicz. W: D o R z e c z y . – 2020, nr 5.
19. WYPRAWA kijowska i jej mitologia. / Bohdan Piętka. – [Cz.] 1,2. W: M y ś l P o l s k a . – 2020, nr 17/18, s. 12; nr 19/20, s. 12

II. Bitwy

A. Bitwa Warszawska

a. Pozycje zwarte

1. 15 WIORST od Warszawy : Radzymin 1920 / Janusz Odziemkowski. – Warszawa : „Mikromax”, 1990. – 88 s. : il., 2 pl..
2. 1920 WARSZAWA / Iwona Kienzler. – Warszawa : Edipresse Kolekcje : Bellona, 2014. – 93 s. : il. – (Zwycięskie bitwy Polaków ; t. 1)
3. BITWA na przedpolach Warszawy / Lech Wyszczelski. – Warszawa : „Bellona”, 2000. – 459 s. : il., mapy ; 25 cm. – (O Wolność i Niepodległość)
4. BITWA pod Radzyminem w 1920 roku / Władysław Kołatorski, Jan Wnuk. – Radzymin : Towarzystwo Przyjaciół Radzymina ; Warszawa : „Volumen”, 1995. – 107 s. : il., mapy.
5. BITWA u wrót Warszawy 1920 : kto jest ojcem polskiego zwycięstwa – Piłsudski, Rozwadowski, Weygand, Matka Boska czy... Stalin? : działania wojenne na przedpolu stolicy / Lech Wyszczelski. – Warszawa : Bellona, 2013. – 363 s. : il. – (Historia – Bellona)
Poprz. wyd. pt.: Warszawa 1920.
6. BITWA warszawska / Marian Kukiel ; oprac. Krzysztof Filipow, Zbigniew Wawer. – Warszawa : Polski Instytut Wydawniczy, 2005. – 40 s. : il., pl.
7. BITWA warszawska 13-28 VIII 1920 : dokumenty operacyjne. Cz. 1, (13-17 VIII); Cz. 2, (17-28 VIII) / oprac. i przygot. do dr. zespół pod red. Marka Tarczyńskiego ; Andrzej Bartnik [i in.]. – Warszawa : „Rytm”, 1995-1996. – 2 cz. (562 ; 935 s.) : il.
8. BITWA Warszawska 1920 r. : Jabłonna, Legionowo, Nieporęt, Serock, Wieliszew / Krzysztof Klimaszewski, Mirosław Pakuła. – Legionowo : Starostwo Powiatowe, 2016. – 434 s. : il.
9. BITWA warszawska 1920 : dzieła sztuki – fotografie – odezwy / wprowadzenie i redakcja Tadeusz Skoczek ; [tłum. Guy Russell Torr (j. angielski)]. – Wydanie 2, popr. – Warszawa : Muzeum Niepodległości ; [Proszówki] : Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, 2020. – 255 s. : il., mapy. – (Nasza Historia)

10. BITWA warszawska 1920 : kalendarium – dowódcy – dokumenty / Wojciech Zabłocki, Janusz Jarosławski. – Warszawa : Madex Janusz Jarosławski, 2020. – 80 s. : il.
11. BITWA warszawska 1920 o Polskę i Europę / Janusz Cisek, Marek Cisek. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza Rytm, 2012. – 184 s. : il.
12. BITWA warszawska 1920 roku : działania wojenne, zachowane pamiątki / Lech Królikowski. – Warszawa : Państw. Wydaw. Naukowe, 1991. – 78 s. : fot.
13. BITWA Warszawska 1920 : bój pod Ossowem i Leśniakowizną w dniu 14 VIII 1920 r. / Bolesław Waligóra. – Warszawa : Graf_ika – Usługi Wydawnicze Iwona Knechta, 2015. – [68], 27, [13] s. : il., mapy.
14. BITWA Warszawska 1920 : rok niezwykły, rok zwyczajny / Janusz Osica, Andrzej Sowa. – Poznań : Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2011. – 483 s.
15. BITWA warszawska 1920 roku w obronie niepodległości / pod red. nauk. Janusza Odziemkowskiego ; Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Wydział Nauk Historycznych i Społecznych, Muzeum Niepodległości w Warszawie. – Warszawa : Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego : Muzeum Niepodległości, 2006. – 269 s. : il. – (Polska, Dziedzictwo i Przyszłość ; t. 3)
Materiały konferencji naukowych „W cieniu bitwy warszawskiej” oraz „Rok 1920 w dziejach i tradycji”, zorganizowanych w 2005 r.
16. BITWA Warszawska Dniem Czynu Chłopskiego : 1920-1995 / Arkadiusz Kołodziejczyk. – Warszawa : Polskie Stronnictwo Ludowe. Klub Parlamentarny, 1995. – 98 s. : il.
17. BOHATER spod Ossowa : ks. mjr Ignacy Jan Skorupka (1893-1920) / Jacek Giejto, Małgorzata W. Wysocka, Wiesław Jan Wysocki. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza Rytm, 2010. – 123 s., [60] s. tabl. : il.
18. BOHATER Warszawy ksiądz kapelan Ignacy Skorupka : (1893-1920) / Stanisław Helsztyński. – Warszawa : Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, 1990. – 46 s. : il.
19. CMENTARZ poległych w Radzyminie / Edward Kowalski. – Radzymin : Towarzystwo Przyjaciół Radzymina, 2005. – 138 s. : il.
20. „CUD nad Wisłą” / Andrzej Leszek Szcześniak. – Radom : Polskie Wydaw. Encyklopedyczne, 2002. – 47 s.
21. CUD nad Wisłą : bitwa warszawska 1920 / Marek Tarczyński. – Warszawa : Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1990. – 99 s. : 1 mapa. – (Bitwy Polskie)
22. CUD nad Wisłą : dzieła sztuki – fotografie – odezwy / wprowadzenie i redakcja Tadeusz Skoczek ; [tłum.: Guy Russell Torr (j. angielski)]. – Wydanie drugie, popr. – Warszawa : Muzeum Niepodległości ; [Proszówki] :

- Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, 2020. – 255 s. : il., mapy. – (Świat Dobrej Książki)
23. DĘBE Wielkie i okolice w sierpniu 1920 roku / Bogdan Kuć, Jan Majszyk. – Dębe Wielkie ; Stanisławów : Bogdan Kuć, 2010. – 35 s. : il.
 24. DUSZPASTERSTWO w bitwie warszawskiej 1920 roku : bibliografia / [oprac. Elżbieta Pawińska] ; Ministerstwo Obrony Narodowej, Centralna Biblioteka Wojskowa. – Warszawa : Centralna Biblioteka Wojskowa, 2006. – 58 s.
 25. I STAŁ się... Cud nad Wisłą : 1920 / [zespół red. Zygmunt Kozak, Jan Pasternak, Witold Sobczyk ; współpr. Janusz Gzyl]. – Warszawa : Wydaw. Sióstr Loretanek, 2000. – 168 s. : il., mapy.
 26. KPT. Stefan Pogonowski – bohater wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku / [aut. rozdz. Jan Wnuk, Jerzy Pogonowski, Bogdan Tomaszewski ; Towarzystwo Przyjaciół Radzymina]. – Wyd. 2 uzup. – Radzymin : TPR, 2001. – 68 s. : il., mapy.
 27. MATKA Boża Łaskawa a Cud nad Wisłą : dzieje kultu i łaski / Józef Maria Bartnik, Ewa J. P. Storożyńska. – Warszawa : Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 2011. – 359 s. : il. ;
 28. NAD Wieprzem 1920 / Piotr Krukowski. – Warszawa : Bellona, 2016. – 203 s. : il. – (Historyczne Bitwy)
 29. O ŻYCIE ojczyzny 1920 : w 90. rocznicę zwycięskiej Bitwy Warszawskiej 1920 / Tadeusz Jaros. – Pruszków : Stowarzyszenie Szarych Szeregów. Krąg im. Aleksandra Kamińskiego ; [Warszawa : Stowarzyszenie Szarych Szeregów. Zarząd Główny], 2010. – 62 s. : il.
 30. OKAZAŁ moc swego ramienia : homilia wygłoszona z okazji 75 rocznicy Cudu nad Wisłą, Radzymin 15 VIII 1995 / Józef Zawitkowski. – [Poznań] : „Pallottinum”, 1995. – 22 s.
 31. OJCZYŻNA ocalona : wojna sowiecko-polska 1919-1920 / Andrzej Nowak ; koncepcja, red. i graf. Leszek Sosnowski ; fot. z inscenizacji Bitwy Warszawskiej Michał Klag. – Kraków : Biały Kruk, 2010. – 167 s. : il.
 32. OPERACJA warszawska – sierpień 1920 / Lech Wyszczelski. – Warszawa : Dom Wydawniczy Bellona, 2005. – 534 s. : il. – (Wielkie Bitwy, Wielcy Dowódcy)
 33. OSIEMNASTA decydująca bitwa w dziejach świata pod Warszawą 1920 r. / vhr. D'Abernon ; autoryzowany przekł. z ang. przy współpr. tł. S.A. Arnsena ; oprac. i wyd. Artur Dobiecki. – [Wyd. 1 powojenne]. – Warszawa : Państw. Wydaw. Naukowe, [1990]. – 198 s. : mapy.
 34. PŁOCK 1920 / Grzegorz Gołębiwski. – Warszawa : Bellona, 2018. – 290 s. : il. – (Historyczne Bitwy)

35. POD Radzyminem w 1920 roku : major Stefan Walter – bohater Mokrego / Władysław Kolatorski. – Radzymin : Towarzystwo Przyjaciół Radzymina, 2008. – 92 s. : il.
36. POLSKA sztuka wojenna w okresie bitwy warszawskiej : Front Środkowy w działaniach manewrowych w sierpniu 1920 roku / Paweł Żarkowski ; Ministerstwo Obrony Narodowej. Departament Społeczno-Wychowawczy. – Warszawa : „Comandor”, 2000. – 239 s. : il., mapy.
37. PRZEWODNIK szlakiem bitwy warszawskiej 1920 roku / [tekst Igor Sulich]. – Warszawa : Fundacja „Teraz Mazowsze” : Euro Pilot Sp. z o.o., [2020]. – 84 s. : il., mapy, plan.
38. RADZYMIN : cud nad Wisłą 1920 : opis bitwy o miasto, bohaterowie walk, żołnierskie wspomnienia, relacje świadków wydarzeń, rozkazy i meldunki, fragmenty dzieł literackich i utwory poetyckie / Jan Wnuk. – Wyd. 2. – Radzymin : Towarzystwo Przyjaciół Radzymina, 2010. – 142 s. : il.
39. ROZWAŻANIA o Bitwie Warszawskiej 1920 r. / pod red. Jędrzeja Giertycha. – Warszawa : Wydawnictwo Iota Unum, 2013. – 484 s. : il.
40. SZLAKIEM zwycięstwa : relacje literatów z wojny 1920 roku / Adam Grzymała-Siedlecki, Karol Irzykowski, Kornel Makuszyński, Eugeniusz Małaczewski, Melchior Wańkowicz, Stefan Żeromski ; post. Maciej Urbanowski. – Łomianki : Wydawnictwo LTW, 2012. – 201 s. : il.
41. W OBRONIE Europy : wojna z bolszewicką Rosją w 1920 roku / Jacek Arkadiusz Goclon. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006. – 329 s. : il.
42. WALKI armii gen. Władysława Sikorskiego na linii Wkry, pod Płońskiem i Nasielskiem w 1920 roku / Paweł Piotrowski. – Warszawa : Wydawnictwo Comandor, [2011]. – 146 s. : il.
43. WARSZAWA 1920 / Lech Wyszczelski. – Warszawa : „Bellona”, 1995. – 293 s. : il., mapy kolor. – (Historyczne Bitwy)
44. WARSZAWA w obronie Rzeczypospolitej : czerwiec – sierpień 1920 / Marian Marek Drozdowski. – Warszawa : „Gryf” : Instytut Historii PAN [Polskiej Akademii Nauk], 1993. – 231 s. : il.
45. WOJNA światów 1920 : Bitwa Warszawska / Grzegorz Nowik. – Poznań : Oficyna Wydawnicza G&P Henryk Gościański & Karol Prętnicki ; Sulejówek : Muzeum Józefa Piłsudskiego, 2011. – 227 s. : il. – (Fakty i Mity)
46. ZAPAMIĘTAJ, łatwiej zrozumiesz : od ukazów do rozkazów nr 8358/III i nr 10000 / Mieczysław Bagiński. – Grajewo : Towarzystwo Przyjaciół 9. Pułku Strzelców Konnych : przy współpracy z Eko-Druk, 2018. – 211 s. : il.
47. ZWYCIĘSTWO 1920 : Warszawa wobec agresji bolszewickiej / [oprac. zespół : Marian Marek Drozdowski, Hanna Eychhorn-Szwankowska, Je-

rzy Wiechowski]. – Paris : Ed. Dembinski, 1990. – 447 s. : il. – (International Polish Book Club)

48. ZWYCIĘSTWO pod Warszawą / [wybór i oprac. Agnieszka Knyt]. – Warszawa : Fundacja Ośrodka KARTA, 2005. – 48 s. : il.
49. ŻOŁNIERZE z kresów północno-wschodnich w obronie Warszawy, sierpień 1920 r. / Janusz Odziemkowski. – Brzeście : Bikstudio Krzysztof Marek Szwaczka, 2014. – 149 s. : il.

b. Artykuły

1. BIBLIOGRAFIA bitwy warszawskiej / Monika Biedrzycka, Irena Sawicka. W: Przegląd Historyczno-Wojskowy. – 2000, nr 3, s. 112
2. BÓJ z czerwoną zarazą / Piotr Dmitrowicz. W: Gaz. Polska. – 2019, nr 33, s. 44-46
3. BRATANKOWIE i Cud nad Wisłą : jedynie Węgry produkowały i dostarczały amunicję dla armii polskiej, przyczyniając się do wygrania Bitwy Warszawskiej / Endre László Varga. W: Nasz Dziennik (Wyd. 3). – 2011, nr 77, s. 24
4. BYŁO, nie minęło / Barbara Zielonka. W: Nasz Dziennik (Wyd. zasadnicze). – 2019, nr 190, dod. Magazyn nr 345, s. M8-M9
Modlitwy w okresie Bitwy Warszawskiej.
5. CUD przed cudem / Wojciech Lada. W: Dziennik Gaz. Prawna. – 2020, nr 31, s. A28-A29
6. DO WALKI, towarzysze! / Daniel Piekaruś. W: Gaz. Polska. – 2019, nr 46, s. 86-87
7. GEN. Józef Haller w Bitwie Warszawskiej / opracowanie Jan Engelgard. W: Myśl Polska. – 2019, nr 35/36, s. 17
8. NAJWIĘKSZY z poległych rycerzy / Tomasz Panfil. W: Gaz. Polska. – 2019, nr 33, s. 48-50
9. NAPRZECIW dziesięciu armii dyszących żądzą grabieży i mordów / Bohdan Urbankowski. W: Gaz. Polska. – 2015, nr 33, s. 22-23
10. OSTATNIE bitwy Wielkiej Wojny / Bohdan Urbankowski. W: Gaz. Polska. – 2007, nr 42, s. 24-25
11. ROSJANIE w Warszawie / Andrzej Krajewski. W: Dziennik Gaz. Prawna. – 2019, nr 208, s. A30-A31
12. SIERPIEŃ 1920 roku pod Warszawą : Janusz Odziemkowski ; rozm. Rafał Pazio. W: Najwyższy Czas!. – 2018, nr 33/34, s. LIX-LXI
13. SIKORSKIEGO triumf nad Wkrą / Andrzej Rafał Potocki. W: Sieci. – 2018, nr 33, s. 71-73

14. SŁODKA zemsta Marszałka / Andrzej Krajewski. W: Dziennik Gaz. Prawna. – 2019, nr 157/158, s. A26-A27
15. STARCIE cywilizacji / Krzysztof Kawęcki. W: Nasz Dziennik (Wyd. zasadnicze). – 2018, nr 187, s. 12-13
16. STARCIE cywilizacji, czyli Polacy kontra bolszewicy w 1920 r. / Paweł Stachnik. W: Polska (Metropolia Warszawska, wyd. zasadnicze). – 2016, nr 65, dod. Magazyn, s. 20-21
17. ŚLADAMI bitwy warszawskiej 1920 / Żeromski, Irzykowski, Grzymała-Siedlecki ; oprac. Mirosława Puchalska i Zofia Stefanowska. – Warszawa : „Czytelnik”, 1990. – 94 s. : il.
18. TYFUS i inni najeźdźcy / Andrzej Krajewski. W: Dziennik Gaz. Prawna. – 2020, nr 51, s. A26-A27
19. UWARUNKOWANIA polityczne formowania się wschodniej granicy II Rzeczypospolitej / Piotr Eberhardt ; Polskie Towarzystwo Geopolityczne. W: Przegląd Geopolityczny. – 2018, t. 26, s. 9-31
20. WARSZAWSKI gambit Trockiego / Mikołaj Mirowski. W: Rzeczpospolita (Wyd. zasadnicze). – 2016, nr 198, s. 26-27
21. WOJNA o wszystko : nad Wisłą stał się cud, bo niemożliwe po ludzku zwycięstwo stało się faktem / Jan Józef Kasprzyk. W: Nasz Dziennik (Wyd. zasadnicze). – 2016, nr 189, s. 10-11
22. Z WOLI Kremla / Andrzej Krajewski. W: Dziennik Gaz. Prawna. – 2020, nr 31, s. A30-A31

B. Bitwa pod Komarowem (bitwa zamojska)

a. Pozycje zwarte

1. 1 ARMIA Konna podczas walk na polskim teatrze działań wojennych w 1920 roku : organizacja, uzbrojenie, wyposażenie oraz wartość bojowa / Aleksander Smoliński. – Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2008. – 508 s.
2. 1920 KOMARÓW / Włodzimierz Nowak. – Warszawa : Edipresse-Kolekcje : Bellona, 2014. – 89 s. : il. – (Zwycięskie Bitwy Polaków ; t. 22)
3. BITWA pod Komarowem : ostatnia wielka bitwa kawalerska XX wieku / Zdzisław Banasiewicz. – Warszawa : Arwil, 2013. – 196 s. : il.
4. BITWA zamojska 1920 : Zamość, Komarów, Hrubieszów / Piotr Krukowski. – Warszawa : Wydawnictwo Bellona, 2018. – 99 s. : il., mapy.
5. DWA sierpień pod Komarowem : sierpień 1914, sierpień 1920 / oprac. Lucyna Baryła (Bełz).
6. SIERPIEŃ 1914, sierpień 1920. – Zamość ; [Śniatycze] : Lucyna Baryła (Bełz), 2017. – 29 s. : il., mapy.

7. KAWALERYJSKIE boje : w 85 rocznicę zakończenia wojny polsko-sowieckiej / Janusz Odziemkowski, Juliusz S. Tym. – Grajewo ; Szymarny : Eko-Dom, 2005. – 176 s. : il.
8. SAMHORODEK – Komarów 1920 : walki jazdy polskiej z konnicą Budionnego : maj – wrzesień 1920 / Włodzimierz Nowak. – Warszawa : Bellona, 2010. – 268 s. : il. – (Historyczne Bitwy)
9. SZARŻA pod Komarowem / Kornel Krzeczunowicz ; [przedm. Stanisław Kopański]. – [Warszawa] : „Unia”, [1985]. – 40 s.
10. UŁAŃSKIE lato : od Krechowiec do Komarowa : szkice do dziejów jazdy polskiej w latach 1917-1921 / Bohdan Królikowski. – Wyd. 3. – Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2010. – 357 s. : il. – (Prace Wydziału Historyczno-Filologicznego / Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II ; 154)
11. W BLASKU zachodzącego słońca : bitwa pod Komarowem 1920 roku / Anna Wojda. – Wyd. 2, popr. i uzupeł. – Zamość : Zamdruk, 2017. – 331 s. : il.
Bibliografia, netografia s. 323-325
12. WOJENKO, wojenko, cóżeś Ty za Pani... : studia i szkice wokół Wielkiej Wojny / redakcja naukowa Zofia Chyra-Rolicz i Maryla Fałdowska ; Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. Wydział Humanistyczny. Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych, Siedleckie Towarzystwo Naukowe. – Siedlce : Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. Wydział Humanistyczny, 2017. – 293 s. : mapy.
Zawiera: Konnica Siemiona Budionnego : zbrojne ramię bolszewików na frontach wojny domowej w Rosji (1918-1920) oraz w kampanii polsko-sowieckiej / Włodzimierz Nowak, s. 191-234
13. ZAMOŚĆ-Komarów 1920 : Polska i Ukraina w 1920 r. w walce o wspólne wartości / Tadeusz Krząstek ; Ministerstwo Obrony Narodowej. Departament Społeczno-Wychowawczy. – Warszawa : DS-W MON, 2000. – 48 s. : il., mapy.

b. Artykuły

1. I DYWIZJA Jazdy w bitwie pod Komarowem (31.08.1920.), w świetle relacji dowódcy dywizji płk. Juliusza Rómmla i szefa sztabu rtm. Aleksandra Radwan-Pragłowskiego : w 85 rocznicę bitwy / Daniel Koreś. W: G r o t . – 2006, nr 26, s. 5-20
2. DZIAŁANIA 1 Dywizji Jazdy w ramach Grupy Pościgowej gen. ppor. Stanisława Hallera (21-30 sierpnia 1920 r.) oraz w czasie boju pod Ko-

- marowem (31 sierpnia 1920 r.) / Daniel Koreś. W: *Rocznik Lubelski*. – 2013, t. 39, s. 108-147
3. NA MARGINESIE artykułu o walkach z I Armią Konną na Zamojszczyźnie / Aleksander Smoliński. Jeszcze o obronie Zamościa i bitwie pod Komarowem w 1920 roku / Emilian Wiszka. W: *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. – 2005, nr 1, s. 141-154
 4. OSTATNIA taka szarża / Józef Krzyk. W: *Ale Historia*. – 2016, nr 36, s. 8-10
 5. POLE pod bitwą : ostatnia taka bitwa w nowożytnych dziejach / Mariusz Kargul. W: *Tyg. Powszechny*. – 2013, nr 36, s. 28-29
 6. POLSKO-ukraińskie walki z Armią Czerwoną w 1920 roku na Zamojszczyźnie / Włodzimierz Nowak, Jeremiasz Ślipiec. W: *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. – 2004, nr 2, s. 93-106
 7. SZŁA za nią śmierć i pożoga : o Konarmii Budionnego / Agnieszka Kowalczyk. W: *Niezależna Gaz. Polska Nowe Państwo*. – 2019, [nr] 7/8, s. 40-45
 8. WZGÓRZE Babel / Mariusz Kargul. – (Koniec wieku niewinności ; [cz.] 8). W: *Fraza*. – 2012, nr 4, s. 264-266
 9. Z SZABLĄ pod wiatr / Grzegorz Łyś. W: *Rzeczpospolita* (Wyd. zasadnicze). – 2013, nr 203, s. P8-P9

C. Bitwa nad Niemnem

a. Pozycje zwarte

1. 1920 NIEMEN / Lech Wyszczelski ; [konsultacja Michał Mackiewicz]. – Warszawa : Edipresse-Kolekcje : Bellona, 2015. – 89 s. : il. – (Zwycięskie Bitwy Polaków ; t. 35)
2. BITWA nad Niemnem : (wrzesień-październik 1920 roku) / Tadeusz Kutrzeba. – Oświęcim : Wydawnictwo Napoleon V, 2018. – 293 s. : il., mapy.
3. BITWA niemeńska / [red. Urszula Kraśnicka, Krzysztof Filipow] ; Ośrodek Badań Historii Wojskowej Muzeum Wojska w Białymstoku. – Białystok : Muzeum Wojska, 2000. – 200 s. : il.
4. BITWA niemeńska 29 VIII – 18 X 1920 : dokumenty operacyjne. Cz. 1, (29 VIII-19 IX) ; Cz. 2, (20 IX-18 X) / oprac. i przygot. do dr. zespół pod red. Marka Tarczyńskiego ; Andrzej Bartnik [i in.]. – Warszawa : „Rytm”, 1998. – 2 cz. (647 ; 1053 s.) : il. – (Dokumenty Operacyjne do Wojny 1920 roku)
5. BÓJ pod Wołkowyskiem 23-24 września 1920 r. / oprac. Piotr Demkowski ; [do druku przygot. Dariusz Marszałek]. – Oświęcim : nakładem Wy-

dawnictwa Napoleon V, 2010. – 108 s. : il. – (Studja Taktyczne z Historii Wojen Polskich 1918-21 ; T. 4)

Reprint. : Warszawa : Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, 1924.

6. LIDA 1920 / Janusz Odziemkowski. – Warszawa : „Bellona”, 1994. – 91 s. : mapa. – (Bitwy Polskie)
7. LIDA 1920 / Janusz Odziemkowski ; [przedm. Aleksander Kołyszko]. – Lida ; Warszawa : [b. w.], 2010. – 59 s. : il. – (Biblioteka „Ziemi Lidzkiej” ; nr 3)
8. NIEMEN 1920 / Lech Wyszczelski. – Wyd. 2 popr., uzup. i rozsz. – Warszawa : Bellona, 2008. – 330 s. : il. – (Historyczne Bitwy)
9. OPERACJA Niemeńska 1920 roku / Lech Wyszczelski. – Warszawa : „Neriton”, 2003. – 467 s. : il., mapy.

b. Artykuły

1. 1. BRYGADA Strzelców Podhalańskich w bitwie o Grodno w 1920 r. / Jerzy S. Wojciechowski. W: *Studia z Dziejów Wojskowości*. – 2017, t. 6, s. 397-432
2. BITWA niemeńska 1920 / Janusz Odziemkowski ; Katedra Historii Wojskowości na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Instytut Nauk Humanistycznych Akademii Obrony Narodowej. W: *Mówią Wieki*. – 2018, nr 11, s. 29-33
3. BÓJ pod Berżnikami 22 IX 1920 r. / Marek Gajewski. W: *Zeszyt Naukowy – Muzeum Wojska w Białymstoku. Ośrodek Badań Historii Wojskowej*. – 2004, z. 17, s. 89-97
4. DOWODZENIE Józefa Piłsudskiego w bitwach warszawskiej i niemeńskiej / Tadeusz Rawski. W: *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. – 2007, nr 5, s. 97-110
5. „ŁUPASZENKA” na moście w Druskiennikach/ Michał Wilczyński. W: *Gaz. Polska*. – 2010, nr 33, s. 22-23
6. POLSKI radiowywiad podczas bitwy niemeńskiej, wrzesień – październik 1920 roku / Grzegorz Nowik. W: *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. – 2009, nr 3, s. 5-50

III. Materiały audiowizualne

1. SENSACJE XX wieku. 2 / scenariusz i prowadzenie Bogusław Wołoszański ; reżyseria Robert Wichrowski ; Telewizja Polska, National Geographic Channel. – Warszawa : Telewizja Polska, 2016. – 1 dysk optyczny (DVD) (132 min) : dźwiękowy, kolorowy
Bitwa pod Komarowem.

2. WALKA o Polskę w XX wieku / reż. Alina Czerniakowska. – Warszawa : TVP, 2010. – 1 dysk optyczny (DVD) (165 min) : dźwięk., kolor.
3. WIELKA wojna na Wschodzie 1919-1921. Odc. 1-8 / TVN ; reż. Krzysztof Miklaszewski ; prod. Andrzej Burakowski ; scen. Paweł Śliwiński. – Warszawa : TiM film studio, [2010]. – 2 dyski optyczne (DVD) (175 min) : dźwięk., kolor. – (FilMOTEKA Discovery Historia)

IV. Netografia

https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojna_polsko-bolszewicka
<https://dzieje.pl/aktualnosc/geneza-i-poczetek-wojny-polsko-bolszewickiej>
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/wojna-polsko-bolszewicka;3997498.html>
<https://opinie.wp.pl/wojna-polsko-bolszewicka-6124252762843265c>
<http://www.sybir.bialystok.pl/pl/nauka/kresy/wojna-polsko-bolszewicka-1919-1921-roku-traktat-ryski.html>
<https://historia.org.pl/2010/07/28/wojna-polsko-bolszewicka-1919-1921-kalendarium/>
<https://dzieje.pl/aktualnosc/kalendarium-wojny-polsko-sowieckiej-1920-r>
<https://www.tygodnikpowszechny.pl/wojna-polsko-bolszewicka-kalendarium-wydarzen-142980>
https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_Warszawska
<https://dzieje.pl/aktualnosc/bitwa-warszawska-1920-r>
<https://www.wojsko-polskie.pl/bitwa-warszawska/>
<http://muzhp.pl/pl/c/1148/czy-potrzeba-byo-cudu-bitwa-warszawska-1920-r>
<https://polskatimes.pl/bitwa-warszawska-1920-cud-nad-wisla-trzy-dni-ktore-uratowaly-europe-przed-bolszewizmem/ar/c15-3538505>
https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_pod_Komarowem
<https://ciekawostkihistoryczne.pl/2018/07/09/bitwa-pod-komarowem-najwieksze-starcie-polskiej-kawalerii-w-xx-wieku/>
<https://www.wojsko-polskie.pl/bitwa-pod-komarowem/>
<https://dzieje.pl/artykuly-historyczne/boj-pod-komarowem-najwieksza-bitwa-kawaleryjska-wojny-polsko-bolszewickiej>
<http://phw.org.pl/rozwniety-galopem-hurra-bitwa-pod-komarowem-31-sierpnia-1920-r/>
<https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/artykul/boj-pod-komarowem-31-sierpnia-1920-roku>
<https://rozbria.pl/bitwa-pod-komarowem/>
<http://wrodzinie.pl/zwycieska-bitwa-pod-komarowem/>
https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_nad_Niemnem
<https://dzieje.pl/artykulyhistoryczne/bitwa-nad-niemnem-1920-ostatnie-wielkie-zwyciestwo>

<https://dzieje.pl/aktualnosci/bitwa-niemenska>
<https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1506487,Bitwa-nad-Niemnem-%e2%80%93-decydujacy-cios-zadany-bolszewikom>
<http://phw.org.pl/zapomniane-zwyciestwo-bitwa-nad-niemnem-20-wrzesnia-3-pazdziernika-1920-r/>
<https://twojahistoria.pl/encyklopedia/leksykon-bitew/bitwa-niemenska-20-28-wrzesnia-1920/>
<http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/20589?t=Nad-Niemnem-Polacy-zadali-ostateczny-cios-bolszewikom>
<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C374795%2Cbitwa-nad-niemnem.html>

B I B L I O G R A F I E O S O B O W E

Tadeusz Rozwadowski
(1866-1928)

Tadeusz Jordan Rozwadowski – ur. 20.05.1866 r., zm. 18.10.1928 r. – polski wojskowy, feldmarschalleutnant armii Austro-Węgier, generał broni Wojska Polskiego, szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego w czasie Bitwy Warszawskiej, dyplomata, konstruktor i wynalazca.

Wczesne dzieciństwo spędził w dworach szlacheckich w Babinie i Honiatynie. Naukę rozpoczął we Lwowie w niższym gimnazjum. Podobnie jak przodkowie swoje życie związał z wojskiem. Ukończył Szkołę Kadetów Kawalerii w Hranicach na Morawach, później studia w Wojskowej Akademii Technicznej w Wiedniu (1882-1886). Uczelnię opuszczał jako najlepszy na roku podporucznik artylerii. Po trzech latach służby zdał egzamin wstępny do Szkoły Wojennej w Wiedniu, uchodzącej za najtrudniejszą ze szkół militarnych, przeznaczoną dla elity korpusu oficerskiego. Wraz z końcem nauki (1891-1893) uzyskał awans na stopień porucznika; służył w Mariborze i Budapeszcie. Wkrótce został kapitanem (maj 1894). Oprócz służby w jednostce do jego zadań należało kształcenie wojskowe arcyksięcia Władysława.

Doświadczenie dyplomatyczne zdobywał w attachacie wojskowym przy poselstwie austriackim w Bukareszcie. Znajomość pięciu języków (polski, fran-

cuski, niemiecki, czeski i rosyjski) ułatwiała mu poruszanie się w tych kręgach. Z kolei uzdolnienia techniczne zaowocowały kilkoma wynalazkami. Opracował niezwykle skuteczny przyrząd celowniczy, a także granato-szrapnel.

W 1913 roku nawiązał współpracę z polskim ruchem strzeleckim, który ratował z różnych opresji.

Nieprzeciętne zdolności wykazywane w czasie studiów i służby spowodowały szybkie awanse w cesarsko-królewskiej armii. W 1913 roku (rok przed wybuchem Wielkiej Wojny 1914-1918) uzyskał stopień generała-majora. Jego propozycja tzw. ruchomej zasłony ogniowej (przesuwanie ostrzału artyleryjskiego w kierunku wroga przed nacierającą piechotą) odegrała decydującą rolę w przełamaniu frontu przez wojska austriackie i niemieckie w bitwie pod Gorlicami w 1915 roku.

Mimo niewątpliwych sukcesów w 1916 roku został przeniesiony w stan spoczynku. Przyczyną było nawiązanie kontaktu z Radą Regencyjną oraz obrona ludności polskiej i ukraińskiej przed represjami (wykonywanie egzekucji bez należytego rozpatrzenia) na terenach objętych wojną.

W 1918 roku rozpoczął służbę w Wojsku Polskim. Został szefem Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, organizatorem centralnych instytucji wojskowych i nowych oddziałów Wojska Polskiego, później Naczelnym Dowódcą Wojsk Polskich w Galicji Wschodniej oraz dowódcą Armii „Wschód”. W wojnie polsko-ukraińskiej (1918/1919) odznaczył się jako dowódca obrony Lwowa; wołał zgiąć niż poddać miasto. Stąd został odwołany i udał się do Paryża, by objąć stanowisko szefa Polskiej Misji Wojskowej (1919-1920). W lipcu 1920 roku brał udział w konferencji w Spa, gdzie jako jedyny z przedstawicieli Polski zaprotęstował przeciwko jej postanowieniom. Dzięki jego zabiegom utrzymano dostawy sprzętu wojskowego dla walczących z bolszewikami wojsk polskich i utworzono polsko-amerykańską Eskadrę im. Tadeusza Kościuszki.

Został wezwany do stolicy, gdy Armia Czerwona nacierała w kierunku Warszawy. 22 lipca ponownie mianowano go na stanowisko szefa Sztabu Generalnego. Pełnił tę funkcję w czasie Bitwy Warszawskiej. Równocześnie koordynował działania logistyczne i dowodził wojskami skupionymi wokół Warszawy.

Po wojnie polsko-bolszewickiej był Generalnym Inspektorem Jazdy, później Generalnym Inspektorem Kawalerii; wówczas uczestniczył w reorganizacji polskiej kawalerii.

Podczas zamachu majowego (12 maja 1926 roku) stanął na czele wojsk rządowych. Po zawieszeniu broni i dymisji prezydenta Stanisława Wojciechowskiego wraz z grupą oficerów dowodzących siłami rządowymi został aresztowany i osadzony w więzieniu. Był przetrzymywany w celi o złych warunkach. Według orzeczenia Wojskowego Sądu okręgowego nie było podstaw do pozbawienia generała wolności. Oficjalnie 30 kwietnia 1927 roku przeniesiono

Rozwadowskiego w stan spoczynku. Pod wpływem akcji petycyjnej w obronie uwięzionych oficerów ostatecznie 18 maja generała uwolniono. Skutkiem więzienia było załamanie jego stanu zdrowia i śmierć 18 października 1928 roku. Sanacyjna władza zabroniła przeprowadzenia sekcji zwłok, co nasiliło powszechną nieufność. Według opinii dwóch lekarzy wojskowych, badających obronę Lwowa krótko przed zgonem, generał został otruty.

Zgodnie z ostatnią wolą Tadeusz Rozwadowski spoczął na Cmentarzu Obrońców Lwowa.

Napisał m.in.: „Wspomnienia Wielkiej Wojny”; referat „Problemy dzisiejszej obrony Państwa” (1928).

a. Pozycje zwarte

1. GENERAŁ broni Tadeusz Jordan Rozwadowski – żołnierz i dyplomata / Mariusz Patelski. – Warszawa : „Rytm”, 2002. – 461 s. : il.
Bibliogr.
2. GENERAŁ Rozwadowski. – Warszawa : Muzeum Niepodległości ; Kozłowski : Zakład Poligraficzny Primum, 2011. – 223 s. : il.
Repr., oryg.: Kraków : Księgarnia Krakowska, 1929.
3. GENERAŁ Tadeusz Jordan Rozwadowski : (1866-1928) pierwszy szef Sztabu Generalnego Odrodzonego Wojska Polskiego / Tadeusz Kmiecik. – Warszawa : [b. w.], 1998. – 73 s.
Bibliogr. s. 63-67.
4. HISTORIA bez cenzury. 2, Polskie koksy / Wojciech Drewniak. – Kraków : HBC, 2017. – 298 s. : il.
5. POLOWANIE na generała : Piłsudski kontra Rozwadowski / Henryk Nicpoń. – Warszawa : Wydawnictwo Fabuła Frazza, 2017. – 349 s. : il.
Bibliogr. s. 345-[350].
6. TADEUSZ Jordan Rozwadowski : generał broni / wybór tekstów, oprac. i red. Stanisław Rozwadowski ; wprowadzenie Stanisław Sławomir Nicieja. – Katowice : nakł. rodziny, 1993. – 295 s. : il.
Bibliogr. s. 77-79, 188.
7. „W NIESZCZĘŚCIU jedyny” : w 60 rocznicę śmierci gen. T. Rozwadowskiego : w aneksach listy gen. T. Rozwadowskiego z 1926 roku / Alfons Kossmann. – Warszawa : [„Pod Prąd”], 1988. – 22 s. – (Biblioteka Miesięcznika „Pod Prąd” ; 3)
8. WSPOMNIENIA Wielkiej Wojny / Tadeusz Jordan Rozwadowski ; red. i oprac. nauk. Mariusz Patelski ; Polskie Towarzystwo Historyczne. – Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2015. – 1000 s. : il. – (Pamiętniki z XVII-XX w.)

9. WSPOMNIENIE o generale Tadeuszu Rozwadowskim / Kornel Krzczunowicz. – Londyn : Przegląd Kawalerii, 1983. – 17 s. : il.

b. Artykuły

1. 1920 – czas Witosa / Piotr Zgorzelski. W: *Myśl Polska*. – 2016, nr 33/34, s. 10-11
2. ARSZENIK na Antokolu / Wojciech Klewiec. W: *Rzeczpospolita* (Wyd. zasadnicze). – 2011, nr 176, s. P18-P19
3. CASUS generała / Krzysztof M. Mazur. W: *Najwyższy Czas!* – 2013, nr 43, s. XL-XLI
4. FILMOWY powrót gen. Rozwadowskiego / Jan Engelgard. W: *Myśl Polska*. – 2012, nr 19/20, s. 10
5. GENERAŁ Rozwadowski / Rafał Nadbrzeski. W: *Myśl Polska*. – 2005, nr 36, s. 18
6. GENERAŁ Rozwadowski : Bitwa Warszawska / Lech Maria Wojciechowski. W: *Nowa Myśl Polska*. – 2002, nr 33/34, s. 16
7. GENERAŁ Rozwadowski w sierpniu 1920 roku / Henryk Nicpoń ; rozm. Rafał Pazio. W: *Najwyższy Czas!* – 2019, nr 33/34, s. LI-LIII
8. GEN[ERAŁ] Tadeusz Jordan Rozwadowski – żołnierz i dyplomata : autoref. / Mariusz Patelski. W: *Dzieje Najnowsze*. – 2002, nr 2, s. 73-78
9. GEN[ERAŁA] Tadeusza Jordana Rozwadowskiego koncepcja strategicznych granic na Wschodzie (1918-1920) / Mariusz Patelski. W: *Arca* na. – 2002, nr 2, s. 142-151
10. O BIOGRAFII generała Tadeusza Jordana Rozwadowskiego / Grzegorz Nowik. W: *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. – 2005, nr 3, s. 173-196
11. OCHOTNICY amerykańscy w wojnie polsko-bolszewickiej : z działalności dyplomatycznej gen. Tadeusza Jordana Rozwadowskiego / Mariusz Patelski. W: *Zeszyty Historyczne / Instytut Literacki*. – 2000, z. 132, s. 215-225
12. ODBUDOWANIE Polski : 100-lecie niepodległości. [Cz.] 17 / Tadeusz Piszczkowski. W: *Myśl Polska*. – 2019, nr 25/26, s. 14-15
Fragment książki: *Odbudowanie Polski 1914-1921. Historia i Polityka*.
13. PIŁSUDSKI kontra Rozwadowski / Henryk Nicpoń, ; rozm. Rafał Pazio. W: *Najwyższy Czas!* – 2018, nr 47/48, s. XIX-XX
14. PONIŻONY bohater / Paweł Łepkowski. W: *Rzeczpospolita*. – 2018, nr 244, s. J1 (Rzecz o Historii)

15. TADEUSZ Jordan Rozwadowski (1866-1928) : wspomnienie wielkiego generała w 75. rocznicę śmierci / Paweł Juśko. W: G ł o s . – 2003, nr 46, s. 12-13
16. TRUPY w szafie Marszałka / Leszek Masierak. W: Ty g . S o l i d a r - n o ś ć . – 2016, nr 52, s. 46-49
17. W TROSCE o prawdę historyczną / Adam Śmiech. W: M y ś l P o l s k a . – 2008, nr 35/36, s. 22
18. WYPRAWA kijowska i jej mitologia. [Cz.] 1 / Bohdan Piętka. W: M y ś l P o l s k a . – 2020, nr 17/18, s. 12
19. ZEMSTA na generale / Sławomir Suchodolski. W: N a j w y ż s z y C z a s ! – 2015, nr 51/52, s. XLIV-XLVII
20. ZWYCIĘSTWO w 1920 roku to zasługa gen. Tadeusza Rozwadowskiego / Mariusz Patelski ; rozm. przepr. Jan Engelgard. W: M y ś l P o l s k a . – 2010, nr 37/38, s. 19
21. ZWYCIĘZCA wymazany z historii : fakty i legendy Bitwy Warszawskiej 1920 / Marek Wojciechowski. W: M y ś l . p l . – 2014, nr 3, s. 137-140

c. Netografia

https://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_Rozwadowski

<https://dzieje.pl/postacie/tadeusz-rozwadowski>

<https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/tadeusz-rozwadowski>

<https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1477834,Tadeusz-Rozwadowski-glowny-strateg-bitwy-warszawskiej>

<http://www.sejm-wielki.pl/b/11.1.1390>

<https://www.rp.pl/Rzecz-o-historii/310189964-Tadeusz-Rozwadowski-Ponizony-bohater.html>

<https://histmag.org/Tadeusz-Rozwadowski-prawdziwy-tworca-cudu-nad-Wisla-16342/>

<https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/99696,Gen-Rozwadowski-Wodz-ktory-umial-zwyciezac-i-ponosic-kleski.html>

http://www.bitwawarszawska.pl/153-tadeusz_rozwadowski

<http://www.krzewy.pl/Rozwadowski.htm>

<https://www.pilsudski.org/pl/nawosci/blog/886-akta-generalata-tadeusza-rozwadowskiego-dostepne-online>

<https://historia.org.pl/2013/03/09/zapomniany-general-tadeusz-rozwadowski-tworca-wojska-polskiego-i-zwyciestwa-w-1920-r-wywiad/>

<http://www.mysl-polska.pl/1388>

http://www.archiwa.net/index.php?option=com_content&view=article&id=902:akta-generalata-tadeusza-rozwadowskiego-dostpne-online&catid=95:blog&Itemid=42

III. MATERIAŁY METODYCZNE

Małgorzata Derwich

Dział Informacji Bibliograficznej i Regionalnej

SZYFRY ZWYCIĘSTWA.

CUD NAD WISŁĄ,

CZYLI OPOWIEŚĆ O JANIE III KOWALEWSKIM

Scenariusz imprezy bibliotecznej

Z okazji setnej rocznicy zwycięskiej bitwy pod Warszawą w sierpniu 1920 roku zarówno Sejm (uchwałą z 13 czerwca 2019), jak i Senat (uchwałą z 18 października 2019 roku) ustanowiły 2020 Rokiem Bitwy Warszawskiej. Dodatkowo Senat RP IX kadencji zdecydował, że 2020 będzie Rokiem Jana Kowalewskiego (1892-1965), nie tylko ze względu na przypadającą 31 października 55. rocznicę śmierci kryptologa, ale przede wszystkim – z powodu jego wkładu w zwycięstwo nazywane *Cudem nad Wisłą*.

Cele:

- uczczenie 100. rocznicy Bitwy Warszawskiej i 55. rocznicy śmierci Jana Kowalewskiego
- włączenie się w obchody Roku Jana Kowalewskiego
- upowszechnienie wiedzy o roli Jana Kowalewskiego w zwycięskiej Bitwie Warszawskiej
- propagowanie czytelnictwa
- rozwijanie zainteresowań oraz umiejętności kreatywnego myślenia
- zachęcanie do łączenia różnych dziedzin wiedzy

Adresaci: młodzież ostatnich klas szkół podstawowych i średnich

Czas: 45 min

Metodyka:

- scenariusz jest próbą odtworzenia nauczania podczas pandemii – lekcja jest prowadzona zdalnie; nauczyciel i uczniowie porozumiewają się online – widzą siebie na ekranach komputerów, laptopów lub smartfonów;
- zależnie od warunków: scenariusz można realizować zdalnie (np. za pośrednictwem Zooma) albo też w klasie zaaranżować miejsca udające te do nauczania zdalnego (stół, komputer, krzesło);

- uczestnicy mogą posługiwać się różnymi sprzętami do obsługi Internetu (komputer, laptop, smartfon).

Objaśnienia:

- czarna kursywa – cytaty
- kolorem niebieskim zaznaczono didaskalia
- kolorem zielonym – treści mniej ważne, które można pominąć oraz fake newsy

Osoby: Nauczyciel (historii),

Jasio (sceptyk, lubi matematykę, szarady i zagadki detektywistyczne),

Małgosia (wielbicielka literatury),

Wilk vel Wolf (lubi historię, szczególnie II wojny światowej oraz komiksy),

Babcia (bardzo religijna),

Gajowy („przeszkadzacz”, „wyprowadza w las” fake newsami)

Próba odtworzenia nauczania podczas pandemii. Lekcja jest prowadzona zdalnie. Nauczyciel i uczniowie porozumiewają się online – widzą siebie na ekranach komputerów/laptopów/smartfonów.

Nauczyciel: Był Cud nad Wisłą, czy go nie było? – oto jest pytanie... naszej dzisiejszej lekcji.

Jasio: Ja tam w cuda nie wierzę... W XXI wieku?...

Nauczyciel: Przypomnę, że „*Cud nad Wisłą*” to popularne określenie Bitwy Warszawskiej z 1920 roku, a więc XX wiek...

Jasio: Sto lat temu? To już odległa historia, to po co do tego wracać?...

Nauczyciel: A gdybym powiedział, że to opowieść prawie detektywistyczna, o szyfrach i *Złotym żuku*?

Jasiu: Detektywistyczna? To co innego! A „złoty żuk” to nowa nazwa koronawirusa?

Nauczyciel: Chodzi o opowiadanie *Złoty żuk*, czyli o...

Małgosia: ...o jedną z *Opowieści niesamowitych* Edgara Allana Poe, dziewiętnastowiecznego amerykańskiego poety, nowelisty i krytyka literackiego, twórcy prozy detektywistycznej. Od ponad półtora wieku *Opowieści niesamowite* Poe cieszą się niesłabnącą popularnością. „*Romantyczna bujność wyobraźni w połączeniu z realistyczną dokładnością szczegółu składają się na znamienne dla utworów tego pisarza nastroj niesamowitości i grozy.*”...

Jasio: Już się boję! Sama to wymyśliłaś?

Małgosia: Nie, to z portalu lubimyczytac.pl...

Jasio: No, dobra, ale co ten amerykański żuk ma wspólnego z polskim cudem?...

Nauczyciel: Wszystko w swoim czasie. Najpierw sprawdzimy waszą wiedzę o Bitwie Warszawskiej...

Jasio: Tego się obawiałem...

Wilk vel Wolf: Wolałbym coś z czasów II wojny światowej, ale... Proszę bardzo (czyta ze smartfona lub laptopa): „*Bitwa Warszawska – zwyczajowo nazywana Cudem nad Wisłą – została stoczona w dniach 13–25 sierpnia 1920 w czasie wojny polsko-bolszewickiej. Zdecydowała o zachowaniu niepodległości przez Polskę i przekreśliła plany rozprzestrzenienia komunizmu na Europę Zachodnią. Zdaniem Edgara...*

Przestaje czytać, bo nie wie, jak wymówić zagraniczne nazwisko; wtrąca się Małgosia:

Małgosia: ...Allana Poe?...

Nauczyciel: Nie, Małgosiu, tym razem chodzi o Edgara Vincenta D’Abernona (wym. Dabernona) – brytyjskiego polityka, dyplomata i pisarza. Lord D’Abernon dołączył zwycięską dla Polaków Bitwę Warszawską do przełomowych bitew w historii świata w swoim dziele *Osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata – pod Warszawą 1920 r. (The eighteenth decisive battle of the world: Warsaw, 1920; wydano nakładem PWN w Warszawie w 1990 roku)*.

A co rzecze Wikipedia, na temat tego, jak doszło do zwycięstwa?

Wilk vel Wolf (czyta dalej): „*Kluczową rolę odegrał manewr Wojska Polskiego, oskrzydający Armię Czerwoną, przeprowadzony przez Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego, wyprowadzony znad Wieprza, przy jednoczesnym związaniu głównych sił bolszewickich na przedpolach Warszawy*”...

Nauczyciel: Świetnie! Zatem KTO, waszym zdaniem, wygrał dla nas Bitwę Warszawską?

Wilk vel Wolf: Jak to – kto? Naczelnny Wódz, Józef Piłsudski, rzecz jasna!

Nauczyciel: Na pewno? A może to generał Tadeusz Rozwadowski był autorem sukcesu? Bo to generał Rozwadowski był podpisany pod *Rozkazem do przegrupowania*, wydanego przez Naczelnne Dowództwo (Sztab Generalny) Wojska Polskiego, gdzie nakreślona została ogólna koncepcja rozegrania bitwy. Tadeusz Rozwadowski opracował też *Rozkaz operacyjny specjalny nr 10 000*, będący ostateczną modyfikacją planu Bitwy Warszawskiej. I kończył go słowami: „...*nogami i męstwem piechura polskiego musimy wygrać tę bitwę!*”

Wilk vel Wolf: Podobno ten *Rozkaz* powstał po naradzie Sztabu z Piłsudskim; zapewne generał Rozwadowski tylko się pod nim podpisał. I to Piłsudski zdecydował, by wykonać głęboki manewr na tyły wroga.

Nauczyciel: A może jednak to był CUD?...

[Zza pleców Wilka-Wolfa pojawia się Babcia.](#)

Babcia: Oczywiście że CUD! Cud nastąpił w dzień Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny!! Najświętsza Panienka po zakończeniu swojego ziemskiego żywota, dnia 15 sierpnia, została z ciałem i duszą wzięta do nieba, dla wiecznej chwały! A w tym dniu roku Pańskiego 1920 wyjednała zwycięstwo dla narodu polskiego. I pogonili bolszewicką zarazę!

Jasio: Wow! Ale się babcia wkręciła!...

Wilk vel Wolf ([zakłopotany tyradą swojej babci](#)): Ale rozstrzygający dla Bitwy Warszawskiej był nie piętnasty, a 16. dzień sierpnia 1920...

Nauczyciel: To prawda – 16 sierpnia przeprowadzono ów decydujący manewr. Mówiąc skrótowo – polegał on na nagłym oderwaniu się wojsk polskich od wojsk sowieckich i dokonaniu (w głębokiej tajemnicy) przegrupowania polskich dywizji w taki sposób, by w oparciu o obronę na Wiśle, Narwi i Orzycu oraz przyczółku mostowym Modlin-Warszawa podjąć obronę stolicy, a zza Wieprza poprowadzić decydujące kontrnatarcie armią manewrową.

Wilk vel Wolf: Właśnie...

Nauczyciel: „Cudem” nazwali to wydarzenie polityczni przeciwnicy Piłsudskiego, kwestionujący zasługi Marszałka w przygotowaniu i przeprowadzeniu tej operacji. Przy tym wszystkim sformułowanie to nabrało konotacji religijnej, ponieważ Kościół (również nieprzychylny Marszałkowi) bardzo szybko podchwycił określenie bitwy jako „cud” i postanowił połączyć to wydarzenie z obchodzonym dzień wcześniej – [jak wspomniała Babcia](#) – dniem Wniebowzięcia Marii Panny.

Babcia: Najświętszej Maryi Panny, Królowej Polski!

Nauczyciel: W takim razie, jakim cudem Piłsudski wiedział, że należy przeprowadzić właśnie taki manewr?

Wilk vel Wolf: Po prostu Piłsudski był genialnym wodzem!

Nauczyciel: To prawda, ale komentowano, że Piłsudski zachował się tak, jakby znał dokładnie ruchy i morale wroga...

Jasio: A znał?

Nauczyciel: Przeczytam wam coś: „*Nieprzyjaciel sam informował dokładnie nasze dowództwo o swym stanie moralnym i materialnym, o swych stanach liczebnych i stratach, o swych ruchach, o osiągniętych zwycięstwach i poniesionych klęskach, o swych zamiarach i rozkazach, o miejscu postoju swych dowództw i rejonach dyslokacyjnych swych dywizji, brygad i pułków*”.

Jasio: Nieprzyjaciel sam informował? Dobrowolnie?

Nauczyciel: Widzę, że twoje szare komórki zaczynają pracować...

Jasio: „*Małe szare komórki*” – tak mawiał detektyw Poirot (wym. *pluaro*:) – postać stworzona przez moją ulubioną Agathę Christie; bohater wielu jej powieści i opowiadań.

Nauczyciel: Świetnie, że wspomniałeś Agathę Christie – w 2020 roku przypada nie tylko stulecie Bitwy Warszawskiej, ale także setna rocznica publikacji pierwszej powieści detektywistycznej „*Królowej kryminału*”...

Małgosia: ...Agatha Christie była tak nazywana, bo od wieku dzierży berło najlepiej sprzedających się książek, tuż po dziełach Szekspira i *Biblii*...

Jasio: Gośka, ty od razu musisz sięgać po „ciężkie działa”, z *Biblią* włącznie?...

Nauczyciel: Dobrze, że wasza koleżanka wspomniała o *Biblii*. Ona też znajdzie swoje miejsce w naszej opowieści o Bitwie Warszawskiej...

Babcia: Tak? To i ja chętnie posłucham...

Nauczyciel: Zapraszamy! Ale o tym za chwilę. Natomiast, wracając do twojego ulubionego Poirota, to pewnie wiesz, że ów „*jajogłowy Belg, z wypomadowanymi wąsami*” pojawił się już w pierwszej powieści Christie, pod tytułem *Tajemnicza historia w Styles*, opublikowanej w 1920 roku.

Jasio: Nie wiedziałem, że to była pierwsza powieść (do siebie, pod nosem: i to napisana tak dawno temu), ale pamiętam, że akcja *Tajemniczej historii*... toczy się podczas I wojny światowej, w dużej posiadłości w hrabstwie Essex. Jak zwykle w powieściach Agathy Christie, następuje tu wiele niespodziewanych zwrotów akcji, a Poirot nie daje się zwieść – ujawnia tajemnice i rozwiązuje najbardziej skomplikowane zagadki, dzięki *little grey cells* (*małym, szarym komórkom* – po angielsku)...

Nauczyciel: Świetnie, zatem postaram się przygotować treściwą pożywkę dla twoich „szarych komórek”...

Jasio: *Małe, szare komórki Poirota są jak armia Napoleona. Jedno i drugie, by pracować, musi być dobrze odżywione* (to cytata z książki A. Christie *Złoto, które żyje pod słońcem*, 1941). Przyznam, że na razie mam mętlik... A chciałbym wiedzieć, kogo cytował pan profesor...

Nauczyciel: Skoro jesteś „głodny wiedzy” – ujawniam: powyższe słowa („*Nieprzyjaciel sam informował dokładnie nasze dowództwo...*”) napisał Mieczysław Ścieżyński w pracy „*Radiotelegrafista jako źródło wiadomości o nieprzyjacielu*”.

Jasio: To znaczy, że Polacy... podsłuchiwali bolszewików? Ich radiowe depesze?

Nauczyciel: Blisko, coraz bliżej...

Jasio: Ale przecież bolszewicy nie nadawali by ważnych, strategicznych informacji przez radio! Chyba, że...

Nauczyciel: ... Że?... Ciepło, coraz cieplej...

Jasio: Chyba, że je szyfrowali, a Polacy je odczytali...

Nauczyciel: Gorąco!

Wilk vel Wolf: ...Ale złamanie szyfru Enigmy to dopiero II wojna światowa; i Enigma to była niemiecka maszyna szyfrująca, a nie bolszewicka...

Nauczyciel: Mało kto wie, że *Zanim złamano Enigmę...*, polski radiowywiad miał na swym koncie równie wielki sukces – podczas wojny z bolszewicką Rosją w 1920 roku!

Wilk vel Wolf: Nic o tym nie słyszałem...

Nauczyciel: Nie dziwię się. Prawie nikt o tym nie słyszał – w dwudziestoleciu międzywojennym ta wiedza była utajniona, a później – w dobie PRL-u w sojuszu z ZSRR – zabroniona. Dopiero odnalezione w ostatnich latach i niedawno ujawnione (w sierpniu 2005) dokumenty Centralnego Archiwum Wojskowego dowiodły, że manewr polskiej kontrofensywy udał się między innymi dzięki znajomości planów i rozkazów strony rosyjskiej! (Oraz, oczywiście – umiejętnego wykorzystania tej wiedzy przez polskie dowództwo). A znano je, bo... zostały złamane szyfry Armii Czerwonej! Dokonał tego porucznik...

Gajowy: ... Columbo?

Nauczyciel: ... Widzę, że ktoś tutaj ma poczucie humoru. Albo raczej chce nas wyprowadzić w pole (lub bardziej – w las). To Jan III...

Gajowy: ...Sobieski?

Wilk vel Wolf: Autor Wiktorii Wiedeńskiej w 1683 roku?

Jasio (zirytowany): Ale co to ma wspólnego z Bitwą Warszawską?!...

Nauczyciel: Cóż, obie bitwy – pod Wiedniem i pod Warszawą – były zwycięskie. Ponadto bitwę wiedeńską, jak i Bitwę Warszawską, zalicza się do najważniejszych bitew w dziejach Europy.

Jasio: Ale nie wzmów mi pan, że Jan III Sobieski teleportował się z XVII do XX wieku, żeby pomóc Piłsudskiemu w zwycięstwie...

Nauczyciel: Masz rację – żarty na bok! W Bitwie Warszawskiej bardzo ważną rolę odegrał porucznik Jan III – uwaga! zapamiętajcie to nazwisko, bo jest bardzo ważne w naszej historii – Ko-wa-lew-ski!

Małgosia: Kowalewski? Znam tylko aktora o takim nazwisku, ale Krzysztofa...

Nauczyciel: Myślę, że skojarzenie z popularnym aktorem pozwoli wam zapamiętać to nazwisko...

Jasio: Ale dlaczego powiedział pan Jan trzeci...?

Nauczyciel: Tak go określano w dokumentach wojskowych, dla odróżnienia od innych Janów Kowalewskich – to dość popularne imię i nazwisko.

Jasio: No, i co z tym Janem trzecim Kowalewskim? Kim on był? Radiotelegrafistą? Szpiegiem?

Nauczyciel: Porucznik Kowalewski był najpierw (od 1 sierpnia 1919 roku) zwykłym pracownikiem polskiej Sekcji Szyfrów, a następnie naczelnikiem II Wydziału Radiowywiadu i to on – jak już powiedziałem – złamał szyfr Armii Czerwonej, czyli bolszewicki szyfr...

Jasio: Kowalewski był matematykiem?

Wilk vel Wolf: Na pewno! Szyfry Enigmy złamali matematycy – Marian Rejewski, Jerzy Różycki i Henryk Zygalski – z Uniwersytetu Poznańskiego...

Nauczyciel: Otóż, nie był matematykiem! Owszem, miał pewne umiejętności matematyczne, które pomogły mu w nauce w średniej szkole handlowej (którą ukończył w Łodzi; w tym mieście urodził się 24 października 1892 roku). Natomiast z wykształcenia był technikiem-chemikiem – po dwóch latach studiów na Uniwersytecie w Leodii (w Belgii – to go łączy z Poirotem, prawda, Jasiu?), na Wydziale Chemii Technicznej, uzyskał taki ówczesny „licencjat” i tytuł kandydata inżyniera.

Wtedy jednak wybuchła I wojna światowa, a że jego rodzinne miasto Łódź należało do zaboru rosyjskiego, więc Kowalewski został zmobilizowany do rosyjskiej armii. Ukończył nawet Kijowską Szkołę Wojskową imienia Wielkiego Księcia Konstantego. Pełnił służbę w piechocie i jako oficer chemik w formacjach technicznych...

Wilk vel Wolf: Oficera z rosyjskiej armii dopuścili do polskiego Biura Szyfrów?...

Nauczyciel: Przypomnę, że w czasie I wojny światowej wszyscy Polacy służyli w armiach zaborców. Fakt, że Kowalewski uczył się w szkole rosyjskiej, był jednym z jego największych atutów – sprawił, że potrafił myśleć po rosyjsku (władał też biegle francuskim i niemieckim), co mu bardzo pomogło w kryptografii i dekrypcji.

Jasio: A gdzie się nauczył kryptografii?

Nauczyciel: Prawdopodobnie był samorodnym talentem kryptoanalitycznym. Grzegorz Nowik, historyk z IPN, którego 20-letniej pracy zawdzięczamy ujawnienie zasług Jana III Kowalewskiego, napisał w swojej ponad 1000-stronicowej książce *Zanim złamano Enigmę...*: „Nie wiemy, gdzie por. Kowalewski zetknął się z szyframi i kryptografią, czy w okresie służby w armii rosyjskiej – wszak wojska techniczne łączyły tam w sobie zarówno oddziały inżynierskie, jak i łączności (w tym telegraficzne i radiotelegraficzne), czy w okresie służby w II Korpusie Polskim na Ukrainie, czy w konspiracji w POW, czy też w oddziale informacyjnym 4 DS lub w Oddziale II sztabu armii gen. Józefa Halllera. Być może kryptografia była przedmiotem jego własnych zainteresowań i pasji...”

Jasio: Mam uwierzyć, że nie-matematyk, kryptolog-amator rozwiązał skomplikowane bolszewickie szyfry, które pomogły wygrać tak ważną bitwę?

Nauczyciel: Właśnie tak! Historyk IPN dodaje, że Kowalewski miał niezwykły zmysł spostrzegawczości i umiejętności kombinacyjne. Na początku swojej pracy w Sekcji Szyfrów – trochę przez przypadek – pochylił się nad jednym z rosyjskich szyfrów. Sam Jan III Kowalewski tak to wspominał w Radiu Wolna Europa: *Pewnego razu mój kolega, por. [Stanisław] Sroka, miał pojechać na ślub swojej siostry, panny Sroczanki. Z tego powodu poprosił mnie o zastępstwo w Sztabie Generalnym. Praca była prosta – miałem posegregować depesze radiowe z nasłuchu i powysyłać [je] do odpowiednich komórek. Wtedy wpadła w moje ręce spora sterta zaszyfrowanych depesz bolszewickich. (...) Nie wytrzymałem i zabrałem się do pracy...*

Jasio: Rozszyfrował je?

Nauczyciel: Tak!

Jasio: Ale JAK?

Nauczyciel: Otóż, ten kryptolog-amator dokonał tego dzięki... LITERATURZE!

Małgosia: A widzisz!...

Jasio (patrzy wymownie na Małgosię i mówi do Nauczyciela): Jak to – dzięki literaturze?...

Nauczyciel: *Co jest, Hastings? Małe, szare komórki dziś nie pracują? Mają wolne?* – że zacytuję Poirota – *You should employ your little grey cells...* Ale nie o powieść Agathy Christie tutaj chodzi. Kowalewski kontynuował: *Jedynym źródłem moich wiadomości o szyfrach były nowelki Allana Edgara Poe (a konkretnie wspomniany – Złoty żuk). Spędziłem całą noc na tej pracy. Udało mi się odszyfrować depesze...*

Jasio: Potrzebuję więcej szczegółów...

Nauczyciel: Zatem poproszę naszą wielbicielkę literatury, żeby nam opowiedziała o *Złotym żuku*.

Jasio: To mamy godzinę lekcyjną z głowy...

Małgosia najpierw patrzy z wyższością na Jasia, a potem – niezrażona – zaczyna „recytować”.

Małgosia: „Złoty żuk” to jeden z niewielu utworów literackich, w których szyfr stanowił integralną część historii. Chociaż to nie amerykański pisarz wynalazł „sekretne pisanie” czy kryptografię (inspiracją dla niego z kolei była prawdopodobnie powieść „Robinson Crusoe”), to z pewnością przyczynił się do jego spopularyzowania.

Bowiem: „Dla większości ludzi w XIX wieku kryptografia była czymś zagadkowym, a ci, którzy byli w stanie złamać zaszyfrowany kod wiadomości, byli postrzegani prawie jako obdarzeni nadprzyrodzonymi zdolnościami”...

Nauczyciel: Małgosiu, proszę do sedna...

Małgosia: Opowiadaniem „Złoty żuk” Poe wygrał konkurs literacki ogłoszony przez filadelfijski dziennik. Po raz pierwszy zostało ono opublikowane w 1843 roku...

Jasio: A nie mówiłem, że będzie opowiadać „od Adama i Ewy”?...

Nauczyciel: Jasiu!... O Biblii za chwilę...

Małgosia: W „Złotym żuku” Poe opisał historię, jak rozszyfrowanie wiadomości pomogło odnaleźć ukryty skarb...

Jasio: Nareszcie coś ciekawego!...

Małgosia: ...skarb wart półtora miliona dolarów, a nawet więcej!...

Jasio: Wow!

Małgosia (patrzy na Jasia z ostentacyjną pogardą): Nie skarb jest tutaj najważniejszy, ale sposób dotarcia do niego. Główna postać z tego utworu, pan Legrand, wyjaśnia swoją zdolność do złamania szyfru w podobny sposób, jak robi to sam autor w artykule „Some Words on Secret Writing”...

Jasio: Czyli JAK?!

Nauczyciel: Pomogę. Ustami swojego bohatera, Legranda, Poe mówi: ...„wątpię bardzo, czy bystrość ludzka może obmyśleć taką zagadkę, której przenikliwość innego człowieka przy pomocy odpowiednich sposobów rozwiązać by nie mogła”.

Jasio: No, racja... (Muszę to zapamiętać)... Ale nadal nie wiem, JAK rozwiązała tę zagadkę...

Nauczyciel: Oprócz powyższej dewizy z opowiadania Poe, Kowalewski zapamiętał też, że należy szukać najłagodniejszego ogniwa szyfru i że najczęściej jest nim powtarzająca się litera. W napisanym po angielsku *Złotym żuku* była to – najczęstsza w języku angielskim – litera „e” (często dublowana, jak np. w słowach *deep, feet, meet, speed* itd.).

Tak Kowalewski złapał pierwszy trop, bowiem odkrył w bolszewickiej depeszy, że najczęściej powtarza się litera „i” w – napisanym cyrylicą – słowie *дивизия*. Sam tak to podsumował w *Radiu Wolna Europa*: *W deszyfryzacji pomogły mi dwie rzeczy – słowo „dywizja”, które w języku rosyjskim zawiera w sobie trzy razy literę „i” oraz to, że depesze były podpisane raz szyfrem, a raz jawnym tekstem.*

Jasio: W sumie – proste. Tylko trzeba na to wpaść!...

Nauczyciel: To prawda... *Na drugi dzień wybuchła sensacja – relacjonował Kowalewski – oto jest ktoś, kto odczytuje bolszewickie szyfry! Powierzono mi*

utworzenie komórki deszyfracyjnej w Sztabie Generalnym. Rozbudowałem całą sieć stacji nasłuchowych [...] zatrudniłem profesorów i asystentów matematyki. I tak pracowaliśmy.

Jasio i Wilk vel Wolf: A jednak – bez matematyków deszyfracja nie byłaby możliwa!

Małgosia: Ale rozwiązać szyfr pomogła literatura!

Nauczyciel: Spieracie się, jak o wyższość świąt Wielkiej Nocy nad świętami Bożego Narodzenia... Tymczasem przy rozwiązywaniu szyfrów wszystko się przydaje. Także znajomość historii. Już starożytni stosowali szyfry. Na przykład prawie wszystkie szyfry rosyjskie, złamane przez Kowalewskiego, były szyframi podstawieniowymi – „kratkowymi”, wynalezionymi jeszcze przez starożytnych Greków, a powszechnie stosowanymi w Europie od przełomu XVI i XVII wieku...

Jasio: Tak bawiliśmy się w harcerstwie – „kratkami” szyfrowaliśmy nasze wiadomości!

Nauczyciel: ...Cezar, którego pamiętamy jako geniusza militarnego starożytności – też miał swój wkład w rozwój kryptografii. Jak każdy wykształcony człowiek tamtych czasów Cezar regularnie pisał listy...

Małgosia: ...dzisiaj umiejętność prawie już zapomniana...

Nauczyciel: Pisząc w sprawach wagi państwowej lub poufnych, Cezar szyfrował treść swoich listów. Każda litera w liście była zastąpiona inną, przesuniętą w kolejności alfabetycznej o określoną liczbę miejsc, na przykład – o trzy miejsca w prawo, czyli zamiast litery A, w zaszyfrowanej wiadomości Cezar używał D (powstał nawet specjalny przyrząd do tego celu). Oczywiście, obecnie szyfr Cezara nie stanowi wyzwania dla nowoczesnych metod deszyfracyjnych. Ale za życia wielkiego wodza nikomu nie udało się go złamać. Zasada działania szyfru Cezara zainspirowała też wiele innych metod, z których korzystano w następnych wiekach...

Wilk vel Wolf: A pamiętacie agenta J-23 ze *Stawki większej niż życie*?

Jasio: No, jasne! Cała ta szpiegowska robota: szyfry i radiostacje, słynne konspiracyjne odzywki typu „*Najlepsze kasztany są na placu Pigalle...*”

Wilk vel Wolf: ...To z odcinka „*Hasło*”.

Jasio: Wilk zna serial *Stawka większa niż życie* na pamięć...

Wilk vel Wolf: ... i mam wszystkie zeszyty komiksowe „*Kapitana Klossa*”.

Jasio: ...Stąd jego ksywa – Wolf.

Nauczyciel: To była zagadka chyba z ostatniego odcinka?

Wolf: Z odcinka pod tytułem *Poszukiwany Gruppenführer Wolf*. Pod koniec II wojny światowej amerykańskie poszukują hitlerowskiego zbrodniarza wojennego

– gruppenführera Wolfa. Jednak nikt nie wie, jak on wygląda. Do akcji wkracza agent J-23, czyli kapitan Hans Kloss (a właściwie major Stanisław Koliccki) i ujawnia, że Wolf to tak naprawdę czterech ss-manów: Wehrnitz-Ohlers-Lüboff-Fahrenwirst. Zapisuje ich nazwiska na tablicy, a następnie wymazuje większą ich część, pozostawiając tylko pierwsze litery, które tworzą słowo: W O L F (po niemiecku Wilk). J-23 podsumowuje: – *To oni wymyślili mitycznego szefa, którego chcieli obciążyć odpowiedzialnością za wszystkie swoje zbrodnie.*

Jasio: Klasyka!...

Nauczyciel: Widzę, że każdy z was na swój sposób interesuje się szyframi. Podobnie, jak Kowalewski, który złamał dziesiątki szyfrów, nie tylko bolszewickich, posługując się różnymi metodami. Na przykład ujawnił (na stulecie powstania styczniowego 1863 roku) zasady historycznego szyfru Romualda Traugutta. Zupełnie inny był – też złamany przez Kowalewskiego – szyfr „Warszawianka”: miał konstrukcję ułamkową – mianownik i liczebnik tworzyły wersy oraz kolejne litery pieśni o tym tytule (z 1831 lub 1905 roku). Ale najważniejsza była rosyjska REWOLUCJA...

Wolf: ...Polska odzyskała niepodległość dzięki wybuchowi rewolucji bolszewickiej – *Gdyby nie rewolucja w Rosji, sytuacja Polaków byłaby o wiele trudniejsza...*

Nauczyciel: O, widzę, że ktoś tu czytał komiks *Polonia Restituta. Cena wolności...*

Wolf: Skąd pan wie?... To prawda, przyznaję – posłużyłem się słowami jednego z obserwatorów podpisania traktatu pokojowego w Wersalu z *Polonii Restituty*. Nie wiedziałem, że również pan interesuje się komiksem...

Nauczyciel: Oczywiście, bo uważam, że historię można opowiadać także z pomocą komiksowych kadrów. Jednak nie wolno nią manipulować, tak jak to robiono w czasach PRL (i nie tylko), między innymi w komiksie *Polonia Restituta* (był również film o tym tytule, w reżyserii aparaczyka Bohdana Poręby). Bo komiks Marskiego (scenariusz) i Wróblewskiego (rysunki) powstał za czasów PRL, konkretnie w 1988 roku, gdy wojna polsko-bolszewicka była przemilczana, bo uderzała w ówczesnego sojusznika Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – Związek Radziecki. Na szczęście współczesna wiedza historyczna (i nowe odkrycia, jak to o udziale Kowalewskiego) pozwalają zupełnie inaczej spojrzeć na to wydarzenie historyczne.

Wolf: W takim razie – wyrzucę ten komiks... Albo raczej oddam na makulaturę.

Nauczyciel: Nie musisz tego robić. Namawiam was tylko do krytycznego podejścia do źródeł... Wracając do *Rewolucji* – chodzi nie o rewolucję z 1917 roku, a o bolszewicki szyfr – z sierpnia 1920 roku, który nazywał się właśnie

„*Rewolucja*”. I rzeczywiście – jego złamanie, przez porucznika Kowalewskiego i matematyka profesora Mazurkiewicza – miało „rewolucyjne” znaczenie! Było nie tylko osobistym sukcesem obu panów w wojnie polsko-bolszewickiej, ale przede wszystkim przyczyniło się ostatecznie do zwycięstwa całego Wojska Polskiego i Rzeczypospolitej w wojnie o byt i miejsce w Europie w 1920 roku. I to dzięki niemu Józef Kowalewski zasłużył na miano *Człowieka, który zatrzymał Rosję...*

Babcia: A co z *Biblią*?

Wolf: *Właśnie*, wspomniał pan o *Biblii*. Ona *też* odegrała jakąś rolę podczas Bitwy Warszawskiej?

Nauczyciel: Zgadza się! Otóż, do „*epizodów na miarę zwycięstwa*” Bitwy Warszawskiej (poza złamaniem rosyjskich szyfrów przez Kowalewskiego), należało zdobycie – *przez kaliski pułk ułanów!* – *sztabu czwartej Armii sowieckiej w Ciechanowie, a wraz z nim między innymi jednej z dwóch radiostacji, służących Rosjanom do łączności z dowództwem w Mińsku. Szybkie i skuteczne rozszyfrowanie przez Polaków rozkazu bolszewickiego dowódcy Michaiła Tuchaczewskiego, błyskawiczne przestrojenie warszawskiego nadajnika na częstotliwość sowieckiej radiostacji i rozpoczęcie skutecznego zagłuszania – przez nadawanie przez dwie doby bez przerwy tekstów... Pisma Świętego (jedynie Biblia dostarczała dostatecznie obszerne teksty, które można było nadawać bez przerwy dwa dni i dwie noce), sprawiły, że rozkaz Tuchaczewskiego nie dotarł na czas do wykonawców, czyli żołnierzy...*

Babcia: I bardzo dobrze – Polacy nie tylko walczyli, ale jeszcze próbowali nawracać czerwoną zarazę!...

Nauczyciel: ...Doborowa czwarta Armia straciła koordynację działań. Nie otrzymawszy z Mińska rozkazów (ściślej: nie będąc w stanie ich dosłyszeć) zmieniających kierunek jej operowania, armia ta – ze swoimi sześcioma dywizjami – posuwała się nadal wzdłuż linii wyznaczonej wcześniej otrzymanymi rozkazami, co zapędziło ją aż na wschód Torunia...

Babcia: *Właściwe miejsce, by bronić wiary!*...

Nauczyciel: ...Ale najważniejsze, że w ten sposób czwarta Armia została wyeliminowana z bitwy o Warszawę. Dalszy ciąg już znacie.

Wolf: A co było dalej z porucznikiem Kowalewskim?

Nauczyciel: Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej został oddelegowany na Górny Śląsk, gdzie był szefem wywiadu sztabu wojsk powstańczych w III powstaniu śląskim. Za swe zasługi otrzymał Srebrny Krzyż *Virtuti Militari (jego działalność wywiadowcza była wtedy tajna, więc oficjalnie przedstawiono inne uzasadnienie)*. A w 1923 wysłano go do Tokio, gdzie poprowadził trzymiesięczne szkolenie z zakresu kryptografii dla oficerów japońskiego wywiadu.

W zamian Polska dostała nowoczesne japońskie radiostacje, a sam Kowalewski został uhonorowany najwyższym wojskowym odznaczeniem Japonii – Orderem Wschodzącego Słońca.

Jasio: Wow!

Nauczyciel: W dwudziestoleciu międzywojennym był też słuchaczem paryskiej Wyższej Szkoły Wojennej, później attaché wojskowym przy Poselstwie RP w Moskwie (fenomenalna pamięć wzrokowa umożliwiła mu – wobec zakazu fotografowania – m.in. sporządzanie *post factum* szczegółowych rysunków sprzętu wojskowego prezentowanego na defiladach Armii Czerwonej; uznany przez ZSRR za *persona non grata*, musiał opuścić placówkę), później taki sam urząd sprawował w Bukareszcie...

Wolf: A podczas II wojny światowej?

Nauczyciel: W ramach Akcji Kontynentalnej, z Lizbony, Jan Kowalewski kierował ważnymi operacjami wywiadowczymi na terenie całej Europy. Jego działania bardzo przeszkadzały... Stalinowi, który zażądał usunięcia Kowalewskiego z tej struktury. A alianci – nie chcąc zaogniać i tak trudnej sytuacji międzynarodowej – przystali na to.

Wolf: Myślałem, że działał też przy deszyfryzacji Enigmy...

Nauczyciel: Nie, przy tej akcji Kowalewskiego nie było, ale mam nadzieję, że z naszej dzisiejszej lekcji zapamiętacie...

Wolf, Jasio, Małgosia and co. (**chórem**): ...że złamanie przez Kowalewskiego szyfrów podczas wojny polsko-bolszewickiej było sukcesem na miarę złamania niemieckiej Enigmy!

Nauczyciel: Bravo! Wreszcie – pamiętajmy i o tym, że to Kowalewski stworzył nowoczesne Biuro Szyfrów, które rozprawiło się z Enigmą w latach 30. XX wieku.

Wolf: A Brytyjczycy uważają, że to ich zasługa...

Nauczyciel: Na szczęście, coraz częściej mówi się i pisze o tym, że to Polacy jako pierwsi złamali szyfr Enigmy. I docenia ich zasługi dla sukcesu brytyjskich kryptologów oraz wkład w zwycięstwo w II wojnie światowej... Myślę, że to zadanie dla waszego pokolenia, by upowszechnić wiedzę o Marianie Rejewskim, Jerzym Różyckim i Henryku Zygalskim (tym bardziej, że byli związani z Poznaniem i międzywojenną Wielkopolską*) oraz o Janie III Kowalewskim.

Jasio: Ten Kowalewski to rzeczywiście bardzo ciekawa postać. Szkoda, że nie znalazł się pisarz, który by go opisał w wersji bardziej popularnej (niż ponad 1000-stronicowa książka)...

Nauczyciel: Powstał spektakl Teatru Telewizji o Janie Kowalewskim pt. *Człowiek, który zatrzymał Rosję* (Scenariusz napisali – na podstawie odkryć prof. Grze-

gorza Nowika zawartych w książkach: „*Zanim złamano »ENIGME...«*”, oraz „*Zanim złamano »ENIGME«... Rozszyfrowano REWOLUCJĘ*” – Beata Hyczko i Tomasz Drozdowicz, który także reżyserował przedstawienie). A poza tym – wszystko przed tobą, Jasiu...

Jasio: Eee, jeśli chodzi o pisanie, to ja nie bardzo...

Nauczyciel: To może połączycie siły z... Małgosią? Wsparłaby ciebie literacko, a ty – jak Agatha Christie – poprowadziłbyś ją przez detektywistyczne szyfry i tajemnice ☺

Jasio: No, nie wiem... Zresztą, Agatha Christie nie interesowała się kryptologami, tylko archeologami (*jej drugi mąż był archeologiem*)...

Małgosia: Jeden z moich ulubionych cytatów Christie mówi, że *Archeolog to wymarzony mąż; im żona starsza, tym bardziej się nią interesuje*...

Jasio: No... Nie wiedziałem, że też czytasz Christie... ☺

Małgosia: Wielu rzeczy jeszcze o mnie nie wiesz... ☺

Jasio: Zrewanżuję się cytatem Herculesa Poirot (z *Zabójstwa Rogera Ackroyda*): *Les femmes! (po francusku – Kobiety!) Są wspaniałe! Mówią bez zastanowienia i potem cud – mają rację.*

Kobiety podświadomie obserwują tysiące najdrobniejszych szczegółów, nie wiedząc nawet, że to robią. Ich podświadomość sumuje te szczegóły, no i rezultat, który one nazywają intuicją. (Ja jestem bardzo dobrym psychologiem, ja o tym wszystkim wiem).

Wolf: A ja czytałem, że podczas II wojny światowej brytyjski wywiad (*słynny MI5*) podejrzewał autorkę kryminałów o zainteresowanie kryptologami. I to tymi z najtajniejszego ośrodka łamania szyfrów Enigmy – Bletchley Park!

Jasio: Naprawdę?! ...Czekaj!.. Bletchley, major Bletchley – tak nazywał się emerytowany oficer armii indyjskiej z powieści „*N czy M*” Christie; chyba opowiadała ona o poszukiwaniu niemieckich szpiegów w Wielkiej Brytanii!...

Wolf: Właśnie! Ten Bletchley miał twierdzić, że zna sekrety różnych działań wojennych podejmowanych przez Brytyjczyków. Przez to brytyjska Służba Bezpieczeństwa podejrzewała Agathę Christie, że posiada ona tajne informacje, o których istnieniu nie powinna wiedzieć.

Po pierwsze dlatego, że – jak już wspomniałem – w Bletchley Park znajdowała się tajna siedziba kryptologów, którzy odczytywali m.in. szyfrogramy z Enigmy. A po drugie – bliskim znajomym autorki był Dilly Knox, ówczesny kierownik tego ośrodka. Security Service obawiało się, że Christie specjalnie nadała postaci nazwisko Bletchley, ponieważ Knox musiał przekazać jej jakąś wiedzę o postępie działań wojennych, opartą na planach Hitlera, które zdobyto z szyfrogramów.

Jasio: A to ciekawe! Mów dalej...

Wolf: Najpierw oficerowie przepytali Knoxa, ale ten przysięgał, że nie ujawnił Christie żadnej informacji. Wreszcie zaoferował się, że sam przepytą na tę okoliczność pisarkę (zachodziły obawy, że gdyby Christie, która była już wtedy znana, przesłuchała policję, śledztwo zostałoby upublicznione). Knox zdawał sobie sprawę, że musi ostrożnie sformułować pytanie, aby autorka niczego się nie domyśliła. Zaprosił ją do swojego domu i – podobno przy herbacie i bułeczkach – spytał, dlaczego nazwała jednego z bohaterów nazwiskiem Bletchley.

– „Bletchley?” – miała odpowiedzieć Christie. – „Mój drogi, utknęłam tam w drodze, jadąc pociągiem z Oxfordu do Londynu i zemściłam się nazywając tak moją najmniej ulubioną postać.” W Security Service odetchnięto z ulgą.

Jasio: To w jej stylu!...

Nauczyciel: Dodam, że w Bletchley Park – na terenie Muzeum – znajduje się już teraz tablica upamiętniająca Mariana Rejewskiego, Jerzego Różyckiego i Henryka Zygalskiego... Skąd znasz tę historię o Bletchley Park?

Wolf: Z książki Sinclaira McKay *Tajemnice Bletchley Park...*

Jasio: Tytuł też w stylu Christie – ona uwielbiała tajemnice! Doliczyłem się kilkunastu książek Christie, które mają „tajemnicę” w tytule; wystarczy przypomnieć *Tajemniczą historię w Styles*, *Tajemnicę rezydencji Chimneys*, *Zagadkę Błękitnego Pociągu...*

Nauczyciel: Notabene – *Enigma* to z greckiego znaczy „zagadka”...

Jasio: ...czy *Tajemnicę egipskiego grobowca!*... Zaraz, zaraz... A co ze skarbeuszem? To znaczy – chciałem jeszcze zapytać, co z tym chrząszczem, to jest „złotym żukiem”? Nie zostało powiedziane, jaki miał udział w rozwiązaniu szyfru...

Małgosia: Przeczytasz książkę, to się dowiesz...

Jasio: A ta znowu swoje... W starożytnym Egipcie taki chrząszcz był uważany za święte zwierzę – i jako symbol odrodzenia – wkładany do egipskich grobowców. Czytałem w *Tajemnicy egipskiego grobowca* i w *Śmierci na Nilu* Agathy Christie...

Małgosia: A ten znowu swoje...

Nauczyciel: To może po prostu wymienicie się lekturami? Jasiu pożycz Małgosi dajmy na to *Sekretne zapiski Agathy Christie*, a Małgosia Jasiowi – *Opowieści niesamowite* E.A. Poe...

Małgosia: Literatura wszystko wyjaśnia, wszystko tłumaczy!...

Jasio: Taaa... Już od Adama i Ewy, bajki o Czerwonym Kapturku (Babci, Wilku i Gajowym)...

Wilk vel Wolf: ...Jasiu i Małgosi...

Nauczyciel: W takim razie – jak to w bajkach – czas na morał...

Małgosia: To może: literatura pomaga żyć?... Albo za Umberto Eco: *Kto czyta książki, żyje podwójnie?*

Nauczyciel: Wcześniej niż Eco podobne słowa napisał polski nauczyciel i poeta, Józef Czechowicz: *Kto czyta – żyje wielokrotnie, kto zaś z książkami obcować nie chce, na jeden żywot jest skazany.* Ale motto dobre! Zatem: czytajcie i uczcie się, a życie będzie... łatwiejsze? *Oto jest pytanie!...*

* W styczniu 1929 na Uniwersytecie Poznańskim zorganizowano kurs kryptologii, przeznaczony głównie dla studentów matematyki, znających język niemiecki. Wybór uczelni poznańskiej nie był przypadkowy, gdyż ze względu na położenie miasta znajomość niemieckiego była tam powszechna. Na kurs zostali skierowani trzej najzdolniejsi uczniowie profesora Zdzisława Krygowskiego – Marian Rejewski, Jerzy Różycki i Henryk Zygałski. Jesienią 1930 utworzono w Poznaniu filię Biura Szyfrów, w której zatrudniono ośmiu najzdolniejszych absolwentów kursu kryptologii. Wśród zatrudnionych znalazł się także Marian Rejewski. Dwa lata później filia została rozwiązana, a Marian Rejewski, Jerzy Różycki i Henryk Zygałski stali się od 1 września 1932 pracownikami warszawskiego Biura Szyfrów Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Od września 1932 roku Rejewski zaczął pracować nad Enigmą. W grudniu 1932 udało się Rejewskiemu rozwiązać szyfr Enigmy... Więcej – <https://pl.wikipedia.org/wiki/Enigma>

Bibliografia:

Pozycje zwarte:

1. HISTORIA Polski w komiksowych kadrach / Justyna Czaja. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2010. – 268 s.
2. KAPITAN Kloss : Gruppenführer Wolf / Andrzej Zbych tekst, Mieczysław Wiśniewski ilustracje. – Warszawa : Muza SA, 2002. – [32 s.]
3. RADIOTELEGRAFISTA jako źródło wiadomości o nieprzyjacielu / Mieczysław Ścieżyński. – Przemyśl, 1928.
4. SEKRETNE zapiski Agaty Christie / John Curran. – Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 2009. – 477 s.
5. TAJEMNICE Bletchley Park / Sinclair McKay. – Warszawa : MUZA SA, 2013. – 400 s.
6. WYWIAD w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920 / Andrzej Peplowski. – Warszawa : Bellona, 1999. – 350 s.
7. ZANIM złamano ENIGMĘ... Polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918-1920. [cz.] 1 / Grzegorz Nowik. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 2004. – 1054 s.

8. ZANIM złamano „Enigmę” rozszyfrowano Rewolucję : polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918-1920. [cz.] 2 / Grzegorz Nowik. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 2010. – 1405 s.
9. ZŁOTY żuk / E.A. Poe. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1950. – 150 s.

Artykuły:

1. AGENCI antyku : Szyfr Cezara / Maciej Goszczycki. W: FOCUS Historia ekstra. – 2020, nr 2, s. 4-9
2. BUDOWA centrum Enigma już trwa / Maria Bielicka. W: Gaz. Wyborcza (Poznań). – 2020, nr 140, s. 2
3. „CUD nad Wisłą”, „Cud nad Łydynią” i „Cud nad Wieprzem” : z dziejów polskiego radiowywiadu w 1920 r. / Grzegorz Nowik. W: Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – 2007, t. 44, s. 183-224
4. [STULECIE] 100-lecie twórczości Agathy Christie : informacja prasowa Egmonton Publishing. W: Poradnik Bibliotekarza. – 2020, nr 3, s. 21-22
5. SZYFROŁAMACZE : bolszewicy na podsłuchu / Grzegorz Nowik. W: Polityka. – 2005, nr 32, s. 68-70
6. WARTO poznać historię kryptologa z Pobiedzisk / ts. W: Głos Wielkopolski. – 2020, nr 119, dod. Powiatowa 17, nr 6, s. 3
7. ZANIM złamano „Enigmę”, rozszyfrowano „rewolucję” / Grzegorz Nowik. W: Niezależna Gazeta Polska Nowe Państwo. – 2011, nr 4, s. 66-69

Netografia:

- https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_Warszawska
https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Kowalewski
<https://vod.tvp.pl/website/czlowiek-ktory-zatrzymal-rosje,39858858>
<https://pl.wikipedia.org/wiki/Enigma>
<http://biblioteka.kijowski.pl/poe%20edgar%20allan/opowie%9Cci%20niesamowite.pdf>
https://pl.wikipedia.org/wiki/Stawka_wi%C4%99ksza_ni%C5%BC_%C5%BCycie
https://pl.wikiquote.org/wiki/Herkules_Poirot
<https://www.rm24.pl/ciekawostki/news-agatha-christie-byla-podejrzana-o-przeciek-dotyczacy-rozszyf,nld,822947>
<https://plus.gloswielkopolski.pl/nauka-w-dobie-koronawirusa-jak-radza-sobie-wielkopolscy-nauczyciele/ar/c1-14869275>
<https://www.theguardian.com/books/2013/feb/04/agatha-christie-mi5-bletchley>

IV. MATERIAŁY REGIONALNE

A. PRZEGLĄD NOWOŚCI REGIONALNYCH

100 lat Akademickiego Związku Sportowego w Poznaniu 1919-2019 / Ryszard Wryk. – Poznań : Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2019. – 169 s., [32] s. tabl. : fot., portr.

100 lat obecności jezuitów w Kaliszu 1919-2019 : karty historii jezuitów w Kaliszu w latach 1583-1773 oraz 1919-2019 / red. Andrzej Lemiesz, Grzegorz Roguski. – Wrocław : Kobus Wydawnictwo Drukarnia, 2019. – 39 s. : fot., portr.

100 lat Studenckiego Koła Leśników w Poznaniu 1919-2019 / pod red. Jarosława Szabana. – Poznań : Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, 2019. – 357, [15] s. : fot., il., portr.

100-lecie studiów farmaceutycznych w Poznaniu : Wydział Farmaceutyczny i Oddział Analityki Medycznej Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w latach 2004-2018 / pod red. Anity Magowskiej [i in.]. – Poznań : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego, 2019. – 266 s : fot., portr.

100-lecie szkolnictwa zawodowego w Chodzieży / Maria Sawicka [i in.]. – Chodzież : Zespół Szkół im. Hipolita Cegielskiego w Chodzieży, 2019. – 147 s. : fot., portr.

22. Biennale Sztuki dla Dziecka [w Poznaniu] / oprac. Agnieszka Krajewska. – Poznań : Centrum Sztuki Dziecka, 2019. – 148 s. : fot.

68 PUŁK Piechoty [Wielkopolskiej] / Przemysław Dymek. – Pruszków : Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, 2019. – 56 s. : il. – (Zarys Historii Wojennej Pułków Polskich w Kampanii Wrześniowej; z. 184)

AKADEMIA, tryptyk i flamingi : krótka historia budowy Ośrodka Nauki Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu / Andrzej B. Legocki. – Poznań : Instytut Chemii Bioorganicznej PAN. Ośrodek Wydawnictw Naukowych, 2019. – 58 s. : fot.

AMU.Net.100 / Barbara Sarbian [i in.]. – Poznań : Wydawnictwo Miejskie Poznania, 2019. – 300, [4] s. : il. – (Poznań Fantastyczny; t. 6)

Opowiadania nagrodzone i wyróżnione w 6. edycji konkursu literackiego w Poznaniu „Poznań Fantastyczny”, nawiązujące tematyką do Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu

ARCHITEKTURA szpitala : izba przyjęć w szpitalu pediatrycznym / Agata Anna Gawlak. – Poznań : Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, 2019. – 129 s : fot., pl., wykr.

Szpital Dziecięcy im. B. Kryśiewicza w Poznaniu

ARCHIWUM Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu : organizacja, działalność, zasób / Monika Sak. – Poznań : Instytut Historii UAM, 2019. – 269 s : wykr. – (Publikacje Instytutu Historii UAM; 182)

Bibliografia s. 254-269

BAMBROWIANKA : kolorowanka bamberska / Maja Rausch. – Poznań : Wydawnictwo Miejskie Poznania, 2019. – 12 s. : rys.

Publikacja dla dzieci przedszkolnych i z pierwszych klas szkół podstawowych. Zawiera krótkie teksty dot. historii, kultury i tradycji poznańskich bambrów oraz czarno-białe rysunki przedstawiające charakterystyczne budownictwo, stroje oraz obyczaje bamberskie

BIBLIOGRAFIA powieści w odcinkach w prasie poznańskiej w latach 1919-1939 / Jacek Biesiada. – Poznań : Biblioteka Uniwersytecka, 2019. – 80 s. – (Prace Naukowe Biblioteki Uniwersyteckiej; nr 35)

BIEGACZ / Bartłomiej Grubich. – Czerwonak : Vesper, 2019. – 218, [6] s. Akcja powieści toczy się w Poznaniu

DOM Misyjny Świętego Stanisława Kostki w Chłudowie / Anna Kot. – Górna Grupa : Verbinum, 2019. – 50 s. : fot., portr.

DWORY i pałace okolic Kłodawy / Ewa Mroczkowska. – Kłodawa ; Koło : Presilo Studio Robert i Patryk Andre s.c., 2019. – 56, [6] s. : fot., mapy, portr.

DZIAŁANIA zbrojne na ziemi konińskiej w czasie powstania styczniowego 1863-1864 / Krzysztof Płachciński. – Warszawa : Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód, 2020. – 475 s. : fot., mapy, portr.

Bibliografia s. 439-461

DZIECKO w świecie przyjaciół : książka na jubileusz 100-lecia Towarzystwa Przyjaciół Dzieci [w Koninie] / red. Jan Grzesiak, Ryszard Sławiński. – Konin : Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie : Towarzystwo Przyjaciół Dzieci. Oddział w Koninie, 2019. – 274 s. : fot., portr.

DZIEJE ostrowskiej policji : 1919-2019 / Maciej Kowalczyk. – Ostrów Wielkopolski : Wydawnictwo Republika Ostrowska, 2019. – 152 s. : fot., mapa, portr. Bibliografia s. 147-151

FIGURY, kapliczki i krzyże przydrożne na terenie Poznania / Katarzyna Okoniewska. – Łódź ; Poznań : ArchaeGraph, 2019. – 344 s. : fot. Bibliografia s. 333-342

GŁÓWNA [w Poznaniu] w pierwszych latach XX wieku i w czasie powstania wielkopolskiego / Adam Bucholz, Andrzej Bucholz. – Poznań ; [Murowana Goślina] : Andrzej Bucholz, 2019. – 117 s. : fot., portr.

GOLA pod Jaraczewem w pradziejach = The prehistoric background of the village of Gola near Jaraczewo / Michał Grygiel, Ryszard Grygiel, Waldemar Stasiak. – Łódź : Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne ; Jarocin : Muzeum Regionalne, 2019. – 499 s., [5] k. tabl. złoż. : fot., il., mapy, pl., wykr. – (Biblioteka Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi; nr 40) Bibliografie s. 447-476

GOŁUCHÓW : perła południowej Wielkopolski = Gołuchów : the pearl of south Greater Poland : [album] / red. Danuta Marek [i in.]. – Bydgoszcz : Promocja Polska Sp. z o.o. Spółka Komandytowa, 2019. – 109 s. : fot.

GOSPODARKA wodno-ściekowa w Poznańskim Obszarze Metropolitalnym. – Poznań : Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, 2019. – 100, [9] s. : fot.

GRÓD w Dąbrówce / Ewa Pawlak, Paweł Pawlak. – Dopiewo : Urząd Gminy Dopiewo, 2019. – 100 s. : fot., mapy

GRUPA 1. Sierpnia czyli Ekspropriacja / Małgorzata Klunder. – Poznań : Drukarnia Wielkopolska, 2019. – 127 s., [16] s. tabl. : fot., portr.

Dot. akcji przeprowadzonej przez Niezależne Zrzeszenie Studentów w Koninie w 1982 r.

HISTORIA wysiedleń mieszkańców Pobiedzisk i powiatu Poznań-Wschód do Generalnego Gubernatorstwa w latach 1939-1940 / red. Magdalena Blumczyńska, Karol Górski; współpr. Jakub Mizerny, Ewa Tomaszewska. – Pobiedziska : Towarzystwo Miłośników Pobiedzisk, 2019. – 557 s. : fot., portr.

II WOJNA światowa w Trzemesznie. T. 1, Wybuch wojny i pierwsze lata okupacji / Andrzej Leśniewski. – Trzemeszno : Fundacja „Kierunek Kultura”, 2019. – 385 s. : fot., mapy

Bibliografia s. 353-360

ILUSTROWANE dzieje gminy Suchy Las / Ryszard Chruszczewski. – Suchy Las : Gmina Suchy Las, 2019. – 238 s. : fot., mapa, portr.

Bibliografia s. 229-238

INTEGRACJA zabudowy mieszkaniowej z infrastrukturą kolejową w strefach podmiejskich Krakowa, Łodzi, Poznania i Wrocławia / Wojciech Jurkowski. – Wrocław : Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego. Uniwersytet Wrocławski, 2019. – 172 s. : fot., il., mapy. – (Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego; 43)

Bibliografia s. 142-154

JERZY Jarnuszkiewicz : rzeźby : [katalog wystawy]. – Kalisz : Galeria Sztuki im. Jana Tarasina, [2019]. – 53 s. : fot.

Tekst także w jęz. angielskim

Retrospektywna wystawa prac artysty plastyka pochodzącego z Kalisza (1919-2005) w Galerii Sztuki im. Jana Tarasina w Kaliszu

JUBILEUSZ 100-lecia akademickich studiów rolniczo-leśnych w Poznaniu : 100 lat akademickich studiów rolniczo leśnych 1919-2019 / red. Grażyna Adamczyk [i in.]. – [Poznań] : [Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego], [2020]. – 107 s. : fot., nuty, portr.

KALENDARZ złotowski 1370-2020 / zespół red. Małgorzata Chołodowska [i in.]. – Złotów : Gmina Miasto Złotów ; Kwidzyn : Vega Studio Adv. Tomasz Müller, 2019. – 304 s. : fot., portr., tabl. geneal.

Historia miejscowości od XIV w.

KALISKA Policja i policjanci w okresie II Rzeczypospolitej / zebrał i oprac. Grzegorz Waliś. – Kalisz : Archiwum Państwowe w Kaliszu, 2019. – 391 s., 1 k. złoż. luz. : fot., portr.

KARAZINS'KIJ universitet u Harkovi – Uniwersytet im. Adama Mickiewiça v Poznani: 50 rokov spivpraci (1967-2017) = Uniwersytet Karaziński w Charkowie – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu: 50 lat współpracy (1967-2017) / pod red. naukową Tetiany Bitkovej, Marka Mikołajczyka; Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. – Harkiv : Rariteti Ukraini ; Poznań : Wydawnictwo Instytutu Historii UAM, 2019. – 287 s. : fot., portr., tab.

Tekst także w jęz. ukraińskim

KOŚCIÓŁ z Wartkowic 1719-2019 [przeniesiony do Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach] / Marta Romanow-Kujawa. – Dziekanowice : Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, 2019. – 32 s. : fot.

KRAJ Warty (Warthegau-Wartheland) 1939-1945 w relacjach i wspomnieniach Polaków / pod red. Zygmunta Szorcza. – Poznań : Związek Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych. Wielkopolski Zarząd Wojewódzki, 2019. – 336 s. : fot., mapy, portr.

KRÓTKA historia Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnej im. Zbigniewa Tylewicza w Poznaniu / Magdalena Wasielewska, Aleksandra Kaplicka, Mateusz Hurysz. – Poznań : CLiWR Demostenes, 2019. – 40 s. : fot., portr.

KRZYŻ dla generała : generałowie ze stoku poznańskiej Cytadeli (1831-1945) / Jarosław Bączyk. – Poznań : Wielkopolskie Muzeum Niepodległości, 2019. – 254 s. : fot., pl., portr.

Bibliografia s. 243-252

Historia cmentarzy na Cytadeli w Poznaniu oraz sylwetki pochowanych tam generałów

KSIĄŻKI o Wielkopolsce wydane w 2018 roku : (wybór) / Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu. – Poznań : Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury, 2019. – 84 s.

Bibliografia

KTO jest kim w międzychodzkiej Policji / Ryszard Sulej. – Międzychód ; Sieraków : Muzeum Zamek Opalińskich w Sierakowie Powiatowa Instytucja Kultury, 2019. – 384 s. : fot., wykr.

Historia policji w powiecie międzychodzkiem w latach 1919-2019

KUCHARY, Macew, Popówek dawniej i dziś / Stanisław Małyszko. – Gołuchów : Gmina Gołuchów : Gołuchowskie Centrum Kultury Zamek, 2019. – 368 s. : fot., mapy, portr.

Bibliografia s. 271-288

MIASTEczKO / Natalia Nowak-Lewandowska. – Poznań : Filia, 2020. – 345, [6] s. – (Mroczna Strona)

Akcja powieści toczy się w Doruchowie

MŁYN na Drwęsie : jednodniówka / Maciej A. Szewczyk. – Mrowino : Fundacja Dobra Strona Prawa, 2019. – 31 s. : fot., mapy, portr.

Historia młyna istniejącego do lat 80. XX w.

MOŹDZIERZ i pióro : o poznańskiej farmacji akademickiej z okazji jej 100-lecia / pod red. Anity Magowskiej [i in.]. – Poznań : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego, 2019. – 174 s. : fot., portr.

NARODOWE Sanktuarium Świętego Józefa w Kaliszu / Jacek Plota. – Wrocław : Wydawnictwo Kobus, [2019]. – 39 s. : fot., mapa

NASZ Monachijczyk : życie i twórczość Stanisława hr. Szembeka 1849-1891 : [album] / Jacek Malkowski. – Ostrów Wielkopolski : Muzeum Miasta Ostrowa Wielkopolskiego, 2019. – 182 s. : fot., portr., tabl. geneal. – (Biblioteka Ostrowska; 53)

Bibliografia s. 105-112

Malarz z Wysocka Wielkiego

O NICH należy pamiętać : biogramy zasłużonych mieszkańców Dąbia / Adam Grabowski. – Dąbie : Towarzystwo Przyjaciół Miasta Dąbia : Urząd Miejski w Dąbiu ; Koło : Presilo Studio Robert i Patryk Andre s.c., 2019. – 218 s. : fot., portr.

OBIEKT – przestrzeń : wystawa z okazji stulecia Uniwersytetu Artystycznego w Poznaniu = Object – space : exhibition celebrating the centenary of the University of the Arts in Poznań / teksty Mateusz Bieczyński [i in.]. – Poznań : Uniwersytet Artystyczny, 2019. – 260, [4] s. : fot., portr.

Tekst także w jęz. angielskim

Wystawa w Muzeum Narodowym w Poznaniu przedstawiająca twórczość pedagogów związanych na przestrzeni kilkudziesięciu lat z Uniwersytetem Artystycznym w Poznaniu

OPOWIADANIA / Jan Łysek. – Warsaw : Paulina Haratyk, 2019. – 96 s. : il.
Dot. m.in. Poznańskiego Czerwca 1956 roku

OSADNICTWO ewangelickie pogranicza kalisko-sieradzkiego / Marek Małecki. – Kalisz : Marek Małecki, 2019. – 275 s. : fot., mapy
Bibliografia s. 265-274

PAMIĘTAMY : powstańcy wielkopolscy z gminy Łobżenica / Lucyna Kirschenstein i Krzysztof Poznań. – Łobżenica : Towarzystwo Miłośników Łobżenicy, 2019. – 60 s. : fot., portr.

PIENIĄDZ zastępczy Krotoszyna i powiatu krotoszyńskiego 1914-1945 / Jerzy Ziółkowski. – Krotoszyn : [Jerzy Ziółkowski], 2019. – 215 s. : fot., mapa, portr.

POD platanem / Mieczysław Ślesicki. – [Będzin] : Wydawnictwo internetowe e-bookowo, 2020. – 326 s.
Akcja powieści toczy się w Trzciance podczas II wojny światowej

POWSTANIE wielkopolskie 1918/1919 w zbiorach Biblioteki Kórnickiej : antologia dla celów dydaktycznych, oświatowych i edukacyjnych. T. 1 / wyb. i oprac. Łukasz Jastrząb. – Kórnik : Polska Akademia Nauk. Biblioteka Kórnicka, 2019. – 478 s. : fot., portr.

POWSTANIE wielkopolskie 1918/1919 w zbiorach Biblioteki Kórnickiej : antologia dla celów dydaktycznych, oświatowych i edukacyjnych. T. 2 / wyb. i oprac. Łukasz Jastrząb. – Kórnik : Polska Akademia Nauk. Biblioteka Kórnicka, 2019. – 570 s. : fot., il.

PROCESY osób oskarżonych o popełnienie zbrodni niemieckich w Kraju Warty przed polskimi sądami specjalnymi w latach 1945-1946. T. 1 / Artur Pawlicki; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział w Poznaniu. – Poznań ; Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2019. – 439 s. : mapy, tab. – (Studia i Materiały Poznańskiego IPN; t. 42)

Bibliografia s. 397-408

PROCESY osób oskarżonych o popełnienie zbrodni niemieckich w Kraju Warty przed polskimi sądami specjalnymi w latach 1945-1946. T. 2 / Artur Pawlicki; Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział w Poznaniu. – Poznań ; Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2019. – 840 s. : fot., portr. – (Studia i Materiały Poznańskiego IPN; t. 43)

PROFESOR Aleksander Kozikowski 1879-1956 / Dariusz J. Gwiazdowicz, Jerzy Wiśniewski. – Poznań : Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, 2019. – 241 s. : fot., mapy, portr.

Bibliografia s. 205-242

Profesor leśnictwa w Poznaniu w latach 1945-1956

PRZED kominkiem w Sławsku : powstanie, zmienność i trwanie dworu / Jacek Wojciech Wojciechowski; przy współpr. Andrzeja Wędzkiego. – [Konin] : [Jacek Wojciechowski BPB Arkada], [2019]. – 335 s. : fot., mapa, portr., tabl. geneal.

RADIODYFUZJA w Wielkopolsce i Ziemi Lubuskiej 1945 – 2018 : historia i wspomnienia / Rafał Kłaczyński i Jan Chrzanowski; Stowarzyszenie Elektryków Polskich. Oddział Poznański im. prof. Józefa Węglarza. – Poznań : Stowarzyszenie Elektryków Polskich. Oddział Poznański im. prof. Józefa Węglarza, [2019]. – 209 s. : fot., mapy

Dot. radiofonii nadawczej, telewizji oraz cyfryzacji

SĄSIEDZTWO zobowiązuje.... : 50 tomów Poznańskiej Biblioteki Niemieckiej / pod red. Huberta Orłowskiego i Ryszarda Wryka; Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. – Poznań : Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2019. – 401 s. : fot. – (Poznańska Biblioteka Niemiecka; 50)

Bibliografia tomów Poznańskiej Biblioteki Niemieckiej s. 361-373 i bibliografia s. 375-388

Dot. m.in. serii wydawniczej: Poznańska Biblioteka Niemiecka

SEKRETY wody : wodociągi Wielkopolski / tekst Antoni Bochen oraz Andrzej Zarzycki; red. Joanna Walentowska. – Bydgoszcz : Quixi Media, 2019. – 159 s. : fot.

SKIENDY sie wziyny rogame świąntomarcińskie? = Skąd się wzięły rogame świętomarcińskie? / Waldemar Wierzba. – Poznań : Dom Wydawniczy Waldemar Wierzba, 2019. – 31 s. : il. – (Poznańskie Legendy Gwarą)

Tekst w gwarze poznańskiej

STEFAN Korboński w obrazach słów / oprac. Marcin Pigulak, Piotr Wierchoń. – Poznań : Instytut Językoznawstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza : Sorus, 2019. – 151 s. : fot.

Działacz ruchu niepodległościowego związany ze Słupcą (1901-1989). Antologia faksymiliów wycinków prasowych dotyczących Stefana Korbońskiego i jego działalności

STO lat Wydziału Rolnictwa i Bioinżynierii Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu / pod red. Stanisława Kozłowskiego. – Poznań : Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, 2019. – 831 s., [24] s. tabl. : fot., portr.

STRATY osobowe i ofiary represji Gminy Włoszakowice 1939-1945 / sporządził, wstępem i przypisami opatrzył Kamil Kutny. – Włoszakowice : Gminny Ośrodek Kultury we Włoszakowicach, 2019. – 90 s. : fot.

SZAMOTUŁY : gród Halszki w legendzie / Marek Cybułka, Łukasz Bernady; il. Małgorzata Flis. – Poznań : Garmond Oficyna Wydawnicza, 2019. – 63 s. : il.

ŚLADAMI absolwentów studiów rolniczo-leśnych w Poznaniu : biogramy zasłużonych, zmarłych praktyków, absolwentów studiów rolniczo-leśnych w Poznaniu / pod red. Piotra Grygiera. – Poznań : Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, 2019. – 171 s. : fot., port.

ŚMIERTELNE przypadki żołnierzy na terenie placu ćwiczeń w Biedrusku w latach 1901-1939 / Marek Hałas. – [Kraków] : Ridero, 2019. – 67 s. : fot.

UPIORY spacerują nad Wartą / Ryszard Ćwirlej. – Poznań : Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza, 2019. – 478 s.

Akcja powieści toczy się w Poznaniu w 1985 r.

WALKA i praca : szkice biograficzne i przyczynki do lokalnej historii / teksty Ryszard Jałoszyński. – Kłodawa ; Konin : Towarzystwo Samorządowe, 2019. – 80 s. : fot., mapa, portr., tabl. geneal.

Dot. rodu Błędowskich, właścicieli dwóch majątków ziemskich położonych w Krzewacie oraz Pomarzanach Fabrycznych

WANDA Błęńska : spełnione życie / Wanda Błęńska; Marta Jelonek, Joanna Gadzińska. – Wyd. 2 poszerz. – Poznań : Święty Wojciech Wydawnictwo, 2019. – 303 s. : fot., mapa, portr. + 1 płyta DVD

Na płycie film dokumentalny „Dokta. Dr Wanda Błęńska: lekarka trędowatych w Ugandzie”

Rozmowa z lekarką i misjonarką z Poznania. Także wspomnienia krewnych, przyjaciół, współpracowników

WIELKOPOLSKIE kluby i stowarzyszenia fotograficzne na początku XXI wieku / red. Władysław Nielipiński; współpr. Mateusz Kiszka, Anna Milejska. – Poznań : WBPICAK, 2019. – 447 s. : fot., portr.

WOLSZTYN i okolice w dobie powstania wielkopolskiego 1918-1919 / Tomasz Opaska. – Wolsztyn : Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Wolsztyn im. Stanisława Platara, 2019. – 446 s. : fot., mapy, portr. – (Ocalić od Zapomnienia) Bibliografia s. 422-430

WRZESIEŃ 1939 w regionie nadnoteckim : [katalog wystawy] / tekst i scenariusz wystawy Marek Fijałkowski; Muzeum Okręgowe w Pile. – Piła : Muzeum Okręgowe, 2019. – [32] s. : fot., portr.

WSPOMNIENIA z trzech światów / Noach Lasman; wyb. i oprac. Andrzej Niziołek. – Poznań : Wydawnictwo Miejskie Poznania, 2019. – 692, [11] s. : fot., portr.

Mieszkaniec Poznania w latach przedwojennych i po wojnie do 1957 r.

WŚRÓD najlepszych : reprezentanci i wychowankowie wielkopolskich LZS [Ludowych Zespołów Sportowych] na igrzyskach olimpijskich w latach 1960-2016 / Rafał Szubert, Tomasz Siwiński. – Poznań : Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2019. – 153 s. : fot.

WYBITNI krotoszyńnianie / Piotr Mikołajczyk, Daniel Szczepaniak. – Krotoszyn : Muzeum Regionalne im. Hieronima Ławniczaka, 2019. – 192 s. : fot., portr.

WZORY haftu krajeńskiego ze Złotowa i Więcborka / grafika Natalia Blus, tekst Doroty Angutek. – Złotów : Biblioteka Muzeum Ziemi Złotowskiej, 2019. – Teka (7 s., 32 k. luz.) : il.

Tekst także w jęz. angielskim i niemieckim

Z DZIEJÓW Czermina i okolic (1939-1990) / Dominik Wabiński. – Czermin ; [Grab] : Stowarzyszenie na Rzecz Edukacji i Rozwoju Wsi Grab „Razem”, 2019. – 241 s. : fot., mapa, portr.

Z KALISKIEGO szkicownika Tadeusza Kulisiewicza : [album] / oprac. Anna Tabaka. – Kalisz : Towarzystwo Przyjaciół Książki, 2019. – 9, [11] s. : il.

Wybór prac artysty związanego z Kaliszem, przechowywanych w zasobach Centrum Rysunku i Grafiki im. Tadeusza Kulisiewicza w Kaliszu

ZAGINIENI w naszej pamięci : mieszkańcy gminy Sieroszewice biorący udział w działaniach zbrojnych : – I wojna światowa – powstanie wielkopolskie – wojna polsko-bolszewicka – II wojna światowa / Hieronim Pawelec. – Sieroszewice ; Ostrów Wielkopolski : Wydawnictwo Perspektywa, 2019. – 230 s. : fot., portr.

ZAMEK w Kórniku / Róża Kaśinowska. – Wyd. 2 popr. i poszerz. – Kórnik : Biblioteka Kórnicka, 2019. – 462 s. : fot., mapy, portr., tabl. geneal.

Bibliografia s. 413-424

ZARZĄDZANIE rozwojem przestrzennym obszarów metropolitalnych w świetle koncepcji miękkich przestrzeni planowania / Łukasz Mięka. – Poznań : Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2019. – 322 s : mapy. – (Studia i Prace z Geografii; nr 73)

Bibliografia s. 287-311

Na przykładzie Metropolii Poznań

ZMIENIAMY Wielkopolskę z funduszami europejskimi / teksty Jerzy Gontarz [i in.]. – Poznań : Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego. Departament Polityki Regionalnej : Smartlink Sp. z o.o., 2019. – 163 s. : fot., mapa

ZNAK woli i mocy / Dariusz Balcerzyk. – [Poznań] : Święty Wojciech Wydawnictwo, [2019]. – 555 s.

Akcja powieści dot. Zjazdu Gnieźnieńskiego

ŻYCIE artystyczne w Poznaniu w latach 1919-1939 : instytucje, salony, wystawy / Jarosław Mulczyński. – Poznań : Wydawnictwo Miejskie Poznania, 2019. – 349 s. : fot., portr.

Bibliografia s. 323-330

ŻYCIORYSY lokalne : piszemy pleszewskie biografie / red. Jerzy Borowczyk [i in.]. – Pleszew ; Poznań ; Dopiewo : Wydawnictwo Rys, 2019. – 112 s. : fot.

B. IMPREZY KULTURALNE W BIBLIOTEKACH PUBLICZNYCH WOJ. WIELKOPOLSKIEGO

(marzec–maj 2020)

Z powodu pandemii koronawirusa i obostrzeń epidemicznych działalność bibliotek została zmieniona. Część z nich zawiesiła czy ograniczyła swoją aktywność (szczególnie w kwietniu i maju) lub przeniosiła ją na portale społecznościowe albo stronę internetową biblioteki. W świecie wirtualnym można było znaleźć wiele ciekawych propozycji. Upowszechniono tam zajęcia w formie konkursów, prezentacji czy warsztatów w myśl hasła „Zostań w domu”.

Jak zawsze w miesiącach wiosennych inspirację do działalności bibliotek stanowiły: nadejście wiosny, Wielkanoc, Dzień Kobiet, Dzień Matki oraz Świąty Dzień Książki i Praw Autorskich.

Wiele placówek organizowało bloki imprez z okazji Tygodnia Bibliotek, połączone z akcją „Cała Polska czyta dzieciom”. Kontynuowane są działania organizowane pod hasłem „Mała książka – wielki człowiek”.

Trwają obchody Roku Jana Pawła II i Leopolda Tyrmanda oraz rocznic i śmierci pisarzy.

Marzec

Bojanowo (pow. Rawicz)

- Spotkania czytelnicze połączone z zabawami literacko-plastycznymi z cyklu „Wiosenne spotkania z Tolą” – Biblioteka Mobilna (przedszkola Trzebosz i Golina Wielka)
- Bojanowskie planszówki

Czempiń (pow. Kościan)

- „Uwięzieni w domu” – ogłoszenie konkursu literackiego „Uwięzieni w domu” – dowolna forma twórczości (wiersz, opowiadanie, reportaż) poświęcona tematyce pandemicznej oraz związana z akcją „Zostań w domu”

Czerniejewo (pow. Gniezno)

- „Dzień Mózgu” – zajęcia literacko-edukacyjne dla dzieci (Filia w Żydowie)
- „Dzień Wiosny” – zajęcia literacko-edukacyjne w Klubie Dziecięcym „Uszatek” (Filia w Żydowie)
- „Zacznijmy od początku” – zajęcia plastyczne dla dzieci

Jutrosin (pow. Rawicz)

- Spotkanie z M. Gajową dla pań na temat zdrowego żywienia (Filia w Dubinie)

- „5 ważnych zawodów” – spotkanie autorskie z Romanem Pankiewiczem, dla dzieci przedszkolnych (Filia w Dubinie)

Kalisz

Kontakt z Czytelnikami poprzez aktywność na portalach społecznościowych i na stronie internetowej Biblioteki (także w kwietniu i maju):

- „E-BOOKI na kliknięcie” – udostępnianie czytelnikom dostępu do elektronicznej platformy IBUK Libra oraz reklamowanie wybranych pozycji na profilu Facebookowym Biblioteki
- „Teatrzyk z Górnej Półki” – kukielkowe przedstawienia bajek Brzechwy
- „Teatrzyk kamishibai” – opowiadania tworzone do ilustracji
- Czytanie z „Siódemką” – głośne czytanie wybranych utworów w wykonaniu osób zaproszonych przez Filię nr 7
- Czytanie z „Martelem” – czytanie książek dla dzieci udostępnionych Bibliotece przez Wydawnictwo Martel na zasadzie porozumienia
- „Tutoriale” – instruktaże tworzenia zakładki oraz ozdób wielkanocnych ze wstążek
- „Podpisz się jak...” – prezentacja sztuki kaligrafii
- „Lektury Michała” – vlog z recenzjami książek
- „Autor Movie” – wywiady on-line z autorami książek
- „W białych rękawiczkach” – autorski vlog, w którym prezentowane są biblioteczne cymelia i ciekawostki
- „Się pisze, się czyta” – rubryka literacka z recenzjami książek
- Cała Polska Czyta Dzieciom o Zwierzętach w ramach XIX Ogólnopolskiego Tygodnia Czytania Dzieciom – głośne czytanie fragmentów utworów o zwierzętach w wykonaniu osób zaproszonych przez Bibliotekę oraz codzienna prezentacja innego zwierzęcia – „bohatera dnia”; polecanie książek o zwierzętach z katalogu Biblioteki; akcja wklejania zdjęć ze zwierzętami pod postami
- „Jak czytam?” – akcja fotograficzna, w której czytelnicy nadsyłają zdjęcia dokumentujące w jakich okolicznościach i pozach czytają
- „Czytam-Mniam” – prezentacja przepisów na potrawy pojawiające się w literaturze
- Konkursy:
 - ~ „Kaliskie Spotkania Teatralne” – konkurs dotyczący historii KST
 - ~ „Świat w czasach pandemii” – konkurs dla osób niepełnosprawnych
 - ~ „Literka do literki – grosik do grosika” – konkurs dla dzieci zorganizowany we współpracy z bankiem PKO
- Wystawy:
 - ~ „Kobiety mają głos” – wystawa on-line

- ~ „Tadeusz Pniewski: szkolne lata 1923-1933” – wystawa on-lin
- ~ „Dobrzec” – wystawa w Filii nr 16

Kiszkowo (pow. Gniezno)

- Spotkanie z okazji „Dnia Kobiet i Mężczyzn” – współorganizacja ze Stowarzyszeniem Rehabilitacyjno-Kulturalnym „Słoneczny Promyk” Kiszkowo

Kościan

Miejska Biblioteka Publiczna

- Spotkanie młodzieżowego Klubu Książki „O wszystkim i o niczym”
- Zbigniew Waleryś w „Koronie królów”. Karczmaz z serialu opowiada o kulisach produkcji

Krzywiń (pow. Kościan)

- Matematyka EZO – zajęcia dla dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym
- Robotyka – zajęcia pozalekcyjne przeznaczone dla dzieci w wieku 4-12 lat, podczas których – w trakcie zabawy klockami lego – poznają różnorodne aspekty robotyki oraz informatyki
- Nauka gry na instrumentach – zajęcia nauki gry na pianinie i gitarze dla dzieci
- Zajęcia taneczne – zajęcia dla dzieci
- Zajęcia plastyczne – warsztaty plastyczne dla najmłodszych „Bociany nadlatują”, „Pani Wiosna”
- „cieKAWA książka oraz kawa esspreso dla każdej pani” – projekt z okazji Dnia Kobiet
- „Kilka słów o dinozaurach” – spotkanie z przedszkolakami (Filia w Bieżyniu)
- „Dinozaury – zwierzęta prehistoryczne” – zajęcia plastyczne dla dzieci (Filia w Bieżyniu)
- „Wiosenne kwiaty” – zajęcia literacko-plastyczne dla dzieci (Filia w Jerce)
- „Zima Muminków. Poznajemy klasykę literatury dziecięcej” – wizyta uczniów klasy I szkoły podstawowej (Filia w Jerce)
- „Zajęcia piątkowe” – zajęcia dydaktyczno-manualne dla dzieci (Filia w Lubiniu)
- „Herbatki piątkowe” – spotkanie dla dzieci i rodziców poświęcone rozmowie o książkach (Filia w Lubiniu)
- Udostępnianie materiałów, pomysłów i konkursów w mediach społecznościowych: Międzynarodowy Dzień Teatru – informacje i ciekawostki o teatrze, „Czytanki na czasie”

Leszno

- „Mity wokół Żołnierzy Wyklętych” – spotkanie z Kajetanem Rajskim, redaktorem naczelnym kwartalnika „Wyklęci”
- „Nasze miasto” – otwarcie wystawy prac członków sekcji malarskiej Uniwersytetu Trzeciego Wieku, w ramach obchodów 100-lecia powrotu Leszna do Macierzy; do oglądania również w przestrzeni wirtualnej
- „Indochiny” – spotkanie z Piotrem Wnukiem, pasjonatem podróży w stylu wagabudny, w ramach cyklu „Wokół Globusa”
- „Poeta Grochowiak” – spotkanie z Jackiem Łukasiewiczem – poetą, krytykiem literackim, historykiem literatury, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego, przyjacielem Stanisława Grochowiaka; prowadzenie: dr Sergiusz Sterna-Wachowiak
- „Sentymentalny spacer po reklamach i ogłoszeniach Leszna międzywojennego” – wirtualna wystawa ze zbiorów Leszczyńskiej Biblioteki Cyfrowej prezentująca materiały, jakie ukazywały się w prasie regionalnej okresu międzywojennego m.in. w „Głosie Leszczyńskim”, „Orędowniku Powiatu Leszczyńskiego”, „Orędowniku Powiatu Gostyńskiego”
- „Leszczyńscy poeci czytają swoje wiersze” – cykl literacki zorganizowany w przestrzeni wirtualnej: autorzy wierszy czytali swoje utwory, które można było odsłuchać w Leszczyńskiej Bibliotece Cyfrowej, na Facebooku oraz w postach umieszczanych przez MBP
- „Moje miejsce na ziemi” – wirtualna wystawa prac, które wpłynęły na konkurs organizowany przez Leszczyńskie Stowarzyszenie Dzieciom Niepełnosprawnym
- „Ułóż puzzle” – interaktywna zabawa dla czytelników, przygotowana w oparciu o widokówki starego Leszna ze zbiorów Działu Informacyjno-Bibliograficznego MBP
- „Konkurs z krainy baśni” – konkurs plastyczny dla dzieci i rodziców inspirowany zdjęciami członków Leszczyńskiego Klubu Fotograficznego
- „Pułapki Czasu” – audiobook przygotowany przez pracowników biblioteki na podstawie I tomu powieści przygodowej Ewy Rosolskiej „Pułapki Czasu. Kłątwa pieczęci”
- „Przewodnik po literaturze online” – cykl rekomendacji literackich dla czytelników w czasie zamknięcia biblioteki
- „Biblioteka Jazzu” – koncerty online:
 - ~ Hubert Szczęsny i Jacek Winkiel
 - ~ Zagórski i Kądziała Collaboration
- „Pasjoteka” – cykl prezentujący ludzi z pasją: Dariusz Grzelczak – fotograf przyrody

- „Książka na dziś” – prezentacja ciekawych publikacji zgromadzonych w zbiorach Leszczyńskiej Biblioteki Cyfrowej

Łubowo (pow. Gniezno)

- Grupa „Illuminare” – spektakl muzyczny „Kawiarnia pod Piosenką”
- Folklorystyczny Zespół Taneczny Lednica – zajęcia
- „Dzieciaki w Bibliotece” – zajęcia literacko-plastyczne dla dzieci
- Nowe zajęcia muzyczne – Kapela folklorystyczna
- Kreatywna Biblioteka – zajęcia dla dzieci: gry i zabawy improwizacyjne, ruchowo-słowne oraz zajęcia z plastykiem
- Lekcje tańca Bachata Dominikana dla par
- Lekcje tańca Bachata Dominikana solo
- Zajęcia muzyczne dla dzieci i młodzieży: nauka śpiewu, nauka gry na gitarze, ukulele, pianinie, skrzypcach
- Warsztaty filmowe dla grupy młodzieży z klas IV szkół podstawowych z terenu Gminy Łubowo
- Festiwal Filmowy zamykający warsztaty filmowe oraz koncert z udziałem młodzieży uczęszczającej na zajęcia muzyczne
- Wyjazd do Opery Nowej do Bydgoszczy na musical „Hrabina Marica”
- # RAZEM INACZEJ – program zajęć online:
 - ~ Konkurs wielkanocny w trzech kategoriach: Kartka wielkanocna, Ozdoba/Stroik, Palma wielkanocna (nadsyłanie zdjęć/prac drogą elektroniczną i ocena prac na Facebooku; także w kwietniu i maju)
 - ~ „Dzieciaki w Bibliotece” – zajęcia literacko-plastyczne dla dzieci (także w kwietniu i maju)
 - ~ Zajęcia muzyczne dla dzieci i młodzieży: nauka śpiewu, nauka gry na gitarze, nauka gry na ukulele (także w kwietniu i maju)
 - ~ Kreatywna Biblioteka – zajęcia z plastykiem dla dzieci (także w kwietniu i maju)
 - ~ Podstawy zdrowego jedzenia (wykład)
 - ~ Retransmisje spotkań kulturalnych na stronie Facebooka: spotkanie z ulubionymi autorami, spotkania muzyczne, spektakle teatralne, informacje kulturalne (także w kwietniu i maju)

Niechanowo (pow. Gniezno)

- Spotkanie autorskie z Joanną Jakubczak (pseudonim Joanna Jax) dla dorosłych czytelników

Pakosław (pow. Rawicz)

- „Jak zrealizować swoje marzenie i zostać pisarzem” – spotkanie autorskie z Krzysztofem Pławeckim

Powidz (pow. Słupca)

- „5 ważnych zawodów” – spotkanie autorskie z Romanem Pankiewiczem
- Spotkania z bajką dla przedszkolaków i klas „0”

Rawicz

- „Robotyka dla juniora” – zajęcia warsztatowe
- „Tańczę Derwiszem” – wieczór poetycki Saby Klak
- Spotkanie autorskie oraz warsztaty z Krzysztofem Pławeckim
- „Rawicka Biblioteka Pozdrawiam Was” – narysuj nam swoje pozdrowienia – konkurs dla najmłodszych online
- Galeria Jednego Obrazu (także w kwietniu i maju):
 - ~ „Kot” – Daniel Wiatrowski
 - ~ „Ptak i kwiaty” – Daniel Wiatrowski
 - ~ „Portret”, „Ptak”, „Ikony” – Halina Murkowska

Słupca

- „Czytanie fotografii” – warsztaty literackie z okazji Międzynarodowego Dnia Pisarzy
- Spotkanie autorskie z Joanną Jagiełło
- Międzynarodowy Dzień Teatru: „Legenda o początkach Słupcy” – teatryk kamishibai w związku z obchodzonym w tym roku 730-leciem lokacji Miasta Słupcy; nagranie filmu, udostępnienie na Facebooku biblioteki

Strzałkowo (pow. Słupca)

- „Czytelnicy polecają” – akcja biblioteki na Facebooku: wstawianie przez czytelników pod postem zdjęć książek przeczytanych, godnych polecenia (także w kwietniu i maju)
- Z okazji Międzynarodowego Dnia Osób z Zespołem Downa: „Dzień kolorowej skarpetki” – wstawianie swoich zdjęć w kolorowych skarpetkach pod postem na Facebooku

Śmigiel (pow. Kościan)

- Grupa Zabawowa „Śmigielaczek” – zajęcia dla dzieci w wieku 1-2 lat
- „Klub Maluszka” – zajęcia dla dzieci w wieku 2-3 lat i ich rodziców
- „Wszyscy jesteśmy ważni” – warsztaty dla przedszkolaków

K w i e c i e ń

Czerniejewo (pow. Gniezno)

- „Skąd pochodzi ten cytat” – konkurs na Facebooku
- „Co to za książka?” – konkurs na Facebooku

Kościan

Miejska Biblioteka Publiczna Kościan

Działalność online:

- Quizy literackie, zagadki, krzyżówki – przygotowywane przez pracowników biblioteki i publikowane na stronie internetowej biblioteki oraz profilu na Facebooku (także w maju)
- „Literackie przysmaki”: „Miłosne ciastka anyżowe” – odcinek zrealizowany zdalnie za pomocą Skype
- „Literackie ciekawostki” – publikacja odcinka poświęconego życiu i twórczości Marii Dąbrowskiej
- „Czytaj w domu” – spotkania z literaturą dziecięcą w filmach (Oddział dla Dzieci)

Krzywiń (pow. Kościan)

Działalność online:

- Udostępnianie materiałów, pomysłów i konkursów w mediach społecznościowych:
 - ~ Spotkanie online z popularnymi pisarkami polskimi
 - ~ Gra karciana „Charakter” – propozycja dla całej rodziny
 - ~ Agnieszka Chylińska czyta „Zezia i Giler”
 - ~ Międzynarodowy Dzień Książki dla Dzieci – udostępnienie materiału
 - ~ Wielkanoc tuż, tuż – propozycje prac plastycznych dla dzieci (pisanka, zajaczków, kurki)
 - ~ Dzień Czekolady – prezentacja multimedialna
 - ~ Eksperymenty – propozycje prostych eksperymentów, które możemy przeprowadzić w domu
 - ~ „Nie zostawiam czytelnika samego” – włączenie się do akcji
 - ~ „Elmer i Róża” – bajkę czyta Ewa Kasprzyk,
 - ~ Światowy Dzień Ziemi – zachęcenie dzieci do zrobienia prac plastycznych z recyklingu
 - ~ Światowy Dzień Książki i Praw Autorskich – pomysły dla dzieci i dorosłych jak uczcić to święto
 - ~ Wyzwania matematyczne – konkurs dla czytelników z nagrodami
 - ~ SLEEVFACE – „Ubrani w Książkę”- konkurs dla czytelników z nagrodami
 - ~ Wirtualna wycieczka po najpiękniejszych bibliotekach świata

Leszno

- Konkurs przygotowany we współpracy z Leszczyńskim Klubem Fotograficznym. Zadaniem uczestników było wykonanie zdjęcia inspirowanego pracami Carla Warnera, fotografika reklamy

- „Pasjoteka” – cykl prezentujący ludzi z pasją:
 - ~ Łukasz Domagała – dziennikarz, fotoreporter, filmowiec, dźwiękowiec, pasjonat historii regionu
 - ~ Hanna Maćkowiak – fotograf
 - ~ Arkadiusz Golembka – kolekcjoner kart
- „Tadeusz Semrau – najbardziej znany fotografik okresu międzywojennego w Lesznie” – słuchowisko w oparciu o unikatowe zbiory Leszczyńskiej Biblioteki Cyfrowej
- „Galeria współczesnych rękopisów” – zebranie wierszy napisanych zarówno w czasach pandemii oraz wcześniejszych, wydanie ich we wspólnym tomiku
- „Ekspresowy konkurs poetycki” zorganizowany we współpracy z Bukart
- Rozstrzygnięcie „Konkursu z krainy baśni” i wirtualna prezentacja prac nadesłanych przez uczestników
- „Ostatnia misja” – w ramach cyklu „Słuchowiska dla naszych czytelników”
- „Inspirowane słowem” – konkurs literacki na napisanie dziennika przyszłości
- „Filie biblioteczne polecają” – cykl książkowych rekomendacji pisanych przez pracowników filii MBP, którego celem było przybliżenie zbiorów Leszczyńskiej Biblioteki Cyfrowej
- „Światowy Dzień Książki i Praw Autorskich” – film z udziałem osób związanych z leszczyńskim środowiskiem twórczym
- „Wspominamy naszych regionalistów” – cykl poświęcony ludziom działającym na rzecz Leszna i regionu: Zbigniewowi Gryczce i Zdzisławowi Smoluchowskiemu
- „Ze starych szpargałów” – w ramach serii „Spotkania w Ratuszowej” – prezentacja felietonów regionalisty i animatora kultury Zdzisława Smoluchowskiego; teksty czytał Marek Prałat, aktor Teatru Miejskiego w Lesznie (także w maju)

Łubowo (pow. Gniezno)

- # RAZEM INACZEJ – Program zajęć online:
 - ~ Międzynarodowy Dzień Czytania Książek Dzieciom – bajki logopedyczne
 - ~ Teatrzyk kamishibai dla dzieci – „Bajka o złotym jajku”, „Mały książkę”
 - ~ Konkurs wielkanocny – głosowanie drogą elektroniczną i ocena prac na Facebooku, przyznanie nagród

Pakosław (pow. Rawicz)

- „Poezja wielkanocna” – warsztaty online dotyczące wierszy na temat Wielkanocy
- Z cyklu „Z kart historii – Święto Chrztu Polski” – wystawa online
- „Wiosenny spacer wirtualny” – konkurs fotograficzny online dla czytelników

- „Świat nie istniałby bez książek” – konkurs fotograficzny online dla czytelników z okazji Międzynarodowego Dnia Książki i Praw Autorskich

Powidz (pow. Słupca)

- „Czas superbohaterów: kim są i jak wyglądają w XXI wieku” – konkurs ogłoszony w internecie, prace przesyłane elektronicznie (współorganizacja z Domem Kultury w Powidzu)

Słupca

- Czytanie baśni H.Ch. Andersena na Facebooku biblioteki – z okazji Międzynarodowego Dnia Książki dla Dzieci
- Warsztaty wielkanocne – wykonanie ozdoby świątecznej, zajęcia (Facebook)
- Zabawa w skojarzenia „Słowa – klucze” – rozwiązaniem było podanie autora książki (Facebook)
- Biblioteka poleca! – recenzja książki na Facebooku
- „Tworzenie harmonijkowej książki obrazkowej” – warsztaty z okazji Międzynarodowego Dnia Książki i Praw Autorskich (Facebook)

Strzałkowo (pow. Słupca)

- Dzień Świadomości Autyzmu – wstawianie zdjęć z niebieskimi elementami garderoby pod prezentacją i postem
- Zdjęcie z książką w tle – zdjęcia czytelników pod postem
- „Przystań z biblioteką” #Nie zostawiam czytelnika – prezentacja „Jak przyjemnie i zdrowo czytać książki” oraz wstawianie zdjęć zrobionych w pięknych okolicznościach przyrody pod postem
- „Jaka to bajka” – konkurs: 5 postów z zagadką-obrazkiem z charakterystycznymi elementami ze znanych bajek (także w maju)

Śmigiel (pow. Kościan)

Działalność online:

- Międzynarodowy Dzień Książek dla Dzieci” – film „Ernest” (współpraca z Filią w Nietążkowie)
- Propozycja zajęć plastycznych – wiosna i Wielkanoc – instruktaż zdjęciowy
- „Wielkanocny kurczaczek” – filmik na Facebooku (współpraca z Filią w Nietążkowie)
- „Gimnastyka paluszków” – filmik na Facebooku (współpraca z Filią w Nietążkowie)

Maj

Bojanowo (pow. Rawicz)

- „Zasmakuj w bibliotece” – facebookowy konkurs fotograficzny w nawiązaniu do hasła Tygodnia Bibliotek

Czempiń (pow. Kościan)

Działalność online:

- Konkursy dla dorosłych:
 - ~ „Falszywe Tytuły”, czyli znajdź prawdziwy tytuł książki
 - ~ „Wykreślanki” z liter poszukaj odpowiedni tytuł książki
 - ~ „Rebusy”
 - ~ „Gołostowny przekaz dnia” czyli zestaw przypadkowych słów pozyskanych ze starych książek, tworzący ciekawe hasła
- „Rosół z kury domowej” – słuchowisko na podstawie książki Natalii Sochy, z udziałem bibliotekarek oraz przyjaciół z Centrum Kultury
- „Biblioteka od kuchni” – w zabawnych scenkach poznawanie etapów pracy bibliotekarza oraz podglądanie „nocnego życia książek”
- Ogłoszenie wyników konkursu „Uwięzieni w domu” – wpłynęła jedna praca, której można było posłuchać na Facebooku w wykonaniu bibliotekarki
- Ogłoszenie konkursu „Rozgrzyź to!” – zestaw zadań zawierających rebusy, rozsypanki i wykreślanki literowe dla najmłodszych czytelników.
- Cała Polska czyta dzieciom – czytanie online opowiadania J. Krzyżanek „O tym, jak brat pana Alojzego przygotował kolację” oraz realizacja przepisu na nadziewane łódeczki z zielonych ogórków.
- Spotkanie autorskie z Bajanką (online) – animatorką zajęć dla dzieci; przygotowanie kociołka bajek, czytanie opowiadki „Komu zupki?”

Kłeco (pow. Gniezno)

- „Biblioteczne Menu” – z okazji XVII Ogólnopolskiego Tygodnia Bibliotek. Książki polecane przez bibliotekarza na każdy dzień tygodnia przedstawione w formie menu (śniadanie, obiad, deser, kolacja) – skierowane do dzieci, młodzieży oraz dorosłych
- „Literacko dla bohaterów” – konkurs literacko-plastyczny polegający na napisaniu wiersza lub piosenki o tematyce związanej ze służbą zdrowia

Kościan

Miejska Biblioteka Publiczna

Działalność online:

- Tydzień Bibliotek „Zasmakuj w bibliotece”: dwa cykle filmów publikowanych na YouTube: „Smaczny tydzień... z książką” – prezentacja książek o „smakowitych” tytułach oraz „Niezbędnik czytelnika, czyli przepis na...” –

pięć odcinków „tutoriali” na akcesoria czytelnicze: zakładkę, torbę na książkę, etui, podkładkę pod kubek

- „Do dzieła” – warsztaty dla dzieci: instruktaż wykonania pracy plastycznej przygotowany i opublikowany na stronie internetowej oraz Facebooku

Krzywiń (pow. Kościan)

Działalność online:

- Udostępnianie materiałów, pomysłów i konkursów w mediach społecznościowych: propozycje nauki tańca – instruktorka tańca poleca i zachęca
- Tydzień Bibliotek:
- Spotkanie autorskie online z Agnieszką Olejnik
- „Dobre książki na lepsze czasy” – czytelnicy proponują tytuły książek, które biblioteka mogłaby zakupić
- Mała książka – wielki człowiek – podsumowanie projektu
- „Kto ukradł arbuza?” – najlepsze zagadki i łamigłówki

Leszno

- „Zasmakuj w bibliotece” – XVII edycja Ogólnopolskiego Tygodnia Bibliotek. W programie:
 - ~ „Literackie postacie wychodzą z książek” – wystawa prezentująca fotograficzne realizacje najbardziej znanych fragmentów klasyki literackiej, wykonane przez członków Leszczyńskiego Klubu Fotograficznego
 - ~ „Robert Mazurkiewicz w Bibliotece Ratuszowej” – udostępniony w internecie koncert bez udziału publiczności
 - ~ „Jazz Tyrmanda” – wystawa stacjonarna w Stacji Biznes, która zapoczątkowała cykl wydarzeń związanych z obchodami Roku Tyrmanda
 - ~ XVII Konkurs o Nagrodę Liścia Miłorzębu dla wydawcy za najlepszą publikację o regionie. Nagrodę co roku przyznaje Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich Oddział w Lesznie, tygodnik „Panorama Leszczyńska” oraz Miejska Biblioteka Publiczna w Lesznie
 - ~ XVIII Konkurs o Nagrodę im. Heleny Śmigielskiej dla bibliotekarza wyróżniającego się w środowisku (organizator: leszczyński Oddział SBP)
- „Leszczyńskie Spotkania Fotograficzne” – impreza w wersji online prowadzona przez Andrzeja Przewoźnego: uczestnicy wykonywali ćwiczenia z fotografii portretowej, krajobrazowej oraz kreatywne fotografie dokumentalne na przykładzie prac stworzonych przez leszczyńskiego fotografa Tadeusza Semrau
- „Leszczyński sport żużlowy w obiektywie Edwarda Baldysa” – wystawa prezentująca fotografie zmarłego w ubiegłym roku leszczyńskiego fotoreportera, dziennikarza, muzyka i wodzireja

Łubowo (pow. Gniezno)

- # RAZEM INACZEJ – program zajęć online
 - ~ Informacja i prezentacja dotycząca 1, 2, 3 Maja;
 - ~ Tydzień Bibliotek „Zasmakuj w bibliotece”:
 - Dzieciaki w Bibliotece – spotkanie z Tappim, bohaterem opowiadań Marcina Mortki
 - Łamigłówki muzyczne i literackie
 - Teatrzyk kamishibai „W kraju Mieszka”
 - Tytuły ze smakiem – propozycje dla czytelników
 - Muzyka w wierszu, czyli poezja we własnym sosie
 - Historia naszej biblioteki w pigułce
 - ~ Lednicka Wiosna Poetycka – 24. finał
 - ~ Turniej Jednego Wiersza w ramach 24. Lednickiej Wiosny Poetyckiej (głosowanie na stronie Facebooka)
 - ~ Wystawa – 100-lecie urodzin Świętego Jana Pawła II
 - ~ Zakończenie projektu # RAZEM INACZEJ

Pakosław (pow. Rawicz)

- XVII Ogólnopolski Tydzień Bibliotek pod hasłem „Zasmakuj w Bibliotece”:
 - ~ „Zasmakuj kultury w bibliotece, czyli savoir-vivre dobrze znam” – test wiedzy dotyczący zasad savoir vivre w formie online
 - ~ „Dykcja nie fikcja, czyli smakujemy słowa” – warsztaty online dotyczące poprawnej polszczyzny
 - ~ „Na przekąskę poczytaj książkę” – konkurs fotograficzny online z książką
 - ~ „Aparat fotograficzny w kuchni” – konkurs fotograficzny online – zdjęcia potraw przygotowanych przez czytelników
 - ~ „Jak smakuje Gmina Pakosław” – przepisy kulinarne czytelników wysyłane w formie online
 - ~ „Biblioteczna uczta z wierszem i piosenką” – prezentacja twórczości kulinarnej
 - ~ „Z książką mi do twarzy” – konkurs fotograficzny online dla czytelników
 - ~ „Książd Jan Twardowski w oczach dzieci” – zadanie plastyczne dla dzieci

Powidz (pow. Sępca)

- „100. rocznica urodzin Karola Wojtyły – Św. Jana Pawła II” – wystawa online, zorganizowana przy udziale mieszkańców i osób, które udostępniły pamiątki i zdjęcia

Rawicz

- Spotkania online z Piotrem Bielskim:
 - ~ „Indie z miłością i śmiechem. Przewodnik subiektywny”
 - ~ „Idea jogi śmiechu”
 - ~ „Warsztat jogi śmiechu”

Słupca

- „Jak bezpiecznie wypożyczać książki po otwarciu biblioteki” – nagranie filmu i udostępnienie go na Facebooku
- Ogólnopolski Tydzień Bibliotek pod hasłem „Zasmakuj w bibliotece!” (wszystkie działania na Facebooku):
 - ~ Jak postępować z książką – rymowanki napisane przez jedną z bibliotekarek (film)
 - ~ Prezentacja nowości dla wszystkich grup wiekowych
 - ~ „Zasmakuj w książce” – warsztaty: wykonanie winogrona
 - ~ „Smakowita książka” – konkurs oraz umieszczanie „smakowitych” komentarzy na temat książki pod postem na Facebooku oraz w wiadomościach mailowych
 - ~ Czytanie fragmentów z książek „Bon czy ton. Savoir-vivre dla dzieci” oraz „O wilku, który nie zjadł nikogo”
 - ~ „Wesołe faszerowane pomidory” – warsztaty
 - ~ Nagranie filmu na temat zachowania się przy stole (w role wcieliły się maskotki zamieszkujące bibliotekę)
- „100. rocznica urodzin Karola Wojtyły – Jana Pawła II” – wystawa książek na Facebooku
- Światowy Dzień Kosmosu – zagadki dla młodszych dzieci (Facebook)
- Dzień Praw Zwierząt – quiz (facebook)
- Kwiatki na Dzień Mamy – warsztaty
- „Okładka do mojej ulubionej książki” – rozstrzygnięcie powiatowego konkursu plastycznego
- „Moje miasto w przyszłości” – rozstrzygnięcie konkursu plastycznego pod honorowym patronatem burmistrza Słupcy, w ramach obchodów 730-lecia lokacji Miasta Słupcy

Strzałkowo (pow. Słupca)

- „Treść jest ważna, ale okładka musi być...”, np. zielona, czerwona itd. – umieszczanie postów zachęcających do wypożyczania książek po otwarciu biblioteki

Śmigiel (pow. Kościan)

Działalność online:

- Wspomnienia z korowodów 2008-2019 – zdjęcia i film na Facebooku
- „Myszka, która gotowała zupę” – film (współpraca z Filią w Nietążkowie)
- Książkowy savoir-vivre „Jaś Czytalski w bibliotece” (współpraca z filiami w Czaczu, Starym Bojanowie i Nietążkowie)
- „Przygody Lisa Witalisa” – film na Facebooku (współpraca z Filią w Nietążkowie)
- „Rozpoznaj książkę po fragmencie” – quiz na Facebooku
- Teatrzyk „Pisklak” – na Facebooku (współpracaz filiami w Czaczu, Starym Bojanowie, Nietążkowie oraz CK)

C. WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA I CENTRUM ANIMACJI KULTURY NA ŁAMACH PRASY

CHODZENIE po wodzie / Karina Stempel. W: *Twórczość*. – 2020, nr 4, s. 109-112

Omówienie tomiku poetyckiego Macieja Mieleckiego „Bezgrunt” wydanego przez WBPiCAK.

KULTURA wychodzi z uśpienia / RAK. W: *Monitor Wielkopolski*. – 2020, nr 6, s. 3

Wznowienie działalności instytucji kultury samorządu województwa wielkopolskiego (w tym WBPiCAK) po okresie zawieszenia spowodowanym pandemią koronawirusa.

MUZYCZNA podróż po Wielkopolsce / Sebastian Gabriel. W: *Głos Wielkop.* – 2020, nr 120, dod. *Kultura u podstaw* nr 2, s. 4

Omówienie przewodnika muzycznego „Tak brzmi Wielkopolska”. M.in. o Zespole Folklorystycznym „Wielkopolanie” działającym przy WBPiCAK.

OFICYNA WBPiCAK : dom i azyl poezji / Agnieszka Budnik. W: *Głos Wielkop.* – 2020, nr 120, dod. *Kultura u podstaw* nr 2, s. 8

Działalność Wydawnictwa WBPiCAK.

SERWETKA Laffera i próba przechwycenia / Oskar Meller. W: *Nowe Książki*. – 2020, nr 4, s. 30-31

Omówienie tomiku poetyckiego Tomasza Bąka „Bailout” wydanego przez WBPiCAK.

WIELKA metamorfoza / Grażyna Wrońska. W: Głos Wielkop. – 2020, nr 120, dod. Kultura u podstaw nr 2, s. 6-7

Przebudowa siedziby WBPiCAK przy ul. Prusa 3.

WOJEWÓDZKA Biblioteka Publiczna i Centrum Animacji Kultury. W: I K S . – 2020, nr 4, s. 90

Nowości wydawnicze w kwietniu 2020: Katarzyna Zechenter „Tam i tutaj”.

WYDAWNICTWO WBPiCAK. W: I K S . – 2020, nr 5, s. 87

Nowości wydawnicze w maju 2020: Małgorzata Lebda „Sprawy ziemi”.

V. KRONIKA

A. Polskie nagrody i wyróżnienia

- **Nagrodę „Nowych Książek”** za 2019 rok otrzymała *Maria Poprzęcka* za dzieło „Impas. Upór, utrata, niemoc, sztuka”.
- **Nagrodę im. Ryszarda Kapuścińskiego** w 2020 roku otrzymała *Katarzyna Kobylarczyk* za reportaż „Strup. Hiszpania rozdrapuje rany”.

B. Międzynarodowe nagrody i wyróżnienia

- **Międzynarodową Nagrodę Literacką im. Zbigniewa Herberta** w 2020 roku otrzymał *Durs Grünbein*, niemiecki poeta i eseista „prowadzący dialog z antykiem”.

C. Zmarli

- **Roger Scruton** (12.01.2020) brytyjski filozof, pisarz i kompozytor; autor powieści oraz książek z dziedziny filozofii, krytyki literackiej, eseistyki politycznej i kulturalnej
- **Mary Higgins Clark** (31.01.2020) amerykańska pisarka, autorka licznych bestsellerów
- **Francis George Steiner** (3.02.2020) amerykański pisarz, krytyk literacki, eseista, filozof i tłumacz
- **Eugeniusz Kabac** (19.03.2020), polski prozaik, tłumacz literatury rosyjskiej i włoskiej
- **Czesław Bartnik** (21.03.2020) ksiądz, profesor nauk teologicznych, teolog dogmatyk, publicysta społeczno-polityczny, historiolog, poeta, filozof, twórca tzw. personalizmu uniwersalistycznego
- **Jerzy Pilch** (29.05.2020) pisarz, publicysta, felietonista, dramaturg i scenarzysta filmowy